Murat Bardakçı

"Sizi serbest bırakmayı muvafık bularak tatlîk ettim!"

Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın boşanmalarının belgeli öyküsü

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

"SİZİ SERBEST BIRAKMAYI MUVAFIK BULARAK TATLİK ETTİM!"
MURAT BARDAKÇI

© MURAT BARDAKÇI
© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2021
Sertifika No: 40077

Kapak ve kitap tasarımı:
UFUK TOSUNOĞLU

Tashih:
RECEP COŞKUN
1. Basım: Ocak 2021, İstanbul

ISBN: 978-625-405-231-6 (CİLTLİ)
ISBN: 978-625-405-230-9 (KARTON KAPAKLI)

Baskı:
DERYA MÜCELLİT SANAYİ VE TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
Maltepe Mah. Litros Yolu Fatih Sanayi Sitesi No: 12 / 80-81
Topkapı - Zeytinburnu / İstanbul
Tel: (0212) 501 02 72 - (0212) 501 35 91 Faks: (0212) 480 09 14
Sertifika No: 40514

Ön kapaktaki fotoğraf: Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım 15 Mart 1923'te Adana Vilâyet Konağı'na giriyorlar. Sağ üst köşedeki belge, Paşa'nın Lâtife Hanım'a 5 Ağustos 1925'te gönderdiği ve Diyanet İşleri Reisi Rıfat Bey (Börekçi) ile Adliye Vekili Mahmud Esad Bey'in (Bozkurt) şahit olarak imzaladıkları boş kâğıdının Mustafa Kemal'in antetli kâğıdına yazılmış müsveddesidir. Arka kapak: Lâtife Hanım (1898-1975) son yıllarında. Zemindeki belgelerin üst tarafında Mustafa Kemal Paşa'nın Lâtife Hanım'dan ayrıldığını hükûmete bildiren elyazısı ile notu, bunun altında hükûmetin boşanma konusunda yayınladığı resmi tebliğe yine Paşa'nın bizzat verdiği son şekil yeralmaktadır.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Murat Bardakçı

"Sizi serbest bırakmayı muvafık bularak tatlîk ettim!"

Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın boşanmalarının belgeli öyküsü

İÇİNDEKİLER

Önsöz
7

Acele bir evliliğin, mutsuz bir
beraberliğin ve gürültülü
bir ayrılığın öyküsü
11

Belgelerin fihristi
37

Belgeler
45

Konu hakkında birkaç yazı
237

İndeks
251

Albüm
255

ÖNSÖZ

Son dönem tarihimizin en fazla merak edilen, en çok tartışılan ve hâlâ konuşulan evliliği, Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın 29 Ocak 1923'te İzmir'de nikâhlanmaları ile başlayan, 2 sene 6 ay 8 gün, yani sadece 920 gün devam eden ve 5 Ağustos 1925'te Ankara'da son bulan mutsuz izdivaçlarıdır.

Evliliklerinin seyri ve boşanmalarının sebebi hakkında doksan küsur seneden buyana çok şey yazılıp söylendi, çeşit çeşit tahminlerde bulunuldu, ortaya türlü türlü iddialar atıldı ama bunların hemen tamamı kulaktan kulağa fısıldanan ve doğru olup olmadıklarının belirlenmesine imkân bulunmayan söylentilerden, hattâ tarafların hem özel hayatlarına, hem de kişiliklerine tecavüz mahiyetindeki dedikodulardan ibaret kaldı.

Bu kitap benzer söylentilere itibar etmeyen ve Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın boşanmaları konusunda başta Cumhurbaşkanlığı Arşivi olmak üzere diğer resmî arşivlerdeki neşredilmemiş belgelerden istifade edilerek yapılmış ilk yayındır ve Paşa'nın hayatının şimdiye kadar meçhul kalmış bir dönemi bu yayınla aydınlığa kavuşmaktadır.

*

"Tatlîk etmek", "boşamak"; "tatlîk ettim" de *"boşadım"* demektir...

Türkiye'de Medenî Kanunun bulunmadığı devirlerde yürürlükte olan fıkıh temelli uygulamaya göre, koca, karısını bir *talâkname*, yani *boş kâğıdı* yazarak boşayabilir ve evlilik birkaç kelimeden ibaret olan bu boş kâğıdı ile son bulurdu...

Kitabın ismi, İslâm fıkhının kocaya tanıdığı boşama hakkını 5 Ağustos 1925'te kullanan Mustafa Kemal Paşa'nın eşi Lâtife Hanım'a o gün gönderdiği talâknamedeki kendi ifadeleridir ve evlilikleri bu talâkname ile nihayete ermiştir...

*

Evlenme ve boşanma tarafların arasındaki şahsî bir hukukî hadisedir; yaşananların ayrıntıları sadece karı ile kocayı ilgilendirir ama taraflardan biri devletin kurucusu ve reisi olduğu takdirde o evlilik tarihî mahiyete bürünür.

22 yaşındaki bir kızın 39 yaşındaki muzaffer kumandan ile, yani Lâtife Hanım'ın Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı ânî evlilik de böyle bir tarihî hadisedir. Muzaffer kumandanın izdivacından sadece dokuz ay sonra yeni bir devlet kurup o devletin başına geçmesi tarihî hadiseyi daha önemli hâle getirmektedir ama bu önem ne kadar büyük olursa olsun tarafların

özel hayatlarının konu edilmesini yahut evlikleri hakkındaki söylentiler ile dedikoduların ciddîye alınmasını gerektirmez ve mazur göstermez.

Dolayısı ile, Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın ayrılmalarının sebepleri hakkında 90 küsur seneden buyana devam eden bu mahiyetteki söylentilere itibar etmedim ve kitapta yer vermedim. Evliliği, özellikle de *talâk*, yani boşanma hadisesini, ayrılma süreci ile sonrasında yaşananları, tamamı resmî arşivlerde muhafaza edilen belgelere dayanarak naklettim.

*

Kitapta 73 adet belge yeralıyor. Bu belgeleri konularına göre tasnif ettim ve fasıllara ayırdım.

İlk bölümde Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın evlilikleri öncesindeki telgraflaşmaları yeralıyor; ardından Paşa'nın annesi Zübeyde Hanım'ın İzmir'de, Lâtife Hanım'ın ailesine ait köşkte kalmaya başlaması ve bir ay sonra orada vefatı ile ilgili yazışmalar geliyor. Daha sonraki fasılda Paşa'nın hayatında önemli yeri olan Fikriye Hanım ile ilgili bazı belgeler, Fikriye Hanım'ın ve ağabeyinin Paşa'ya yazdıkları birer mektup bulunuyor.

Bunları konunun temelini teşkil eden evrak, yani Paşa ile Lâtife Hanım'n boşanma belgeleri, Lâtife Hanım'ın boşanmanın ardından sabık kocasına yazdığı iki mektup, boşanma ile alâkalı olarak yabancı basında çıkan bazı yazılar hakkında Ankara'nın yaptırdığı soruşturmanın evrakı ve Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çevresinde bulunanların yazdıkları bazı mektuplar takip ediyor. Nihayet, Lâtife Hanım'a Bakanlar Kurulu kararı ile ama bir başka isimle pasaport verilmesi ve bu pasaportla gittiği Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu zorlukların neticesinde çektiği döviz sıkıntısını gösteren belgeler yeralıyor.

En sonda, hadiselerin birinci derece şahitlerinin daha önce yaptıkları yayınlarda seçtiğim üç ayrı metin vardır...

Bölümlerin ve belgelerden bazılarının girişinde, belgelerde bahsi geçen hadiselerin rahat şekilde anlaşılabilmesi için yazdığım açıklamalar yeralıyor. Açıklamalar, belgelerin yazılma sebeplerinin yanısıra bunlarla alâkalı diğer mevzular hakkında da bilgi vermektedir.

Yayınladığım 73 adet evrakın bir kısmı *Riyaset-i Cumhur, Büyük Millet Meclisi Riyaseti, İcra Vekilleri Heyeti, Dahiliye* yahut *Hariciye Vekâleti* antetli kâğıtlara yazılmışlardır. Belgelerin biri Cumhuriyet Arşivinde, yedisi Askerî Müze'de, geri kalan 65'i Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndedir; yani tamamı resmî arşiv evrakıdır ve Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki evrak bu kitapta Cumhurbaşkanlığı makamının izni ile yayınlanmaktadır.

*

Lâtife Hanım memleketin geleceği konusunda çok önemli kararların alındığı günlerde Ankara'dadır; meselâ Cumhuriyet'in ilânı kararı evsahibesi olarak bulunduğu Çankaya'daki sofrada verilmiştir!

Zaten, o devirdeki münevver hanımların mükemmel bir örneğidir. Mektuplarında dile oldukça hâkim ve edebî üslûba sahip bir hanım konuşmaktadır, düşüncesini düzgün şekilde ifade etmekte, hatasız edebî cümleler kurmakta, metni dramatik hâle getirmek istediği zamanlarda çarpıcı ifadeler seçebilmektedir; üstelik bir-iki yabancı lisana da vâkıftır.

Boşanmasının üzerinden geçen yarım asır boyunca, 12 Temmuz 1975'deki vefatına kadar hep suskun kaldığı, sâbık kocasının hatırasına daima hürmet gösterdiği söylenir...

Suskun kaldığı doğrudur fakat bu suskunluk o günlerin basınına ve kamuoyuna karşıdır. Boşanmasının ardından, özellikle de ayrılığın ilk dönemlerinde yakın dostlarına hem şifahî olarak, hem de mektupları ile içini dökmüştür ama anlattıkları ve yazdıkları o çevrenin dışına çıkmamıştır.

Bu kitapta yeralan birkaç mektubu, yazıldıkları dönemlerdeki ruh hâlinin aynası gibidir. Evlilik öncesi günlerdeki coşkulu genç kız boşanmanın ardından üzgün, yapayalnız, hattâ pişman bir hanımdır, üslûbu dramatikleşmiştir ve babası Muammer Bey'in 11 Ocak 1940'ta Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Gedeleç'e yazdığı ve bu kitaptaki belgeler arasında 67 numarada yeralan mektupta geçen *"Siyasetzede olmak ne müşkil imiş"* sözü, bu melodramın her bakımdan ifadesidir.

*

Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın evlilikleri, senelerden buyana tamamen farklı şekillerde yorumlanıp değerlendirildi. Evliliği inkılâplar çerçevesinde ele alanlarındı; Paşa'nın bu izdivacı Türk aile yapısında yapmayı düşündüğü yeniliklerin modeli olarak gördüğünü söylediler, Lâtife Hanım bazen de memleketimizdeki kadın hareketinin ilk ve en önemli liderlerinden biri, kadın haklarının savunucusu, hattâ özgürlük kahramanı olarak gösterildi.

Kitapta bu hususların hiçbirine temas etmedim, zira ortada her ne oldu ise olmuş, neler yaşandı ise yaşanmış, neticede yürümemiş ve ikitarafı da hayli yıpratarak sona ermiş bir izdivaç vardı...

Öyle ki, Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki Atatürk evrakı arasında Lâtife Hanım'ın bayram ve kandil tebriklerinden alışveriş listelerine, protokol yazışmalarından sıradan vatandaşların yazdıklarına verdiği cevapların suretlerine kadar muhafaza edilen yüzlerce belge arasında Lâtife Hanım tarafından kocasına gönderilmiş tek bir mektup, hattâ bir fotoğraf bile mevcut değildir.

Mustafa Kemal Paşa'ya ait binlerce şahsî belgenin bulunduğu bu arşivde Paşa'nın hanımının ona hitaben yazdığı sadece mektubun değil bir notun bile bulunmamasının tek bir yorumu vardır: Boşanmasının ardından sabık hanımı ile seneler sonra tesadüfen karşılaşmalarının haricinde bir defa olsun görüşmeyen ve Lâtife Hanım'ın mektuplarını cevapsız bırakan Paşa'nın evliliğinin hatıralarını hafızasından silip o günleri hatırlatacak herşeyi, fotoğraflara varıncaya kadar gözünün önünden kaldırma arzusu...

*

Okuyucuyu yakın tarihimizin bu en fazla merak celbeden evliliği ile alâkalı belgelerle başbaşa bırakmadan önce, kitabın yazılması hususunda yardım ve destek sağlayanlara şükranlarımı ifade etmem gerekiyor.

Lâtife Hanım'ın mensup olduğu Uşşakizade Ailesi'nin bir diğer branşından gelen ve Türk Edebiyatı'nın önemli isimlerinden Halid Ziya Uşaklıgil'in torunu olan, amcası Vedad ve babası Bülend Uşaklıgil'in fotoğraflarını temin ettiğim arkadaşım Emine Uşaklıgil ile metnin belgeler dışındaki bölümlerini okuyup kanaatlerini söyleyen dostum Meyzi Baran'a

teşekkür ediyorum. Üzerinde çalıştığım bu ve diğer konulardaki belgeleri teminimi sağlayan Cumhurbaşkanlığı Arşiv Daire Başkanı dostum ve arkadaşım Muhammet Safi'ye de minnettarım.

Ama en büyük teşekkürüm, Cumhurbaşkanlığı Arşivleri'nde araştırma yapmama, ihtiyaç duyduğum evraka ulaşmama ve görüntülerini almama bizzat izin veren Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'adır. Lûtfettikleri izin olmadan, bu kitap hiçbir şekilde yazılamazdı. Kendilerine derin ve samimi şükranlarımı ifade etmek, zevkli bir vazifedir...

Murat Bardakçı
Ocak 2021
Teşvikiye

Acele bir evliliğin, mutsuz bir beraberliğin ve gürültülü bir ayrılığın öyküsü

Herşey, 1925'in 21 Temmuz'unu 22'ye bağlayan gece, Çankaya Köşkü'nde yaşanan tatsız bir hadise ile başladı...

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa ile hanımı Lâtife Gazi Mustafa Kemal'in arasında o gece şiddetli bir tartışma çıktı...

Tartışmanın sebebi ve nasıl cereyan ettiği hakkında bugüne kadar ortaya türlü türlü iddialar atıldı, anlatılan herşey ve yazılan her senaryo birbirinden farklı oldu ve bazı kişiler hadiseyi sanki ayrıntılarına vâkıf imişcesine ilân etme çabasına girdiler!

Ama, tartışma hakkında yazıp konuşanların neredeyse hiçbiri, o gece Çankaya Köşkü'nde değildi!

21 Temmuz 1925 gecesi orada olan ve hadisenin doğrusunu bilenler ise hep sustular!

*

Reisicumhur ile hanımının arasında o gece yaşanan tartışmanın gerçek sebebini öğrenebilmek artık mümkün değildir, üstelik gereksizdir. Zira, karı-koca arasında uzun müddetten beri devam edegelen anlaşmazlıkların zirvesini teşkil eden o geceki hadise sadece Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ı alâkadar eden şahsî bir tartışmadır ve ayrıntıları tarafların, yani Paşa ile hanımının arasında kalması gereken, başka kimseleri ilgilendirmeyen, özel hayata ait bir meseledir.

Burada, bu yüzden, 21 Temmuz 1925 gecesi Çankaya Köşkü'nde çıkan tartışma hakkında yazılıp söylenenleri bir tarafa bırakıyor ve Mustafa Kemal Paşa'nın 15 gün devam eden boşanıp boşanmama konusundaki karar verme sürecinde olanlar ile hanımını 5 Ağustos'ta boşamasının ardından yaşadıklarını belgelere dayalı şekilde veriyorum.

*

Mustafa Kemal Paşa ile Uşşakizade ailesinin kızı Lâtife Hanım'ın tanışmaları ve tanışmalarının hemen ardından kurulan samimiyet, Paşa'nın zaferden sonra Yunan işgalinden kurtarılan İzmir'e kurtuluşun ertesi günü, 10 Eylül 1922'de muzaffer bir

şekilde girişinden dört gün sonra Uşşakizadeler'in Göztepe'deki köşklerine nakledip 29 Eylül'e kadar bu köşkte misafir kalması sırasında başlamıştı.

Köşk bu ikamet sırasında *"Başkumandanlık Karargâhı"* olmuş, Paşa ile Lâtife Hanım burada yakınlaşmışlar ve Mustafa Kemal 29 Eylül gecesi Ankara'ya dönerken köşkte küçük bir müfreze bırakmıştı.

42 yaşındaki muzaffer kumandan ile 24 yaşındaki genç kız, teması ileriki günlerde kesmediler ve yeniden buluşmalarına kadar geçen zamanda telgrafla haberleştiler...

Bir sonraki buluşmaları, zaten evlilikle neticelenecekti...

Genç kızın o günlerde yazdıkları, Paşa'ya nasıl tutkulu bir şekilde gönül verdiğini açıkça gösteriyordu...

Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın evliliğinin mimarı, Paşa'nın başyaveri Salih Bey (Bozok) idi...

Salih Bey, gençlik senelerinden itibaren beraber olduğu Paşa'ya Lâtife Hanım hakkında Paşa'nın gönlünü açacak sözler söyleyip teşvikte bulunuyordu ama Mustafa Kemal Paşa'nın yine en yakınındakilerden olan emir çavuşu Ali Metin'e göre, Paşa'nın annesi Zübeyde Hanım, Lâtife Hanım'ı daha ilk gördüğünde *"Ali, bu hanım Mustafamı mesut edebilir mi acaba?"* demişti...[1]

Ali Çavuş, Zübeyde Hanım'ın bu kanaatini Mustafa Kemal'e aktarmaktan çekinmiştir, Salih Bey'in ise Paşa'ya annesinin sözlerinin tam tersini naklettiği söylenir...

*

Mustafa Kemal'in çevresindekiler arasında en fazla Salih Bey'e itimat eden Lâtife Hanım ona yazdığı mektuplarda Paşa'ya olan hislerini açıkça ifade etmiş, kocası ile arasının bozulduğu günlerde, hattâ boşanma sonrasında da ondan medet ummuş, Paşa'yı onun yumuşatmasını istemiş, hattâ bazen Salih Bey'i *"Baba gibi gördüğünü"* söylemişti.

Lâtife Hanım, Mustafa Kemal'in İzmir'den ayrılıp Ankara'ya gitmesinin ardından Salih Bey'e yazdığı bir mektupta *"Sizin burada bırakmış olduğunuz hatıra pek kıymettardır. Eminim ki, Paşa Hazretleri'ne karşı taşıdığım temiz ve ebedî sadakati hiç kimse Seryaver Bey kadar takdir etmemiştir. Siz de beni mahzun etmeyin. Hiç olmazsa birkaç kelimecikle sıhhatleri hakkında malumat verin olmaz mı Salih Bey..."* diye yazıyor, sonra *"Gazeteleri muntazaman takip ediyorsam da aldığım malûmatla iktifa edemiyorum. Deli gibiyim. Ve işte bazen pek mesut günler yaşatanlar aksini hissettir-*

1 Ali Metin'in hatıralarını biraraya getiren torunu Zeynel Lüle'den 2002'de kopyesini aldığım hatıra notlarından.

mekten mütelezzîz olurlar (lezzet alırlar)" diyordu. Aynı mektupta Mustafa Kemal'den kendisine Ankara'da bir vazife vermesini rica ettiğini ama Paşa'ya kabul ettiremediğini de söylüyor ve Paşa'nın *"Beni bekleyin"* demiş olduğunu naklediyordu:

> "...Yalnız, bir gece, bîpâyan (sonu olmayan) denizlere benzeyen mühlik (öldüren) gözlerini bana dikerek, 'Bir yere gitmeyin, beni bekleyin. Bunu emrediyorum' demişlerdi. Bu cümleyi hatırladıkça 'Belki bir daha kavuşmak mümkün olacaktır' diyor, kemâl-i memnuniyetle yeni bir saadete intizar ediyorum (saadeti bekliyorum). Bu satırlara gülerseniz doğru değildir; zira güneşin daimî ziyası altında yaşayanlar, medîd (uzun) bir karanlığın ne müthiş bir uçurum olduğunu bilemezler..."[2]

Bu ifadeler, genç kızın gönlünü muzaffer kumandana nasıl derin bir şekilde kaptırmış olduğunu açık şekilde göstermektedir...

Paşa 29 Eylül 1922'de İzmir'den Ankara'ya giderken Lâtife Hanım'a *"Mektup istemem, telgraf kâfidir"* demişti ama genç kız dayanamadı, Mustafa Kemal'e birkaç mektup yazdı fakat bunları göndermeye cesaret edemedi; 17 Ekim 1922'de bir telgraf yolladı ve *"Ankara'nın verdiği sevinçle İzmir'deki yuvanın tesirini unutmayınız"* dedi...[3]

Mustafa Kemal, o sırada Bursa'da idi. Telgraf eline birkaç gün sonra ulaştı. 21 Ekim'de bir teşekkür telgrafı gönderdi,[4] Lâtife Hanım'ın *"İzmir'deki öksüzlerin de Yeşil Bursa kadar mesud olmaları için gece gündüz dua ettiğini"* söyleyen cevabî telgrafı[5] üzerine de 23 Ekim akşamı, genç kızı Bursa'ya davet etti![6]

Lâtife Hanım yola çıkmak için hemen hazırlandı ama Paşa ertesi sabah fikrini değiştirdi, İzmir'e *"Bir gün önce çekilen telgraf Lâtife Hanım'a henüz verilmedi ise vermeyin. Ama şayet verildi ise Paşa'nın Ankara'ya dönmesi gerekti deyin"* emrini gönderdi[7] ve genç kız Bursa'ya gidemedi...

Paşa ise Ankara'ya o gün değil, Bursa'da beş gün daha geçirdikten sonra döndü!

*

Evlenmeye giden yol, Paşa'nın annesi Zübeyde Hanım'ın dok-

---

2 Salih Bozok ve Cemil Bozok, *"Hep Atatürk'ün Yanında" (Baba-Oğul Bozoklar'dan Anılar)*", Çağdaş Yayınları, İstanbul 1985, sah: 215-216.
3 Bu kitabın *"Belgeler"* bölümündeki 1 numaralı belge.
4 Bu kitabın *"Belgeler"* bölümündeki 2 numaralı belge.
5 Bu kitabın *"Belgeler"* bölümündeki 3 numaralı belge.
6 Bu kitabın *"Belgeler"* bölümündeki 4 numaralı belge.
7 Bu kitabın *"Belgeler"* bölümündeki 6 numaralı belge.

torların tavsiyesi üzerine 1922 Aralık'ında İzmir'e gitmesi, orada Lâtife Hanım'ın ailesinin Karşıyaka'daki köşklerinde kalması ve bir ay sonra burada vefat etmesinin ardından Mustafa Kemal'in annesinin kabrini ziyarete gidişi ile açıldı ve iki gün sonra da, 29 Ocak 1923'te, nikâhları kıyıldı.

Evlendiğinde 25 yaşında olan genç hanım, 2 sene 6 ay 8 gün devam eden evliliği sırasında en başta yeni bir devletin kuruluşu demek olan Cumhuriyet'in ilânı olmak üzere, evinde, evsahibesi olarak hazır bulunduğu sofrada verilen birçok önemli karara şahitlik etti...

Ama, bu izdivaç yürümedi...

*

Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın evlilikleri hakkında yazılanlar arasında en doğru ve elimizdeki belgelerle de tamamiyle örtüşen tek kaynak, Mustafa Kemal'in 23 Ocak 1927 ile 14 Kasım 1934 arasında Özel Kalem Müdürü, 14 Kasım 1934'ten 10 Kasım 1938'e kadar da Çankaya'nın *Kâtib-i Umumîsi,* yani Genel Sekreteri olan Hasan Rıza Soyak'ın hatıralarında bu evlilikten bahsettiği dört sayfadan ibarettir.[8] Paşa ile hanımı arasında yaşanan ve boşanmaya kadar giden anlaşmazlıkların temelini de, Hasan Rıza Bey'in hatıralarındaki *"Herkesi çok üzen bu hazin olayda tek başına müessir olmuş, belli başlı bir sebep aramamalıdır. Benim pek yakından görüşlerime göre ayrılma hadisesi iki tarafın yaşama itiyatları ve müşterek hayat hakkındaki telâkkileri arasında mevcut esaslı farkların tabiî bir neticesinden ibarettir"* şeklindeki mükemmel yorum teşkil eder.

Paşa'nın en yakınındakilerden olan Kılıç Ali de, aynı sebepleri daha açık şekilde yazar:

> "...Vaziyet o hâle geldi ki, günün birinde eskiden Gazi neden hoşlanıyorsa onu yapan Lâtife Hanımefendi bu sefer Gazi neden hoşlanıyorsa ondan hoşlanmamaya, Gazi kimleri seviyorsa onları sevmemeye, onlara adeta düşman olmaya ve bir takım hırçınlıklara başladı. Günler geçtikçe bu hırçınlıklar artıyor ve Lâtife Hanımefendi, Gazi Mustafa Kemal ile değil de herhangi alelâde bir adamla evlenmiş gibi nâhoş ve acaip muameleleri ile kolay tahammül edilebilir olmaktan çıkmaya başlıyordu.
>
> ...Lâtife Hanım, Gazi Mustafa Kemal'in refikası olduktan sonra bir halk adamının, bir millet şefinin değil de sanki bir

8 Hasan Rıza Soyak, *"Atatürk'ten Hatıralar"*, Yapı ve Kredi Bankası AŞ (yayınları), İstanbul 1973, sah: 8-11. Hasan Rıza Bey'in yazdıkları, bu kitabın *"Konu Hakkında Yazılmış Birkaç Yazı"* bölümünde *1* numaradadır.

hükümdarın refikası imiş gibi kraliçe tavırları göstermesi de Gazi'nin hoşuna gitmemekte idi. Hele bir aralık misafirlerin behemehal smokin ile sofraya gelmelerini istemesi, davetlilerin teşrifat memurları vasıtasiyle kabul edilmeleri emrini vermesi, akşam yemeğinde behemehal orkestranın çalması arzusunda bulunması, bazı muayyen saatlerde köşkün önünde bando çaldırması, Gazi'nin hayatından bir defacık olsun iltifat etmediği heves ve arzulariyle Gazi'yi iyiden iyiye sinirlendirmeye başladığı açıkça görülüyordu.

...Lâtife Hanımefendi, Gazi ile evlendiği zaman, evlenmeden evvelki Lâtife Hanımefendi olmaktan çıktı. Birdenbire, Gazi'nin hiç hoşlanmadığı çehreler takındı. Herşeyden evvel Gazi Mustafa Kemal'in dünya çapındaki büyük şöhretinden dolayı artık kendisinden asla ayrılamayacağı zehabına kapılmak gibi bir düşünce ve kanaat hatâsına düşmekte idi.

...Gazi ile Lâtife Hanımefendi'nin evlenme ve ayrılma hadisesinde asıl talihsizlik iki mizacın yaratılış itibariyle birbirine uyamamasından olmuştur. Lâtife Hanımefendi, Gazi Mustafa Kemal ile evlendikten sonra onu -bütün milletin malı bir adam olduğunu unutarak- tamamen kendisine hasretmek istemiş, hattâ zaman zaman tahakkümü andırır haller almış ve bu haller, neticede Gazi'yi müşkül durumlara düşürerek ayrılmak kararını vermekte muztar (çaresiz) bırakmıştır.[9]

*

İstiklâl Harbi'nin önde gelen kumandanlarından Fahrettin (Altay) Paşa da, hatıralarında 1925 Ocak'ında Konya'da 2. Ordu Müfettişi olarak bulunduğu sırada meydana gelen bir hadiseden bahseder.

Lâtife Hanım ile beraber Konya'yı ziyaret eden Mustafa Kemal Paşa, bir öğle yemeğinden sonra Fahrettin Paşa ile istasyondaki Bağdat Oteli'ne gitmiştir; orada arkadaşları ile sohbet etmekte, hükümetin değişeceği söylentilerini değerlendirmektedir:

"...Birden kapı açıldı, içeri Lâtife Hanım girmez mi?.. Herkes şaşırdı, Latife Hanım da Atatürk'e *"Kemal, buraya geldiğini haber aldım. Evde çay hazırlatmıştım. Seni almaya geldim..."* tarzında hitap edince donakaldık.

Atatürk benzi atmış bir halde *"Peki hanımefendi, buyrun gidelim"* dedi ve birlikte dışarı çıktılar, bizlere veda etti ve Lâtife Hanım'la beraber uzaklaştı.

Latife Hanımefendi'nin Atatürk'ün otelde kalarak maiyeti ile içkiye dalması ihtimalini düşünüp buna meydan vermemek için böyle yaptığına şüphe edilmezse de kültürü çok yük-

9 *"Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor"*, Milliyet, 3 ve 8 Aralık 1951.

sek ve çok nazik bir hanımefendinin, Atatürk gibi bir insanın böyle bir davranıştan nasıl üzüntü duyacağını düşünememiş olmasına hakikaten hayret olunur".[10]

*

Paşa ile Lâtife Hanım'ın arasında daha önce de böyle tatsızlıklar, hattâ Mustafa Kemal'i etrafına karşı zor durumda bırakacak hadiseler olmuş, defalarca tartışma çıkmış ve 21 Temmuz 1925 gecesi yaşanandan önceki en şiddetli münakaşa 8 Ekim 1924 gecesi Sarıkamış'ta bulundukları sırada meydana gelmişti.

Bu tartışmanın ardından seyahatine yalnız devam etmeye karar veren Paşa, hanımını hemen ertesi sabah başyaveri Salih Bey (Bozok) ile beraber Erzurum üzerinden Ankara'ya göndermiş, Salih Bey'e Ankara'ya vardıklarında Başvekil İsmet Paşa'ya verilmek üzere bir de mektup teslim etmişti:

"Azîzim İsmet,

Lâtife Hanım takaddüm ederek (önceden) Ankara'ya geliyor. Beraber seyahate devamı münasip görmedik. Çünki iki senelik tecrübe beraber yaşamak imkânı olmayacağına kanaat hâsıl ettirdi. Kararımdan kendisini haberdar ettim. Çok meyus ve mahzundur. Zâtıâlînizin ve belki Fevzi Paşa Hazretleri'nin itilâf için delâletinizi rica edecektir. Kararım kat'îdir. Yalnız gerek kendisinin ve gerek ailesinin şeref ve haysiyetini rencîde etmek istemiyorum. Kendisine ve ailesine hürmetimi ve hakiki dostluğumu muhafaza edeceğim.

Suret-i infikakı (ayrılmanın biçimini) Ankara'da kararlaştırırız. Sükûnetle İzmir'e gitmeye muvafakati temin lâzımdır. Gözlerinizden öperim.

Gazi Mustafa Kemal"[11]

Mustafa Kemal Paşa'nın Genel Sekreteri Tevfik Bey (Bıyıkoğlu), Lâtife Hanım'ın Sarıkamış'tan ayrılmasının ardından İsmet Paşa'ya vaziyetten haberdar olması için şifreli bir telgraf gönderdi. *"Başvekil İsmet Paşa Hazretleri'ne"* hitabıyla başlayan telgrafında *"Lâtife Hanımefendi, Salih Bey ile birlikte bize takaddüm ederek bugün Ankara'ya hareket etmiştir. Salih Bey'de mektup vardır. Arz-ı malûmat ederim efendim"* diyordu. Aynı sayfanın altında yine Tevfik Bey'in Dahiliye Vekili Recep Bey'e (Peker) yazdığı ve *"Ha-*

10 Fahrettin Altay, *"On Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası"*, İnsel Yayınları, İstanbul 1970, sah: 389.

11 Mektubun metni ve fotoğrafı için: S. Eriş Ülger, *"Cumhuriyet Kadını Lâtife Hanım"*, Parola Yayınları, Ekim 2020, sah: 278. Ülger, mektubun orijinalini Yapı Kredi Bankası Kültür Sanat Kurumu'na armağan ettiğini yazıyor.

nımefendi'nin bugün Salih Bey ile birlikte Ankara'ya müteveccihen Erzurum'a hareket ettiğini arzederim" şeklinde bir şifre vardı.[12]

Lâtife Hanım, dönüşte Erzincan'a uğradıkları sırada Kolordu Kumandanı Asım Paşa'ya kocasına verilmek üzere pişmanlığını ifade eden bir mektup bıraktı, mektup Mustafa Kemal Paşa'nın hiddetini dindirdi, Lâtife Hanım'a bir telgraf göndererek Ankara'ya geçmemesini ve kendisini Kayseri'de beklemesini söyledi.

Sarıkamış'ta patlayan fırtınanın verdiği zararın tamirine bu şekilde çalışılmış ama hasar tam olarak atlatılamamıştı...

*

Çankaya Köşkü'nde 21 Temmuz gecesi yaşananlar geçmişteki münakaşaların hepsinden daha şiddetli oldu...

Lâtife Hanım'ın söylediklerine karşılık vermeyen Mustafa Kemal Paşa o gece köşkü terketti, maiyetindeki birkaç yakını ile beraber ilerideki müştemilâta gitti ve sakinleşebilmek için bir kanepenin üzerine elbiseleri ile uzandı...

Çehresi sinirden kıpkırmızı idi ve yanındakilere *"Bu evden kaçayım, yoksa şimdi gaz döküp evi yakacağım"* diyordu...[13]

Yakacağını söylediği yer, Çankaya Köşkü idi!..

Başyaver Salih Bey hemen Paşa'nın kravatını gevşetti ve rahat nefes alabilmesi için gömleğinin yaka düğmesini de çözdü...

Paşa, Çankaya'da olup biteni anlattıktan sonra *"Şöyle biraz kafamı dinlendireyim, otomobille gezip hava alayım"* deyip bazı maiyet mensuplarını da yanına aldı, 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelişini müteakip bir müddet kaldığı ve Özel Kalemi'nin hâlâ kullandığı istasyondaki Direksiyon Binası'na gitti...

Ve, Lâtife Hanım'ı boşamaya karar verdi!

Türkiye'de henüz Medenî Kanun'un bulunmadığı senelerde yürürlükte olan fıkıh temelli uygulamaya göre, koca, karısını bir *talâkname,* yani *boş kâğıdı* vererek boşayabiliyordu ve evlilikler üç-beş kelimelik bu boş kâğıdı ile son bulurdu...

Paşa, İslâm fıkhının kendisine verdiği bu hakkı o gece kullandı ve Lâtife Hanım'ı boşamak için bir *talâkname* yazdı; sonra, Lâtife Hanım'a ve ailesine hitaben boşanmadan haberdar olmaları için iki ayrı mektup kaleme aldı...

Ama, talâknameyi ve diğer mektupları yazdıktan sonra ne düşündü ise düşündü; hem boş kâğıdını, hem de boşanmayı haber veren mektupları göndermekten vazgeçti ve Lâtife Hanım ile annesine yeni birer mektup yazdı...

---

12 İsmet Paşa'ya ve Recep Bey'e gönderilen şifreler: Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01015188-124.

13 *"Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor"*, 35. gün, *Milliyet,* 7 Aralık 1951.

O gece hazırladığı talâk mektubunu iki hafta sonra, 5 Ağustos 1925'te gönderecek ve karısını bu mektupla boşayacaktı!

Mustafa Kemal Paşa'nın kararını niçin değiştirdiği hakkında hiçbir bilgi ve kayıt yoktur. O gece Direksiyon Binası'nda onunla beraber olan Hasan Rıza Bey de *"Sonradan, İzmir'e gönderilmek üzere bir de talâkname hazırlamıştı"* demekte ama Paşa'nın göndermekten niçin vazgeçtiğini söylememektedir.

Paşa, hazırladığı ama göndermediği talâknamenin ve yollamaktan vazgeçtiği mektupların ardından kaleme aldığı diğer iki mektubun ilkini kayınvalidesine, diğerini de Lâtife Hanım'a hitaben yazmıştı.

Kayınvalidesi Adeviye Hanım'a hem Lâtife Hanım'ın, hem de kendisinin bir müddetten beri sinirli ve muztarip olduklarını, aralarında hergün aile hayatını rencide edecek hadiseler çıktığını, gerginliğin düzelebilmesi için bir müddet ayrı kalmalarının gerektiğini söylüyor; *"Lâtife'yi rahatsızlığı esnasında tedavi etmek için beraber alıp İstanbul'a veya İzmir'e götürünüz"* diyor ve *"verilecek böyle bir ara ile sükûnet elde edilmedikçe ıztırabının ortadan kalkmasına imkân bulunmadığına kanaat getirdiğini"* yazıyordu.[14]

Yani, açıkça, *"Gelin, kızınızı alın ve götürün"* diyordu!

Lâtife Hanım'a hitaben kaleme aldığı mektubun girişinde de Adeviye Hanım'a yazdıklarını tekrar etmişti. Her ikisinin de sinirli ve muztarip olduklarını ve gerginliğin düzelebilmesi için bir müddet ayrı kalmaları gerektiğini söylüyor; rahatsızlığının tedavisi için kayınvalidesinden gelip kızını alarak İstanbul'a veya İzmir'e götürmesini istediğini haber veriyor ve yine *"Böyle bir ara verilip sükûnete ulaşılmadığı takdirde ıztırabımın azalmasına imkân olmadığına kanaat ettim"* ifadesini kullanıyordu.

Mektupta daha sonra, para meselesine temas ediyordu. Lâtife Hanım'a seyahati ve tedavisi esnasında harcaması için kasada bulunan ve miktarını bilmediği parayı alabileceğini söylüyor, yetmediği takdirde haber vermesini istiyor, giderken kasanın şifresini Özel Kalem Müdürü Tevfik Bey'e öğretmesini ve Çankaya'da kalacak olan dadısına evin düzgün şekilde idaresi için talimat vermesini yazıyor, en nihayet huzur ve sükûnet temennisinde bulunuyordu.[15]

Lâtife Hanım, Paşa'nın Ankara'dan ayrılması ve kasa konusundaki talimatları üzerine iki gün sonra kıyametleri kopartacaktı!

Paşa'nın her iki mektubunda da dikkat çeken bir husus vardı: Mustafa Kemal, Lâtife Hanım'ın *rahatsız olduğunu* düşünüyordu! Kayınvalidesine *"Lâtife'yi rahatsızlığı esnasında tedavi etmek için*

14 Mektubun tam metni, bu kitabın *"Belgeler"* bölümünde 30 numaradadır.
15 Mektubun tam metni, bu kitabın *"Belgeler"* bölümünde 31 numaradadır.

beraber alıp İstanbul'a veya İzmir'e götürünüz" derken, Lâtife Hanım'a *"Rahatsızlığınız esnasında tedavi için sizi beraber alıp İstanbul'a veya İzmir'e götürmesi için validenize yazdım"* diyor; kasadan bahsederken de *"...parayı yanına al. Seyahatin ve tedavin esnasında masraf edersin"* diye yazıyordu.

Kayınvalidesine yazdığı mektubun hemen gönderilmesini, Lâtife Hanım'a yazdığı mektubu yakın çevresinden olan Siirt Mebusu Mahmud Bey'in (Soydan) ertesi sabah Çankaya'ya götürmesini ve Latife Hanım'ın İzmir yolculuğunda yaver yüzbaşı Muzaffer Bey'in (Kılıç) refakat etmesini emreden Paşa, 22 Temmuz'da Ankara'dan ayrıldı.

*

Burada, senelerden buyana yapılan bir hatâyı düzeltmek gerekiyor...

O gece Paşa'nın yanında olan Hasan Rıza Bey trenle Sivas istikametine doğru yola çıktıklarını ama Âsi-Yozgat İstasyonu'nda durduklarını ve istasyondaki telgraf hattı üzerinden Çankaya'daki Özel Kalem ile telefon irtibatı temin edildiğini yazmaktadır.

Ama, Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın boşanmaları hakkında bugüne kadar yapılan yayınlarda Hasan Rıza Bey'in sözünü ettiği Âsi-Yozgat'ın Yozgat şehri olduğu zannedilmiş ve Paşa'nın Lâtife Hanım'ın Çankaya'yı terkettiği haberini Yozgat'ta beklediği söylenmiştir.

Âsi-Yozgat, bugün Ankara'nın ilçesi olan Elmadağ'ın bir bölümünün o zamanki ismidir. Mustafa Kemal Paşa, Ankara'dan Yozgat'a değil, Elmadağ'a gitmiş, Çankaya ile telgraf ve telefon haberleşmesini buradan yapmıştır. Gittiği yerin *Yozgat* değil *Âsi-Yozgat* olduğu boşanma evrakında da açıkça görülmektedir.

*

Lâtife Hanım'ın annesi Adeviye Hanım, Paşa'nın *"Kızınızı götürün"* diyen mektubunu alır almaz diğer kızı Rukiye ve kendi kayınvalidesi Makbule Hanım ile beraber hemen yola çıktı. İki gün sonra, yani 23 Temmuz'da Çankaya Köşkü'nde idiler...

O gün hem Çankaya'da, hem Âsi-Yozgat'ta karşılıklı kıyametler koptu!

Lâtife Hanım'ın Ankara'dan ayrılması öncesinde yaşananlar, boşanma aşamasındaki birçok Türk ailesinde rastlanan tatsızlıkların tam bir örneğidir...

Lâtife Hanım'ın apar-topar Ankara'ya gelen annesi, kızkardeşi ve babaannesi, istasyonda Cumhurbaşkanlığı yetkilileri tarafından karşılandılar, hemen Çankaya'ya gidildi ve Lâtife Hanım biraz sonra etrafı kırıp geçirdi!

Çankaya'nın Genel Sekreteri Tevfik Bey'e *"Halayık gibi İstanbul'a ve İzmir'e gitmeyeceğini; kocası, yani Mustafa Kemal Paşa kendisini boşamadı ise gelip uğurlaması gerektiğini, bütün dostlarına usulü gereği veda ederek gideceğini"* söyledi ve *"Başka türlü gitmem"* dedi!

Derken sıra Paşa'nın kasa hakkındaki talimatına geldi ve Lâtife Hanım, yine Tevfik Bey'e hitaben *"Sana kasayı da teslim etmem. Yok eğer ayrılıyor isek herşey olsun bitsin. Ben de kat'î olarak giderim"* dedi; sonra *"Paraya ihtiyacı olmadığını, ailesinin parasıyla gideceğini"* söyledi.

Lâtife Hanım'ın 15 yaşındaki en küçük kardeşi Münci, ablası ile eniştesinin misafiri olarak birkaç haftadır Çankaya'da kalıyordu ve köşkte iki misafir daha vardı: Lâtife Hanım'ın diğer kardeşi İsmail Bey ile hanımı...

Köşkte bütün bunlar yaşanırken İsmail Bey ve hanımı, Münci'yi Çankaya'da bırakıp istasyona gittiler ve İstanbul treni ile Ankara'dan ayrıldılar...

Lâtife Hanım *halayık olmadığını, bu şekilde gitmeyeceğini* ve *kasayı da teslim etmeyeceğini* söylediği sırada Başvekil İsmet Paşa da Çankaya'ya geldi; Lâtife ve Adeviye Hanımlar ile beraber yatak odasına geçerek neyin nasıl yapılması gerektiğini ve Mustafa Kemal Paşa'nın talimatlarının nasıl yerine getirileceğini konuşmaya başladılar.

Genel Sekreter Tevfik Bey bütün bu olup bitenleri Âsi-Yozgat'ta trende beklemekte olan Mustafa Kemal Paşa'ya şifreli telgrafla bildirdi.[16]

Çankaya'daki inatlaşma İsmet Paşa'nın araya girmesi ile son buldu ve İsmet Paşa, Tevfik Bey'in vasıtasıyla Âsi-Yozgat'a telefonla bir mesaj yazdırdı. Hanımların ertesi gün İzmir'e gitmek için hazırlandıklarını, hanımların beraberlerinde bir yaver ile bir de otomobil götürmeyi arzu ettiklerini ama Adeviye Hanım'ın *çok göreceği geldiği için* Mustafa Kemal Paşa'yı görüp veda etmek istediğini, söylüyor ve bunların yapılabilmesi için izin istiyordu...[17]

*

Çankaya'da olup bitenler ve Lâtife Hanım'ın *bu şekilde gitmeme* konusundaki ısrarı, Mustafa Kemal Paşa'yı hayli sinirlendirdi. Tevfik Bey'e telefonla yazdırdığı cevapta *"Bıraktığı mektupların muhteviyatının* -yani, verdiği talimatların- *derhal ve kat'iyyen tatbik olunacağını, aksinde ısrar edilirse bilâ tereddüt son sözü*

16 Tevfik Bey'in telgrafının tam metni, bu kitabın *"Belgeler"* bölümünde 32 numaradadır.

17 İsmet Paşa'nın telefonla yazdırdığı mesajın tam metni, bu kitabın *"Belgeler"* bölümünde 33 numaradadır.

telâffuz edeceğine şüphe etmemelerini" söylüyor, İsmet Paşa'ya da *"Adeviye Hanımefendi ile ve hiç kimse ile bir tek kelime konuşacak halde değilim. Beyhude ısrar edilmesin. Benim yanıma gelmeye asla kalkışmasınlar. Daha fena olur"* diyordu.[18]

Mustafa Kemal Paşa'nın tâkatinin artık son noktasına geldiği, bu cevabından belli oluyordu...

Yazışmalardan anlaşıldığına göre, İsmet Paşa bir ara Tayyare Cemiyeti'ndeki bir toplantı için Çankaya'dan ayrıldı, sonra döndü[19] ve işler öğleden sonra yavaş yavaş, Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği talimatlar doğrultusunda halledilme yoluna girdi...

Tevfik Bey, Âsi-Yozgat'a daha sonra telefonla yazdırdığı bir başka mesajda Lâtife Hanım ile ailesinin ertesi gün, yani 24 Temmuz'da trenle ve yaverlerden Muzaffer Bey'in refakatinde İzmir'e gideceklerini, kasa meselesinin de düzgün şekilde halledileceğini bildiriyordu...

Mesajın dikkat çeken bir tarafı vardı: İsmet Paşa'nın *"Adeviye Hanım'ın Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek istediğini"* yazan ve Mustafa Kemal Paşa'yı hiddete sevkeden önceki mesajını *içerinin,* yani Lâtife Hanım'ın ailesinin ısrarı üzerine yollamak zorunda kaldığı ve o telgrafın sadece bir formaliteden ibaret olduğu söyleniyordu!

Hanımların ısrarlı baskıları Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı'nı bile çaresiz bırakmış ve Başbakan zevâhiri o an için kurtarabilmek maksadıyla Cumhurbaşkanı'na böyle bir mesaj göndermek zorunda kalmıştı!

Lâtife Hanım'ın babası Muammer Bey ile kardeş çocuğu olan meşhur romancı Halid Ziya Bey'in (Uşaklıgil) İstanbul'da, Osmanlı Bankası'nda çalışan genç oğlu Vedad Bey kısa bir müddet önce Mustafa Kemal Paşa'nın arzusu ile Dışişleri Bakanlığı'na geçip Ankara'ya nakletmişti ve Lâtife Hanım, kuzenini Çankaya Köşkü'nün ilerisindeki küçük binada misafir ediyordu...

Tevfik Bey, Âsi-Yozgat'a gönderdiği mesajda Vedad Bey'den de bahsediyor, Çankaya'da yolculuk hazırlıkları ile meşgul olan ailenin o sırada şehirde olan Vedad Bey'i telefonla arayıp başka bir yerde kalmasını ve köşke gelmemesini istediklerini ama Vedad Bey'in onları dinlemeyip Çankaya'ya çıktığını yazıyordu. Lâtife Hanım köşkü terkederken o kalacaktı ve Ankara'dan ayrılmaya hazırlanan akrabaları ile temasını kesmişti![20]

*

Gidiş hazırlıklarının ayrıntıları, Âsi-Yozgat'a bir sonraki mesajla gönderildi...

---

18 Mustafa Kemal Paşa'nın yazdırdığı mesajın tam metni, bu kitabın *"Belgeler"* bölümünde 34 numaradadır.

19 Bu kitabın *"Belgeler"* bölümündeki 35 numaralı belge.

20 Mesajın tam metni, bu kitabın *"Belgeler"* bölümünde 36 numaradadır.

Kasa meselesi halledilmişti, Lâtife Hanım mevcut paranın 400 altın haricinde kalan tamamını ve günlük masrafların yazılı olduğu defteri almıştı. Özel Kalem alınan meblâğın ne kadar olduğunu bilmiyordu, Mustafa Kemal Paşa'ya ait evrak ile kıymetli eşya ve hesap defterleri kasada idi; kasanın anahtarı da İsmet Paşa'ya teslim edilmişti. Lâtife Hanım dadısını Çankaya'da bırakıyordu; Şaban ve Yaşar isimli çalışanlar ile iki hizmetçi kızı ve aşçı Hüseyin'i yanında götürecekti. Üzgündü, İzmir'de oturacağını, Avrupa'ya gitmeyeceğini ve Paşa Hazretleri ne emrederse onu yapacağını söylüyordu.

Vedad Bey'den mesajda da bahsediliyordu: Çankaya'da, diğer binadaki odasında idi...

Uşşakizade Vedad Bey, kuzeni Lâtife Hanım'ın gitmesine rağmen Çankaya'dan ayrılmamakla babası Halid Ziya Bey'in *"Sen orada Lâtife'nin misafiri olmaktan ziyade Reisicumhur'un misafirisin..."* şeklindeki tavsiyesine riayet etmişti...[21]

Mustafa Kemal Paşa, Çankaya'da işlerin istediği şekilde yola girmeye başlaması üzerine İsmet Paşa'nın daha önce yazdırdığı telefon mesajına yine bir telefon mesajı ile cevap verdi. Lâtife Hanım ile ailesinin ertesi gün İzmir'e giderken beraberlerinde bir yaver, müstahdemlerden arzu ettiklerini ve bir de otomobil götürmelerine izin veriyor; kayınvalidesine selâm ve hürmetlerini gönderiyor ama Adeviye Hanım'ın görüşme talebinin mümkün olmadığını tekrarlıyor, sonra yolculara sağlık ve hayırlı seyahatler temennisinde bulunuyordu.[22]

*

Lâtife Hanım ve aile mensupları, Ankara'dan 24 Temmuz 1925'te trenle ayrıldılar ama belki güvenlik, belki de dedikodu çıkması endişesi ile Reisicumhur'un hanımının kendi adı ile seyahat etmesine izin verilmedi, yolcu listesinde başka bir isimle yeraldı...[23]

Aile henüz yolda iken, 25 Temmuz 1925'te İzmir Valisi İhsan Paşa ile İzmir'de 57. Fırka Kumandanı Kadri Beyefendi'ye Çankaya'dan bir telgraf gönderildi...

Genel Sekreter Tevfik Bey'in imzasıyla yollanan telgrafta Lâtife Gazi Mustafa Kemal Hanımefendi'nin başka bir isimle İzmir'e

---

21 Halid Ziya Uşaklıgil'in oğlu Vedad Bey ve Vedad Bey'in Çankaya günleri hakkında yazdıkları, bu kitabın *"Konu Hakkında Yazılmış Birkaç Yazı"* bölümünde 2 numaradadır.

22 Bu kitabın *"Belgeler"* bölümündeki 38 numaralı belge.

23 Bu kitabın *"Belgeler"* bölümündeki 39 numaralı belgede geçen *mütenekkiren* kelimesinden.

doğru seyahate çıktığı ve Reisicumhur'un Lâtife Hanım için özel bir tören yapılmamasını emrettiği söyleniyordu.[24]

Yolcular 26 Temmuz sabahı İzmir'e vardılar ve İzmir Valisi İhsan Bey, İçişleri Bakanlığı vasıtasıyla Cumhurbaşkanlığı'nı seyahatin son bulduğundan telgrafla haberdar etti.[25]

Şaşaa ve tantana ile, etrafında elpençe durup dört dönenlerle, hayalleri bile zorlayan parlak sahnelerle ama bitmeyen tartışmalarla geçen iki buçuk sene artık geride kalmıştı ve o günlerin nihayete erdiği, iki hafta sonra resmiyet kazanacaktı...

*

Mustafa Kemal Paşa, Lâtife Hanım'ın Ankara'dan ayrılmasını haber aldıktan sonra, 24 Temmuz akşamı Âsi-Yozgat'tan Ankara'ya döndü; istasyonda Kılıç Ali ve Salih Beyler ile İsmet Paşa tarafından karşılandı ve Çankaya Köşkü'ne geçti...

Çankaya'nın hanımı gitmişti, köşkün sâkini artık yine eskisi gibi bekârdı, evliliğin âkıbeti henüz tam olarak belli olmasa bile Mustafa Kemal Paşa köşkte bir müddet tek başına yaşayacaktı ve bu yeni hayatına göre bazı düzenlemeler yapılması gerekiyordu.

Önce, kasayı kontrol ettiler ama açamadılar!

Lâtife Hanım'ın giderken bıraktığı şifredę bir yanlışlık vardı. Genel Sekreter Tevfik Bey hiç vakit kaybetmeden, Lâtife Hanım ile beraber seyahat eden yaver Muzaffer Bey'e yolcuların İzmir'e vardıkları gün bir telgraf gönderdi ve şifreyi Lâtife Hanım'dan öğrenip mektupla bildirmesini istedi...[26]

Ama kasada yahut hafızalarda bir tuhaflık vardı; şifre birkaç ay sonra yine kaybedildi ve Özel Kalem yeniden Lâtife Hanım'a müracaat ederek şifreyi hatırlıyorsa bildirmesini istirham etti.[27]

Lâtife Hanım köşk personelinin işe yarayanlarını da yanında götürdüğü için Çankaya'da hizmetçi sıkıntısı vardı. Genel Sekreter Tevfik Bey, 30 Temmuz'da daha önce köşkün ortalık işlerine bakması için iki genç kız yollayan Konya Belediye Reisi Kâzım Bey'den daha önce gelen ama memleketine dönen Perihan isimli kızı tekrar göndermesini istedi.[28]

Birkaç gün sonra başka bir mesele çıktı: Lâtife Hanım, Binnaz adında bir kadın ile Ayşe isimli bir çocuğu Mustafa Kemal'e hizmet etmeleri için Çankaya'da bırakmış ama Paşa'nın iki manevî kızını, Zehra ile Rukiye'yi de yanında İzmir'e götürmüştü...

---

24 Bu kitabın *"Belgeler"* bölümündeki 39 numaralı belge.
25 Bu kitabın *"Belgeler"* bölümündeki 40 numaralı belge.
26 Bu kitabın *"Belgeler"* bölümündeki 41 numaralı ilk belge.
27 Bu kitabın *"Belgeler"* bölümündeki 41 numaralı ikinci belge.
28 Bu kitabın *"Belgeler"* bölümündeki 43 numaralı belge.

Mustafa Kemal Paşa, Binnaz Hanım'ın *bunak ve terbiyesiz,* Ayşe'nin ise henüz çok küçük olduğunu söylemiş, Binnaz'ı hemen kovmuş, *"Çocuk dadısı değilim"* diyerek Ayşe'yi mektebe verdirmiş ve manevî kızları olan Zehra ile Rukiye'nin İzmir'den Ankara'ya gönderilmesini istemiştir.

Paşa'nın talimatı İzmir'e bir mektupla iletildi ama mektup pek uygun olmayan bir tarihte, Lâtife Hanım'a boş kâğıdının yollandığı 5 Ağustos'ta yazıldı ve o gün gönderildi![29]

*

Mustafa Kemal Paşa, evliliğinin geleceği konusundaki kesin kararını Lâtife Hanım'ın Ankara'yı terketmesinden iki hafta sonra verdi ve karısını 5 Ağustos 1925'te boşadı!

Paşa, boşanma yazışmalarını hazırlamakta aslında pek zahmet çekmedi; zira talâk belgesini ve Lâtife Hanım ile ailesine göndereceği mektupları iki hafta önce, 21 Temmuz gecesi Çankaya Köşkü'nde çıkan büyük tartışmadan sonra köşkü terkederek gittiği istasyondaki Direksiyon Binası'nda zaten yazmıştı. Bunlara küçük ilâveler yaptı, üzerlerindeki tarihi 5 Ağustos'a çevirdi, o kadar...

Talâkname, hitapta ve imzada yeralan isimler dahil 15 kelimeden ibaretti: *"Uşşakizade Lâtife Hanımefendi'ye"* hitabı ile başlıyor; *"Muhterem Hanımefendi, sizi serbest bırakmayı muvafık bularak tatlîk ettim* (boşadım)*"* diye bitiyordu ve altında *Türkiye Reisicumhuru Gazi'nin,* Diyanet İşleri Reisi Rıfat (Börekçi) ile Adliye Vekili Mahmud Esad (Bozkurt) Beyler'in imzaları vardı...[30]

Sonra, sabık hanımına ve ailesine boşanmadan haberdar olmaları için iki hafta önce yazdığı iki mektubun üzerine de 5 Ağustos 1925 tarihini koydu...

Lâtife Hanım'a *"İki buçuk senelik müşterek hayatımızda hâsıl ettiğim kat'î intibâata* (edindiğim kesin intibalara) *göre bu hayatın idâmesine* (devamına) *çalışmakta bilhassa sizin için imkân-ı saadet* (saadet imkânı) *bulunamayacağına yakînen ve kat'iyyen kanaat hâsıl ettiğimden sizi serbest bırakmayı muvafık buldum. Talâknameyi takdîm ediyorum efendim"* diyordu![31]

Artık her ikisi de *sabık* olan kayınpederi Muammer Bey ile kayınvalidesi Adeviye Hanım'a yolladığı mektupta da benzer ifadeler vardı: *"Kerime-i muhteremeleri* (muhterem kızınız) *Lâtife Hanımefendi ile iki buçuk seneden beri devam eden müşterek hayat-ı izdivâciyeden* (evlilik hayatından) *hâsıl ettiğim kat'î intibâata* (edindiğim kesin intibalara) *göre bu hayatın idâmesine* (devamı-

29 Bu kitabın *"Belgeler"* bölümündeki 44 numaralı belge.
30 Bu kitabın *"Belgeler"* bölümündeki 46 numaralı belge.
31 Bu kitabın *"Belgeler"* bölümündeki 45 numaralı belge.

na) *çalışmakta bilhassa kerime-i muhteremleri* (muhterem kızınız) *için imkân-ı saadet* (saadet imkânı) *bulunamayacağına kanaat-ı ciddiye* (ciddî kanaat) *hâsıl eyledim. Bu cihetle müşarünileyhâyı* (ismi geçen hanımı) *serbest bırakmayı tensîb ettim* (uygun buldum) *Türkiye Reisicumhuru Gazi M. Kemal"* diye yazmıştı...[32]

Ve nihayet, talâknameyi ve mektupları Uşşakizade ailesinin bir yakınıyla, bahriye subaylığı ve Sultan Reşad'ın yaverliğini yapmış olan Kastamonu Mebusu Ali Rıza Bey (1874-1935) ile İzmir'e gönderdi.

Paşa, talâknamenin ve bu mektupların ardından başka bir yazı daha kaleme aldı; *M. K.* antetli bir kâğıda Başbakanlık'a hitaben *"Lâtife Hanım ile iki buçuk senedir devam eden evliliklerine son vermeyi kararlaştırdıklarını ve hanımına talâkname takdîm ettiğini"* yazdı...

Fakat bu yazıyı nedense hemen değil, altı gün sonra, 11 Ağustos'ta gönderdi...

Ama, hususî hayatındaki dalgalanmaların devlet işlerini geciktirmemesi gerektiği için, talâknameyi gönderdiği gün, Çankaya Köşkü'nde Hollanda'nın güven mektubunu takdîme gelen yeni elçisini kabul etti ve elçiye hitaben bir de konuşma yaptı.

*

Lâtife Hanım talâk mektubunu 8 Ağustos sabahı aldı, kendi ifadesiyle *şaşırdı, çılgın bir hâle geldi, vaziyeti tahlile çalıştı ve bir türlü inanamadı!*[33]

Mustafa Kemal Paşa, boşanmayı nüfus kayıtlarına da işletti...

Paşa, hanımını boşadığı 5 Ağustos 1925'ten vefat ettiği 1938'in 10 Kasım'ına kadar geçen 4 bin 833 günü dostlarıyla, arkadaşlarıyla, hayranlarıyla ve yakınında bulunabilmek için birbiri ile yarış edenlerle çevrilmiş vaziyette ama aslında yapayalnız olarak geçirdi.

*

Boşanma sadece karı ile kocanın, yani Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın arasındaki bir hadise olarak kalmadı. Paşa, 5 Ağustos'ta hükümeti hanımını boşadığından haberdar etmek maksadıyla hazırladığı ama göndermediği yazıyı Başvekâlet'e altı gün sonra, üzerine 11 Ağustos tarihini koyarak yolladı ve boşanma hü-

32 Bu kitabın *"Belgeler"* bölümündeki 47 numaralı belge.

33 Lâtife Hanım'ın, Fethi Okyar'ın eşi Galibe Okyar'a 29 Ağustos 1925'te yazdığı mektuptan (İhsan Sabri Balkaya, *"Atatürk'ün Eşi Lâtife Hanım'dan Ali Fethi Okyar'ın Eşi Galibe Hanım'a Mektuplar"*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, no: 55, Güz 2014).

kümet seviyesinde resmiyet kazandı...[34]

Hükümet, haberi aynı gün Anadolu Ajansı vasıtasıyla resmî tebliğ olarak duyurdu. Ajansın hazırladığı metin servise konmadan önce Mustafa Kemal'e gönderildi ve üzerinde Paşa'nın bazı düzeltmeler yapmasından sonra yayınlandı. Tebliğde de, Mustafa Kemal ile Lâtife Hanım'ın ayrılmaya birlikte karar verdikleri söyleniyordu.[35]

Mustafa Kemal Paşa'nın boşanmasını böyle resmî şekilde duyurmasının, yani hükümet tebliği olarak yayınlatmasının ve bu işi altı gün bekledikten sonra yapmasının sebebi meçhuldür...

Hükümete gönderdiği yazının ve yayınlanan resmî tebliğin önemli tarafı, Paşa'nın Lâtife Hanım'ı *boşadığını* söylememesi, *ayrılmaya beraberce karar verdiklerini* ifade etmesidir...

Paşa şayet boşanmanın bu şekilde olduğunun bilinmesini istese idi, böyle bir hükümet bildirisine ihtiyacı yoktu; Türkiye'de çıkan bütün gazeteler, haberi Ankara'nın bir işareti ile zaten bu şekilde yayınlarlardı.

O halde boşanması hakkında resmî bir tebliğ neşrettirmesinin sebebi ne idi?

Bilmiyoruz ve bundan böyle de herhalde hiçbir şekilde öğrenemeyeceğiz...

*

Çankaya'da 21 Temmuz 1925 gecesi kıyametlerin koptuğu, Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'yı terkettiği, Lâtife Hanım'ın İzmir'e gönderildiği ve iki hafta sonra da boşandığı sırada Paşa'nın kayınpederi Uşşakizade Muammer Bey Avrupa'da idi...

Bütün bu hadiselerden kızının boşanmasının üzerinden 11 gün geçtikten sonra, 13 Ağustos 1925'te Türkiye'ye dönüşünde haberdar olabildi...

Sabık kayınpeder, memlekete dönüşünden üç gün sonra sabık dâmâdına bir telgraf gönderdi. Kızını boşamasını Paşa'nın *irade-i devletleri* olduğunu yazdı, *"Sizi müttesî* (genişleyen) *ve mütezâyid* (artan) *hürmetlerle sevmiştik ve yine sevmekte devam edeceğiz"* dedikten sonra *şeref verecek fırsatlar ortaya çıktığında temennîlerini arzetmesine müsaade buyurulmuş olmasından dolayı minnettarlığını* söyledi ve *Paşa'nın teveccühlerinin devamını* niyaz etti![36]

Muammer Bey'in, kızını boşayıp baba evine gönderen sabık damadına en ufak bir imâda dahi bulunmadan böyle saygılı üslûpla hitap

34 Mustafa Kemal Paşa'nın hükümete gönderdiği yazının tam metni, bu kitabın *"Belgeler"* bölümünde 48 numaradadır.

35 Tebliğin tam metni, bu kitabın *"Belgeler"* bölümünde 49 numaradadır.

36 Mektubun tam metni, bu kitabın *"Belgeler"* bölümünde 50 numaradadır.

etmesinin sebebi belki sabık damadın sahip olduğu güçten çekinmesidir ama bu saygı aynı zamanda son hadiselerin işlerini etkilememesine uğraşan basiretli bir işadamının zor ama itinalı çabasıdır.

Uşşakizade Muammer Bey, Mustafa Kemal Paşa ile tanışmalarından itibaren iş konusunda Paşa'nın desteğini almaya çalışmıştır ve arşivde Muammer Bey'in hem Mustafa Kemal, hem de İsmet Paşa dönemlerindeki siyasî ve ticarî temasları hakkında çok sayıda belge vardır.

Meselâ, 1924'te İzmir Belediye Başkanlığı seçimini kazanmasının ardından vazifesine başlamadan önce, sahip olduğu İzmir Körfezi'nde vapur işletme imtiyazının belediye başkanlığına engel teşkil edip etmeyeceği konusunda Londra'dan damadının görüşünü sormuş, Paşa, 18 Şubat 1924'te Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla gönderdiği telgrafta meseleyi incelediğini, imtiyazın Belediye Kanunu'na ters düşmediğini bildirmiş ve Muammer Bey başkanlığı bu cevap üzerine üstlenmiştir.[37]

Muammer Bey'in devlet ile imzaladığı bazı sözleşmelerde kendi isteği doğrultusunda değişiklik yapılması için Çankaya'nın yardımını talep ettiği ama teklifinin kabul edilmediği olmuştur.[38]

Mustafa Kemal Paşa bir defasında kayınpederine Osmanlı Bankası vasıtası ile 45 bin liralık bir havale göndermiş,[39] sabık kayınpederin sabık dâmâdı ile işleri konusundaki yazışmaları kızının boşanmasının ardından da devam etmiş, meselâ boşanmadan dört ay sonra 1925 Aralık'ında Mustafa Kemal Paşa'ya 2 bin 500 adet İş Bankası hisse senedi devretmiş, hisselerin bedeli olarak 12 bin 500 lira almıştır.[40]

İzmir Körfezi'nde vapur çalıştırma imtiyazını 1925'te başka bir şirkete devreden Muammer Bey, bu imtiyaz devrini *sâye-i devletlerinde* yapabildiği için o senenin 22 Eylül'ünde Mustafa Kemal Paşa'ya teşekkür telgrafı çekmiş[41] ama devletin sözleşme gereği ödemesi gereken meblâğı vermemesi üzerine beş gün sonra, 29 Eylül'de, bu defa şikâyet mektubu yazmıştır.[42]

Uşşakizade Muammer Bey sadece Mustafa Kemal Paşa'nın değil, İsmet Paşa'nın cumhurbaşkanlığı döneminde de ticarî faaliyetleri için sık sık Ankara'nın desteğini isteyecek ve devrin önde

37 *CBA*, 01014896-160.

38 Riyaset-i Cumhur Başkâtip Vekili ve Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Tevfik Bey'den İzmir Vali Vekili Murad Bey vasıtası ile Muammer Bey'e 29-30 Haziran 1924 tarihiyle gönderilen şifreli telgraf: *CBA*, 01014896-131.

39 Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Nisan 1924'te Muammer Bey'e 45 bin lira göndermesi: *CBA*, 01015715-21 ve *CBA*, 01015718-22.

40 *CBA*, 01022135.

41 *CBA*, 01017093-145.

42 *CBA*, 01014933-24.

gelenlerinin, özellikle de Mustafa Kemal'in yakın çevresindeki tanıdıklarının aracılığını talep edecektir.

Bu kitabın *Belgeler* bölümünde *"Lâtife Hanım'ın Avrupa'da Çektiği Döviz Sıkıntısı Hakkında Belgeler"* başlığı altında yeralan ve Muammer Bey ile hanımının, kızları Lâtife'nin tedavi maksadıyla 1940'da İsviçre'de bulunduğu sırada karşılaştığı döviz sıkıntısını halledebilmek için Ankara nezdinde yaptığı başvuruların ise bu çerçevede mütalâa edilmemesi gerekir. Muammer Bey'in döviz gönderebilme çabaları, uzak diyarlarda hasta ve parasız kalmış bedbaht kızının dertlerine devâ arayan bir babanın koşuşturmasından ibarettir.

*

Müşterek hayatlarına son verip boşanan her çiftin genellikle yaşadıkları eşya paylaşma problemini, Mustafa Kemal ve Lâtife Hanım çifti de yaşadı...

Karşılıklı eşya listeleri yapıldı; Lâtife Hanım, Çankaya Köşkü'nden kendisine ait eşyaları ve çeyiz olarak yahut köşkü döşemek için getirdiklerini götürdü, hattâ kırık bir fincana varıncaya kadar birçok eşya İzmir'e gönderildi.

Lâtife Hanım'ın boşanmanın ardından Çankaya Köşkü'nden aldığı eşyaların listesi elimizdedir, ancak üzerlerinde tarih yoktur; ne zaman, nereye ve nasıl gönderildikleri konusunda 9 Eylül 1925'te 25 parça eşyanın babası Muammer Bey'in bir adamına teslim edildiğine dair makbuz dışında bir kayıt mevcut değildir.[43]

Arşivde bulunan eşya listeleri iki gruptur:

İlk grubu *"Lâtife Hanım'ın notlarından"* başlıklı bir liste teşkil etmektedir. Lâtife Hanım bu listeye kendisine ait eşyalardan bazılarını ve aile yadigârlarını yazmış, duvarlara asılan şallar ile perdeleri de dahil etmiş, *daha kalan çok eşya olduğunu fakat hepsini saymaya imkân bulunmadığını* söylemiştir.

Diğer grupta, *"Paşa Hazretleri'nin notlarından"* başlıklı ve Mustafa Kemal Paşa'nın hazırlattığı anlaşılan teferruatlı listeler vardır. Bu listelerde her çeşit mobilyadan şamdanlara, sigara kutularından yastıklara, aynalardan tuvalet kutularına, terliklerden kolonya şişelerine, hamam takımlarından halılara, gümüş sofra takımlarından adi tepsilere kadar varlıklı bir evde bulunan hemen her çeşit eşya yeralmaktadır. Listelerde, eşyaların gönderilmek üzere yerleştirildikleri sandıklar da numaraları ile kaydedilmiştir.[44]

*

43 Makbuz, bu kitabın *"Belgeler"* bölümünde 52 numaradadır.

44 Eşya listeleri, bu kitabın *"Belgeler"* bölümünde 51 numaradadır.

Lâtife Hanım'ın, Mustafa Kemal Paşa'dan 1925'te ayrılmasından 1975'teki vefatına kadar geçen yarım asır boyunca derin bir sessizliğe büründüğü, evliliği hakkında hiç konuşmadığı ve yazmadığı yaygın bir kanaattir.

Paşa'nın sabık hanımı gazetecilere hakikaten konuşmadı, hatıralarını anlatmadı, basına karşı bir-iki istisna dışında yarım asır boyunca hep suskun kaldı ama yakınlarına çok şeyler nakletti; hattâ arkadaşlarına yazdıklarında, özellikle de boşanmasının hemen ardından kaleme aldığı mektuplarda birçok konuyu ve hadiseyi ayrıntıları ile anlattı.

Bugün özel arşivlerde bulunan bu mektuplarda hayattan binbir çeşit darbe yediğine inanan ama kocasından ziyade onun dostlarını ve çevresini suçlayan, uğradığı şaşkınlığın ve hayal kırıklığının neticesinde dünyaya küsmüş fakat bütün bunlara rağmen aşkını telâffuzdan vazgeçmeyen bir hanım konuşmaktadır.

Lâtife Hanım'ın bu mektuplarından birinde, Fethi Bey'in (Okyar) eşi olan en yakın dostlarından Galibe Hanım'a İstanbul'dan 29 Ağustos 1925'te yazdıkları, boşanma sürecini ve sonrasındaki hissiyatını anlatması bakımından gayet önemlidir.

İzmir'e gitmesinden boş kâğıdını almasına kadar geçen iki hafta içerisinde kocasına itidal tavsiye eden sevgi dolu mektuplar gönderdiğini söylemekte fakat herkesin ayrılmaları için uğraştığını, mahalle dedikoduları yapıldığını, hattâ kuzeninin bile aleyhine çalıştığını yazmaktadır.

Sözünü ettiği kuzen, babasının amcazadesi olan Halid Ziya Bey'in (Uşaklıgil) oğlu Vedad Bey'dir...

Boş kâğıdının gönderilme şekli, Lâtife Hanım'a göre iptidaîdir! İnkılâp uğruna iki buçuk sene boyunca elele, diyar diyar dolaştığı kocasının böyle büyük bir darbe indireceğini tahmin etmediği için boş kâğıdını alınca çılgın hâle gelmiştir. Ama buna rağmen, kendisini bir elem deryasına fırlattığını iddia ettiği Mustafa Kemal Paşa'ya karşı beslediği derin aşkın bâkî olduğunu söylemekte ve bütün kabahati Paşa'nın çevresine yüklemektedir:

> "...Hayatın en acı bir darbesi teveccüh etti. Tabiî, uzaktan hakikati anlamak oldukça müşküldür. Lâkin beni çok yakından tanıdığın için seni üç-dört satırla biraz tenvîr etmeyi (aydınlatmayı) faydalı buldum. Gazetelerde okuduğun tebliğ-i resmi arzu-i âmmeye iktirânen yazılmıştır. Buna mütekabilen karar vererek ayrılmadık. Her karı-koca arasında vâki olabilecek ufak bir münazaa *(ağız kavgası)* neticesinde iki tarafın gergin sinirlerinin biraz sükûnet bulması için, benim bir-iki ay Izmir'de ailem nezdinde ikametim faideme görülmüş. Ben

de söz dinlemiş olmak için muvafakat ettim. Halbuki, ben orada gözyaşları dökerken, kocama itidal tavsiye eden muhabbetkâr mektuplar gönderirken, o kurduğu plânı tatbikle meşgul olmuş. Benim arkamdan herkes bizi ayırmaya çalışmış. En itimat ettiğimiz -senin ve benim- bir hanımefendi hayret edilecek mahalle dedikoduları yapmış. Hattâ, iyilik maksadıyla eve aldığım kuzenim dahi aleyhime çalışmış. Nihayet on gün zarfında aslı olmayan dedikoduların ve sükûnet bulmayan bir öfkenin tesiriyle karar verilmiş ve 5 Ağustos'ta en iptidaî bir şekilde tasdikname *(boş kâğıdını kastediyor)* gönderilmiş.

Ben her şeyi aklıma getirirdim fakat Türk Cumhuriyeti'nin, Türk Medeniyeti'nin bânîsi telâkki ettiğim zât-ı muhteremin, severek, görerek aldığı karısına iki buçuk sene elele vererek, inkılâp uğruna diyar diyar dolaştırdığı arkadaşına büyük bir darbe indireceğini kat'iyyen düşünemiyordum. 8 Ağustos sabahı felâket haberini getiren zâtı görünce ben de senin kadar şaşırdım. O günden beri çılgın bir haldeyim. Mütemadiyen vaziyeti tahlile çalışıyorum. El'an *(hâlâ)* inanamıyorum.

İzmir'de, doğduğum, sevdiğim, evlendiğim ve nihayet felâkete uğradığım odada, sabahtan akşama kadar sakin sakin ağlıyorum. ...Eğer kocamı sevmeseydim ...belki çabuk müteselli olurdum.

Fakat kendimi çok yokladım. Bütün tahkirâmiz *(hakaretle karışık)* ve acı muamelelere rağmen, ona karşı beslediğim derin aşk bâkîdir. Çünki, en büyük kabahatin muhitinde olduğuna kanaatim vardır.

...Hayattan o kadar bizârım (usanmışım) ki... Mefkûrem, emellerim, saadetim, herşeyim ...bir çift mavi göze bağlanmıştı. Ben bugün saadeti ondan bekliyordum, halbuki o beni fırlattı, attı. Hem nereye? Elem deryasına!".[45]

Lâtife Hanım hakkında, onun bilgisi dahilinde yapıldığını belirleyebildiğim tek yayın, İsmet İnönü'nün damadı olan meşhur gazeteci Metin Toker'in *Akis* Dergisi'nde, imzasız olarak *"Sahi, şimdi neredeler??? Eski konağın zarif sâkini Lâtife Hanım"* başlıklı yazısıdır.[46] Toker, bir makalesinde bu yazıdan bahsetmekte ve *"Lâtife Hanım'ı tanıdım. İnönü ailesiyle yakınlığını hep korumuştu. Hattâ, Ayazpaşa'daki konağında kendisini ziyaret ettiğimizde bana hiç âdeti olmadığı halde Akis'te yayınlama izni vererek bazı anılarını*

45 İhsan Sabri Balkaya, *"Atatürk'ün Eşi Lâtife Hanım'dan Ali Fethi Okyar'ın Eşi Galibe Hanım'a Mektuplar"*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, no: 55, Güz 2014).

46 *"Sahi, şimdi neredeler??? Eski konağın zarif sâkini Lâtife Hanım"*, *Akis*, 20 Ekim 1962. Yazının tam metni, bu kitabın *"İlâveler"* bölümünde, 3 numaradadır.

anlatmıştı. Bunlar yayınlandı" demektedir.[47]

25 yaşında *first lady* olarak girdiği Çankaya'yı 27 yaşında ve kendi ifadesi ile *çılgın gibi* terketmek zorunda kalan Lâtife Hanım eski kocasına boşanmalarından sonra gönderdiği mektuplarının satırlarına da aşkını işleyecek, *"Beni senin mavi gözlerinden hiçbir kuvvet ayıramaz. ...Benim mini mini kalbim bir mâbettir. Orada bir ışık yanar. Ona Mustafa Kemal aşkı derler. Ben yalnız onunla ve onun için yaşayan bir mahlûkum"* diyecek ama yazdıkları artık cevapsız kalacaktır...[48]

*

Mustafa Kemal, o dönemin en popüler liderlerindendi...

Batı basını Lâtife Hanım'ı kadının genç Cumhuriyet'in sosyal hayatı içerisinde daha geniş yer edinmesinin öncüsü olarak görüyordu ve boşanmaları yabancı basında hem siyasî hadise, hem de magazin haberi olarak yeraldı. Boşanma hakkında hükümetin yayınladığı bildiriyi servis eden Reuter Ajansı'nın haberi de, dışarıda *"Türkiye Cumhurbaşkanı karısını kararname ile boşadı"* diye yorumlandı ve şaşkınlığa sebep oldu.

Sonraki günlerde bazı memleketlerden Çankaya'ya tuhaf, hattâ komik mektuplar gelmeye başladı. Meselâ, doktor ve ruh âlimi olduğunu iddia eden bir zât, Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'a 21 Ağustos 1925'te New York'tan ayrı ayrı gönderdiği ve "Allah'ın emriyle... Âmin" diye başlayan mektubunda *"Boşanmanın sebebi şayet çocuk sahibi olamamak ise, bu derdin çaresi vardır"* diyor ve tavsiyelerde bulunuyordu![49]

Derken, yine yabancı gazeteler, Avrupa'daki ve Amerika'daki kadın örgütlerinin Lâtife Hanım'a gelip konferanslar vermesini ve bazı yayınevlerinin de Ankara'da elde ettiği tecrübeleri anlatacağı bir kitap yazmasını teklif ettiklerini ama bu teklifleri haber alan Ankara'nın, eski first lady'nin Mustafa Kemal'i ve rejimini eleştirmesi endişesi ile Lâtife Hanım'a pasaport vermediğini iddia ettiler.

Haberler zamanla sulandı ve New York Times bile 3 Haziran 1926'da baştan aşağı yanlış bir haber çıktı:

"Kemal eski karısından korkuyor" başlıklı haberde Mustafa Kemal Paşa'nın boşadığı hanımının İstanbul'da Amerikalı ailelerin oturduğu bir apartmanda iki Amerikalı hemşirenin refakatinde ve eski dostlarının hiçbiri ile görüşmeden yaşadığı söylenmiş ve Türkiye Cumhurbaşkanı'nın sabık eşinin *Halide Edip Hanım* olduğu

47 Metin Toker, *"İddialı bir hanıma iddiasız tavsiyeler"*, *Milliyet*, 1 Ağustos 1993.
48 Lâtife Hanım'ın Mustafa Kemal Paşa'ya boşanmalarından sonra yazdığı mektuplardan ikisi, bu kitabın *"Belgeler"* bölümünde 55 ve 56 numaralardadır.
49 *CBA*, 01016463-410.

yazılmıştı!

Yabancı basının Lâtife Hanım'dan bahseden haberlerine kısa bir zaman sonra onunla yapıldığı iddia edilen mülâkatlar ve Napoleon Bonaparte ile hanımı İmparatoriçe Josephine'in isimleri de dahil edildi!

Kurulan bu tuhaf bağlantıların öncülüğünü Amerikan gazeteleri yapıyordu. Muhabirlerinin Lâtife Hanım ile görüştüklerini ileri süren gazeteler, Çankaya'nın sabık hanımefendisinin kendisini tahtın vârisi olacak bir evlât veremediği için Napoleon tarafından boşanan İmparatoriçe Josephine'e benzettiğini yazdılar! Aynı iddianın Birleşik Amerika'nın en önemli gazetelerinden olan New York Times'ta 23 Ağustos 1925'te çıkan *"Kemal'in Boşanmasına Politika Karıştı"* başlıklı tam sayfa yazıda da bahsedilmesinin ardından bazı İngiliz ve Fransız gazeteleri de muhabirlerinin Lâtife Hanım ile mülâkat yaptıklarını ileri sürerek Josephine benzetmesini ve daha başka söylentileri gündemde tuttular.

Bu iddialar Ankara, özellikle de Mustafa Kemal için can sıkıcıydı ve tahkik edilmeleri gerekiyordu!

Paşa, sabık hanımının yabancı gazeteciler ile hakikaten görüşüp görüşmediğini öğrenmek için İzmir'e o tarihten iki hafta önce boş kâğıdını götürmekle görevlendirdiği Kastamonu Mebusu Ali Rıza Bey'i bu defa Lâtife Hanım'ı yabancı gazetelerin yayınları hakkında nazikçe sorguya çekmesi için yeniden İzmir'e gönderdi.

Ali Rıza Bey, tahkikatının neticesini Mustafa Kemal'e 16 Eylül 1925'te bir mektupla bildirdi. Lâtife Hanım'la ve babası Muammer Bey ile konuştuğunu yazıyor, Lâtife Hanım'ın hiçbir gazeteci ile görüşmediğini söylediğini ve *"Ben kendimi Jozefin ile mukayeseye tenezzül etmeyeceğim gibi bu asrın en yüksek şahsiyeti olan Gazi Paşa Hazretleri'ni de Napolyon'a benzetemem, çünki onu Napolyon'dan daha çok yüksek görürüm"* dediğini naklediyordu.

Lâtife Hanım, sabık kocası hakkında ayrıca *"Her zaman bütün emirlerini telâkki ve îfâya amâdeyim"* demişti...[50]

Ankara'yı en fazla hiddetlendiren yayın, William Randolph Hearst'e ait Boston Sunday Advertiser Gazetesi'nde 21 Şubat 1926'da, o tarihten bir hafta sonra da yine Hearst'e ait olan Los Angeles Examiner'da manşetten çıkan haber oldu.

Haberde, Lâtife Hanım'ın bir arkadaşına yazdığı iddia edilen mektubundan bahsediliyordu ve metinde Mustafa Kemal'in aleyhinde hayli ağır ifadeler vardı...

Ankara'yı, gazetelerin yayınından Boston'da yaşayan Mukbil Kemal adında genç bir Türk mimar haberdar etti. Mustafa Ke-

50 Ali Rıza Bey'in mektubunun tam metni, bu kitabın *"Belgeler"* bölümünde 57 numaradadır.

mal Paşa'ya yayından üç gün sonra bir mektup gönderdi, *"malûm düşmanların yurdumuza, memleketimize, muazzam zaferimize, inkılâbımıza, hükümetimize ve Paşa'ya akla gelmeyecek iftiralar attıklarını"* söyledi, sonra bu kadar iftira yetmiyormuş gibi *"Lâtife Hanım'ın da son zamanlarda böyle namerd düşmanların ekmeğine yağ sürmek, onları cesaretlendirmek ve kılavuzluk etmek seviyesine indiğini"* iddia ederek Paşa'nın *"bu mel'unları ebediyyen çaresiz ve sefil hâle getirmesini"* istedi.[51]

Mustafa Kemal Paşa, gazetelerde yayınlanan mektubun hakikaten Lâtife Hanım'a ait olup olmadığını ortaya çıkartma vazifesini ihbarda bulunan gence, yani Mukbil Kemal'e verdi ve Mukbil Kemal, araştırmaları kolayca sürdürebilmesi için Anadolu Ajansı'nın fahrî muhabiri yapıldı.

Genç mimar haberi yayınlayan gazete ile görüştü, başka temaslar da yaptı fakat mektubun orijinaline ulaşamaması bir tarafa, mektubun hakikaten Lâtife Hanım tarafından yazıldığını ispat eden bir bilgi de bulamadı. Ama, başka bir önemli neticeye vardı: Mektup, gazetelere bir haber ajansının sahibi olan Adanalı bir Rum tarafından servis edilmişti![52]

*

Çankaya Köşkü'nü terkedip trenle İzmir'e giderken etrafın dikkatini çekmemesi için başka bir isimle seyahat etmesi istenen Lâtife Hanım, boşanmasından on dört ay sonra, 1926 Ekim'inde, Avrupa'ya gidebilmek için pasaport talep etti.

Pasaportları o senelerde talep eden kişinin nüfus kaydının bulunduğu vilâyetin Emniyet Müdürlüğü verirdi. Lâtife Hanım'ın pasaportunun da İstanbul Emniyeti'nin 4. Şubesi'nin vermesi lâzımdı ama talepte bulunan hanım sıradan bir vatandaş değildi. İstanbul Emniyeti talebi yerine getirmeyi yetkisinin üzerinde gördü, vaziyetten Ankara haberdar edildi ve Lâtife Hanım'ın istediği pasaport hükümetin gündemine geldi! Reisicumhur'un sabık hanımının talebi Bakanlar Kurulu'nda görüşüldü ve 24 Ekim 1926'da bir hükümet kararnamesi ile Lâtife Hanım'a *siyasî,* yani diplomatik pasaport verilmesi izni çıktı.

Kararnamenin altında Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal ile Başvekil İsmet Paşa'nın ve diğer hükümet üyelerinin imzaları vardı...

Hükümet, Lâtife Hanım'a pasaport vermiş ama 1925 Ağustos'unda Ankara'dan ayrılışı sırasında olduğu gibi bu defa da kendi

51 Mukbil Kemal'in (Taş) mektubunun tam metni, bu kitabın *"Belgeler"* bölümünde 58 numaradadır.

52 Mukbil Kemal'in vardığı sonuçlar hakkında Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektubun tam metni, bu kitabın *"Belgeler"* bölümünde 59 numaradadır.

adı ile seyahat etmesini istememiş; yolculuğunu bir başka isimle yapmasını uygun görmüştü. Uşşakizade Lâtife Hanım'ın ismi pasaportunda *Fatma Sadık* yapılmış ve beraberinde götüreceği hastabakıcısı Hasibe Ahmed Hanım da aynı pasaporta kaydedilmişti.

Pasaporttaki ilk isim olan *Fatma,* Lâtife Hanım'ın göbek adı *Fatımatü'z-zehra*'dan alınmıştı; *Sadık* da dedesinin, yani babası Uşşakizade Muammer Bey'in babasının adıydı...

*

Mustafa Kemal Paşa'nın hanımını Medenî Kanun'un çıkmasını beklemeden, o günlerde yürürlükte olan fıkıh esaslarına göre boşaması hep tartışma konusu olmuştur ve görünürde tek bir sebep vardır: Paşa bu evliliğe artık tahammül edemediği ve tâkati kalmadığı için...

Zaten, Mustafa Kemal Paşa hanımını boş kâğıdı göndererek boşadığı sırada Türkiye'nin Medenî Kanunu yoktu. Yürürlükte olan Mecelle'de, yani borçlar, kısmen eşya ve şahıs hukukunun teşkil eden kanunda aile hukuku hükümleri bulunmuyordu; aile ile ilgili hususlarda fıkhî esaslar muteberdi.

Boşanma sırasında Medenî Kanun için hazırlık çalışmaları yapılıyor, ne şekilde olması yahut hangi memleketten alınması gerektiği tartışılıyordu... Daha sonra hazırlanan kanun Meclis'te Paşa'nın boşanmasından altı ay sonra kabul edildi ama yürürlüğe boşanmalarından on dört ay sonra girdi...

Aile hukukunu düzenleyen kanunlar ile beraber diğer kanunların da değişmesini isteyen, Mustafa Kemal Paşa idi. Paşa, 1 Mart 1922'de, Meclis'in üçüncü toplantı yılını açarken yaptığı konuşmada Mecelle'nin çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek hâle getirilmesi ve noksanlarının tamamlanması gerektiğini söylemiş, bu arzusunu daha sonra da tekrarlamış ve 1923 Mayıs'ından itibaren değiştirilecek kanunlar konusunda Meclis'te altı ayrı komisyon kurulmuştu.

Adalet Bakanlığı, komisyonların uzun toplantılardan sonra hazırladıkları aile hukuku ile ilgili tasarıyı Meclis'e sunmuş ise de sonradan geri çekti ve komisyonların çalışmaları durduruldu.

1924 Mayıs'ında, kanunları Batı'dakilere benzer şekilde hazırlayacak yeni komisyonlar teşkil edildi. Aile hukuku konusunda ise fıkıh kaidelerinin çağın gereklerine uygun şekilde yazılmasına özen gösterildi, boşanmalarda kadın ile erkeğin eşit hâle getirilmesine çalışıldı ama en önemli değişiklik yapılmadı: Tasarılarda çokeşlilik kaldırılmıyordu!

Hazırlıklar devam ederken, yeni kanunların Batı'dan alınması görüşü ağır bastığı için faaliyet gösteren bütün komisyonlar dağı-

tıldı...

1925 yazında, yani Mustafa Kemal Paşa'nın Lâtife Hanım'ı boşadığı günlerde, Adliye Vekili Mahmud Esad (Bozkurt) Bey ile arkadaşları, Avrupa ülkelerinden birinin medenî kanununun tercüme edilerek aynen alınması gerektiği hususunda Paşa'yı ikna ettiler.

Fransız Medenî Kanunu eski olduğu, Avusturya'nın kanunu Habsburg Hanedanı'ndan kalan mutlakiyetçi bir kimlik taşıdığı, Almanya'nınki ise fazla teknik, karmaşık ve ağır bir dil ile yazıldığı için tercih edilmedi ve dili basit olan, kadın-erkek eşitliğini öne çıkartan ve hâkime takdir yetkisi veren İsviçre Medenî Kanunu'nun tercüme edilerek alınması kararlaştırıldı.

Bu kanunun bazı bölümlerini daha önce başka memleketler alıp kendi kanunlarına ilâve etmişlerdi ama metnin tamamını tercüme ederek alan tek ülke, Türkiye olacaktı...

Tercüme ve hazırlık vazifesi, daha sonra uzun seneler İçişleri Bakanlığı yapacak olan Şükrü Kaya'nın başkanlığındaki *Medenî Kanunu Tedkik Komisyonu*'na verildi. Hukukçu milletvekillerinden, üniversite hocalarından, yüksek hâkimlerden ve önemli avukatlardan teşekkül eden 26 kişilik komisyon, tercümeyi üç ayda tamamladı. Hazırlanan metin 20 Aralık 1925'te Bakanlar Kurulu'nda, 17 Şubat 1926'da da Meclis'te kabul edildi; 4 Nisan'da Resmî Gazete'de yayınlandı ve altı ay sonra, 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girdi.

Yani, Mustafa Kemal Paşa'nın boşanması ile kanunun kabulü arasında altı ay vardı, yürürlüğe girmesine kadar geçen süre de on dört ay idi...

Paşa'yı boşanmaya kadar götüren hadiseler meydana geldiği sırada aile hukukunu belirleyecek yeni kanunun nasıl olacağı, başka bir memleketin kanunu alınacaksa nereden alınacağı ve ne zaman hazırlanıp yürürlüğe gireceği belirsizdi. Hayatı boyunca serbest yaşamış, kuralları bizzat koymuş, önemli kararları da yine bizzat vermiş olan bir askerin tam bir hayal kırıklığı hâlini alan evliliğini bitirmek için ne zaman çıkacağı belli olmayan bir kanunu beklemesi de zaten mümkün değildi.

Yukarıda da söyledim: Paşa bu evliliğe artık tahammül edemediği için Lâtife Hanım'a *boş kâğıdı* gönderdi, yani yeni bir kanunun çıkmasını bekleyemedi ve hanımını o sırada yürürlükte olan fıkıh esaslarına göre boşadı...

Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki evrak arasında Lâtife Hanım ile alâkalı olan, ona gelen yahut onun tarafından üçüncü kişilere yazılan çok sayıda belge bulunmasına rağmen Lâtife Hanım'ın Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben yazdığı bir mektubun, hattâ yine ona ait tek

bir fotoğrafın bile bulunmaması, Paşa'nın sabık hanımına ait hususî yazışmaların tamamını ortadan kaldırmış olduğunu düşündürüyor...

*

Lâtife Hanım'la İzmir'de 29 Ocak 1923'te evlenen Mustafa Kemal Paşa, hanımı ile beraber Ankara'ya dönerken 6 Şubat 1923'te Balıkesir'e uğramış, ertesi gün Zağnos Paşa Camii'nin minberinde meşhur hutbesini okumuştu...

Paşa, bir sonraki Balıkesir ziyaretini 8 Ekim 1925'te, boşanmasından iki ay sonra yaptı.

Balıkesir'deki İkinci Kolordu'nun kumandanı Ali Hikmet Paşa (Ayerdem), o gece Reisicumhur'un şerefine askeriyede bir ziyafet verdi.

Musiki tarihimizin çok meşhur okuyucularından Hafız Sami'nin kızkardeşinin oğlu olan sonraki senelerin meşhur hafızı ve dinî musiki üstadı Cevdet Hoca (Cevdet Soydanses (1902-1996) askerliğini o sırada Kolordu'da yapıyordu ve saz heyetinin de baş hânendesi, yani okuyucusu idi...

Ziyafette, sıra musikiye geldi... Cevdet Hoca, diğer hânendeler ve saz heyeti Mustafa Kemal Paşa'nın oturduğu masanın tam karşısında yerlerini aldılar ve Paşa *"Haydi, birşeyler okuyun"* buyurdu...

Cevdet Hoca, sazlara *"Kürdilihicazkâr yapalım"* dedi, sazların peşrevden kısa bir bölüm çalmalarının ardından genç hânende o günlerin meşhur bir şarkısına başladı:

"Karşıyaka'da İzmir'in gülü / Seyran ediyor elinde mülü"...

Ama ikinci mısraı okuyamadı, tam *"İzmir'in gülü"* demişti ki, Mustafa Kemal elini şiddetle masaya vurdu; hânende ve saz heyeti sustular, salonu sessizlik bürüdü...

O günlerin genç hâfızı hadiseyi bana altmış küsur sene sonra anlatırken *"Ne iş ettiğimi o anda farkettim"* diyecekti... Lâtife Hanım'ın İzmirli olduğunu ve Paşa'nın az bir zaman önce hanımını boşadığını hatırlamıştı!

Ne yapması gerektiğinin endişesi içerisindeyken, Paşa *"Çocuk, sen hiç İzmir'in gülünü kokladın mı"* diye sordu...

Cevdet Hoca korka korka *"Hayır Paşam"* cevabını verdi...

Mustafa Kemal Paşa sustu, gözleri birkaç saniyeliğine uzaklara daldı, sonra *"Bu şarkıyı okuma!"* dedi...[53]

Karşıyaka'da açan İzmir gülünün Mustafa Kemal Paşa'nın yanında artık renginin ve kokusunun hatırlanması bile yasaktı!

53 Balıkesir'deki hadiseyi, Cevdet Soydanses'in hatıralarını kaydettiğim ses bandından naklettim.

BELGELER

Belgelerin künyelerinde kullanılan kısaltmalar:
(CBA): Cumhurbaşkanlığı Arşivi.
(BCA): Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

BELGELERİN FİHRİSTİ

Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın evlilikleri öncesindeki telgraflaşmaları

1. Lâtife Hanım'ın Mustafa Kemal Paşa'ya İzmir'deki "yuvayı" hatırlattığı telgrafı (17 Ekim 1922)..... 46
2. Mustafa Kemal Paşa'nın Lâtife Hanım'a teşekkür telgrafı (21 Ekim 1922). 49
3. Lâtife Hanım'ın Bursa'ya giden Mustafa Kemal Paşa'ya İzmir'e de gelmesi temennisi ile gönderdiği telgraf (21 Ekim 1922). 50
4. Mustafa Kemal Paşa'nın Lâtife Hanım'ı Bursa'ya davet telgrafı (23 Ekim 1922)..... 52
5. Mustafa Kemal Paşa'dan gelen Bursa davetini kabul eden Lâtife Hanım'ın yolculuk hazırlığı hakkındaki telgraf (24 Ekim 1922). 54
6. Mustafa Kemal Paşa'nın Lâtife Hanım'ı Bursa'ya davetten vazgeçmesi üzerine İzmir'e gönderilen talimat (24 Ekim 1922). 56

Zübeyde Hanım'ın İzmir'deki son günleri ve Lâtife Hanım'ın ailesinin köşkünde vefatıyla ilgili belgeler

7. Başyaver Salih Bey'in, Zübeyde Hanım ile beraber İzmir'e gideceklerini Garp Cephesi'ne haber veren telgrafı (16 Aralık 1922)..... 64
8. Mustafa Kemal Paşa'nın, İzmir'de bulunan Başyaveri Salih Bey'e telgrafı (21 Kasım 1922). 66
9. Mustafa Kemal Paşa'nın, Başyaveri Salih Bey'e bir diğer telgrafı (2-3 Aralık 1922). 68
10. Başyaver Salih Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya cevabî telgrafı (3-4 Aralık 1922). 70
11. Zübeyde Hanım'ı İzmir'e götüren Başyaver Salih Bey'in, Mustafa Kemal Paşa'ya yolculuk hakkında bilgi veren telgrafı (19 Aralık 1922). 72
12. Lâtife Hanım'ın, İzmir'de misafir ettiği Zübeyde Hanım'ın sağlık durumu hakkında Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgraf (23 Aralık 1922). 74
13. Mustafa Kemal Paşa'nın, Başyaveri Salih Bey vasıtasıyla Lâtife Hanım'a gönderdiği telgraf (23 Aralık 1922)..... 76
14. Mustafa Kemal Paşa'nın, Lâtife Hanım'a evlenmelerinden önce gönderdiği bir telgraf (11 Ocak 1923). 78
15. Başyaver Salih Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya İzmir'den gönderdiği ve Zübeyde Hanım'ın cenazesini anlattığı telgrafı (15 Ocak 1923)..... 80
16. Zübeyde Hanım'ın vefatı üzerine Lâtife Hanım ile babası Muammer Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdikleri taziye telgrafı (15 Ocak 1923). 82
17. Zübeyde Hanım'ın vefatı üzerine Lâtife Hanım'ın Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği taziye telgrafı (17 Ocak 1923). 84

18. Mustafa Kemal Paşa'nın, Muammer Bey'in ve Lâtife Hanım'ın taziyelerine teşekkür telgrafı (17 Ocak 1923). 86
19. Mustafa Kemal Paşa'nın, Başyaveri Salih Bey vasıtasıyla Lâtife Hanım'a gönderdiği ve annesine gösterdiği alâkadan dolayı teşekkür ettiği telgraf (19 Ocak 1923). 88

Mustafa Kemal Paşa ve Lâtife Hanım'ın evliliği ile ilgili birkaç belge

20. Mustafa Kemal Paşa'nın Göztepe nüfusuna kaydedildiğini ve bir gün sonra nikâhının kıyılacağını Meclis Başkanlığı ile Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'ne bildiren telgraf (28 Ocak 1923). 92
21. Mustafa Kemal'in bir akrabasının, Paşa'nın Lâtife Hanım'la evlenmesini tebrik mektubu (15 Şubat 1923). 94
22. Mustafa Kemal Paşa'nın üvey kızkardeşi Rukiye Hanım'ın Paşa'ya mektubu (16 Nisan 1923). 96
23. Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın evliliklerine düşürülen tarih (15 Mart 1923). 98

Fikriye Hanım ile ilgili belgeler

24. Büyük Millet Meclisi'nin İstanbul Temsilcisi Adnan Bey'in (Adıvar), Fikriye Hanım'ın Münih'ten habersizce İstanbul'a geldiğini Mustafa Kemal Paşa'ya bildiren telgrafı (6 Mart 1923). 105
25. Mustafa Kemal Paşa'nın, Büyük Millet Meclisi'nin İstanbul Temsilcisi Adnan Bey'e Fikriye Hanım'ın Ankara'ya gitmesine engel olunması için gönderdiği talimat (6 Mart 1923). 106
26. Fikriye Hanım'ın Ankara'ya gitmesine engel olunması için İzmit Mutasarrıfı'na verilen talimat (6 Mart 1923). 108
27. Fikriye Hanım'ın Mustafa Kemal Paşa'ya mektubu (8 Mart 1923)..... 110
28. Gelibolu Valisi Macid Bey'in Çankaya'ya gönderdiği ve Fikriye Hanım'ın Gelibolu'dan ayrıldığını bildiren mektubu (25 Mayıs 1924). 112
29. Fikriye Hanım'ın kardeşi Enver Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya mektubu (28 Ekim 1929). 114

Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın boşanma belgeleri ve boşanmaları ile ilgili bazı yazışmalar

30. Mustafa Kemal Paşa'nın, kayınvalidesi Adeviye Hanım'a *"Kızınızı götürün"* dediği mektubu (22 Temmuz 1925). 120
31. Mustafa Kemal Paşa'nın Lâtife Hanım'a yazdığı ve bir müddet için ailesinin yanına gitmesini istediği mektup (22 Temmuz 1925). 122
32. Lâtife Hanım'ın Ankara'dan ayrılışı öncesinde Mustafa Kemal Paşa'yı Çankaya'da yaşananlardan haberdar eden telgraf (23 Temmuz 1925). 124
33. Başvekil İsmet Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya Lâtife Hanım'ın annesinin görüşme talebiyle ilgili telgrafı (23 Temmuz 1925). 126
34. Mustafa Kemal Paşa'nın Lâtife Hanım'ın Ankara'dan ayrılması için Çankaya'ya gönderdiği ve *"Talimatlarım yerine getirilmezse daha fena olur"* dediği telgrafı (23 Temmuz 1925). 128
35. Lâtife Hanım'ın Ankara'dan ayrılma hazırlıkları hakkında Çankaya'dan Mustafa Kemal Paşa'ya bilgi vermek için gönderilen telgraf (23 Temmuz 1925). 130

36. Lâtife Hanım'ın Çankaya'dan ayrılıp İzmir'e giderken beraberinde yaver ve otomobil götürmesine izin vermesi için Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen telgraf (23 Temmuz 1925). 132
37. Lâtife Hanım'ın Çankaya'yı terketmek üzere olduğunu Mustafa Kemal Paşa'ya bildiren telgraf (23 Temmuz 1925). 134
38. Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'ya gönderdiği ve *"Kayınvalidem beni görmeye gelmesin"* dediği telgraf (23 Temmuz 1925). 136
39. Lâtife Hanım'ın İzmir'e varışında törenle karşılanmaması konusunda Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı (25 Temmuz 1925). 138
40. Lâtife Hanım'ın İzmir'e varışından Mustafa Kemal Paşa'yı haberdar eden telgraf (26 Temmuz 1925). 140
41. Çankaya'daki kasa açılamadığı için şifresinin İzmir'e gitmiş olan Lâtife Hanım'dan sorulması (26 Temmuz 1925 ve 6 Kasım 1925). 142
42. Lâtife Hanım'ın Çankaya'yı terkedip İzmir'e gittiğinden habersiz olan babası Uşşakizade Muammer Bey'in, Roma'dan Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla kızına gönderdiği telgraf (29 Temmuz 1925). 144
43. Lâtife Hanım, İzmir'e giderken Çankaya'da ortalık işlerine bakan kızı da yanında götürdüğü için, Konya'dan hizmetçi kız istenmesi (30 Temmuz 1925). 146
44. Lâtife Hanım'a Mustafa Kemal Paşa'nın iki manevî kızını geri göndermesi için Çankaya'dan yazılan ve Ankara'da bıraktığı hizmetçilerin işe yaramadıklarını söyleyen mektup (5 Ağustos 1925). 148
45. Mustafa Kemal Paşa'nın Lâtife Hanım'a "Sizi boşadım" dediği mektubu (5 Ağustos 1925). 150
46. Mustafa Kemal Paşa'nın Lâtife Hanım'a gönderdiği boş kâğıdı (5 Ağustos 1925). 152
47. Mustafa Kemal Paşa'nın Lâtife Hanım'ın annesi ile babasına, kızlarını boşadığını bildirdiği mektubu (5 Ağustos 1925). 154
48. Mustafa Kemal Paşa'nın, Lâtife Hanım'dan ayrıldığını hükümete bildiren yazısı (11 Ağustos 1925). 156
49. Hükümetin, Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın boşandıklarını duyuran resmî tebliği (11 Ağustos 1925). 158
50. Lâtife Hanım'ın babası Uşşakizade Muammer Bey'in, kızının boşanmasının ardından Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektup (16 Ağustos 1925). 160
51. Lâtife Hanım'ın, boşanmanın ardından Çankaya Köşkü'nden götürdüğü kendisine ait eşyaların listesi (1925). 162
52. Lâtife Hanım'ın Çankaya Köşkü'nde kalan 25 parça eşyasının İstanbul'a gönderildiğine ve ailenin eşyaları teslim aldığına dair makbuz (9 Eylül 1925). 168
53. Lâtife Hanım'ın Ankara'da bıraktığı atı hakkında Cumhurbaşkanlığı'nın İstanbul'daki satınalma memuru Rıza Bey'in Çankaya'ya bilgi veren mektubu (20 Eylül 1925). 170
54. Mustafa Kemal Paşa'nın kızkardeşi Makbule Hanım'ın, boşanmanın ardından ağabeyine yazdığı mektup (12 veya 13 Ağustos 1925). 172

Lâtife Hanım'ın, boşanmanın ardından
Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektuplar

55. Lâtife Hanım'ın Mustafa Kemal Paşa'ya, Paşa'nın boşanmadan sonra İzmir'e ilk gidişinde yazdığı mektup (12 Ekim 1925). 176

56. Lâtife Hanım'ın, Mustafa Kemal Paşa'ya bir diğer mektubu (22 Mart 1926). 180

Yabancı gazetelerde Lâtife Hanım'a atfen yayınlanan haberlerle ilgili şikâyet ve soruşturma belgeleri

57. Yabancı gazetelerde çıkan haberler hakkında Lâtife Hanım'ı bir çeşit sorguya çekmekle görevlendirilen Kastamonu Mebusu Ali Rıza Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya mektup şeklindeki raporu (16 Eylül 1925). 184
58. Bir Amerikan gazetesinde Lâtife Hanım'a atfen yayınlanan mektup hakkında mimar Mukbil Kemal'in Mustafa Kemal Paşa'ya şikâyeti (24 Şubat 1926). 188
59. Mimar Mukbil Kemal'in, bir Amerikan gazetesinde çıkan ve Lâtife Hanım'a ait olduğu iddia edilen mektup konusunda Boston'da yaptığı soruşturmanın neticesini anlattığı mektubu (23 Nisan 1926). 192
60. Lâtife Hanım'ın, H. C. Armstrong'un *"Bozkurt"* isimli kitabı hakkında CHP Genel Sekreteri Recep Peker'e yazdığı mektup (18 Aralık 1932). 198

Lâtife Hanım'a bir başka isimle pasaport verilmesi ve yurtdışı seyahatleri hakkında belgeler

61. Lâtife Hanım'a *"Fatma Sadık"* adıyla pasaport verilmesi hakkında Bakanlar Kurulu kararı (24 Ekim 1926). 204
62. İçişleri Bakanı Cemil Bey'in, Lâtife Hanım'ın Avrupa'dan döndüğünü Cumhurbaşkanlığı'na haber veren telgrafi (28 Haziran 1927). 206

Mustafa Kemal Paşa'nın manevî kızlarından Nebile Hanım'ın Paşa'ya yazdığı mektuplar

63. Mustafa Kemal Paşa'nın manevî kızı Nebile Hanım'ın *"Lâtife Hanım burada ama görüşmüyoruz, ziyaretine de gitmiyoruz"* dediği mektubu (25 Şubat 1929). 210
64. Mustafa Kemal Paşa'nın manevî kızı Nebile Hanım ile kocası Tahsin Bey'e, Lâtife Hanım hakkında kullandıkları ifadeler konusunda Çankaya'dan gönderilen uyarı mektubu (10 Mart 1929). 213
65. Nebile Hanım'ın Mustafa Kemal Paşa'dan özür dileyip dertlerini anlattığı mektubu (14 Mart 1929). 214

Lâtife Hanım'ın Avrupa'da çektiği döviz sıkıntısı hakkında belgeler

66. Lâtife Hanım'ın İsviçre'den babasına gönderdiği ve âcilen döviz istediği telgrafi (17 Aralık 1939). 220
67. Muammer Bey'in, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Genel Sekreteri Kemal Gedeleç'e mektubu (11 Ocak 1940). 222
68. Lâtife Hanım'ın annesi Adeviye Hanım'ın, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün eşi Mevhibe Hanım'a mektubu (16 Ocak 1940). 224
69. Muammer Bey'in, Kemal Gedeleç'e bir başka mektubu (18 Ocak 1940). 226

70. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri'nin, Lâtife Hanım'ın çektiği döviz sıkıntısından Başbakanlık'ı haberdar eden yazısı (19 Ocak 1940). 228
71. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri'nin, Lâtife Hanım'a döviz gönderilmesi konusunda Muammer Bey'e yazdığı mektup (19 Ocak 1940). 230
72. Muammer Bey'in Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Gedeleç'e Lâtife Hanım'a hâlâ döviz gönderemediğini anlatan şikâyet mektubu (23 Ocak 1940). 232
73. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri'nin, Lâtife Hanım'a verilen sağlık raporunu ve Muammer Bey'in dilekçesini Başbakanlık'a havale yazısı (24 Ocak 1940). 235

MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE LÂTİFE HANIM'IN EVLİLİKLERİ ÖNCESİNDEKİ TELGRAFLAŞMALARI

1

LÂTİFE HANIM'IN, MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA İZMİR'DEKİ "YUVAYI" HATIRLATTIĞI TELGRAFI

(17 Ekim 1922)

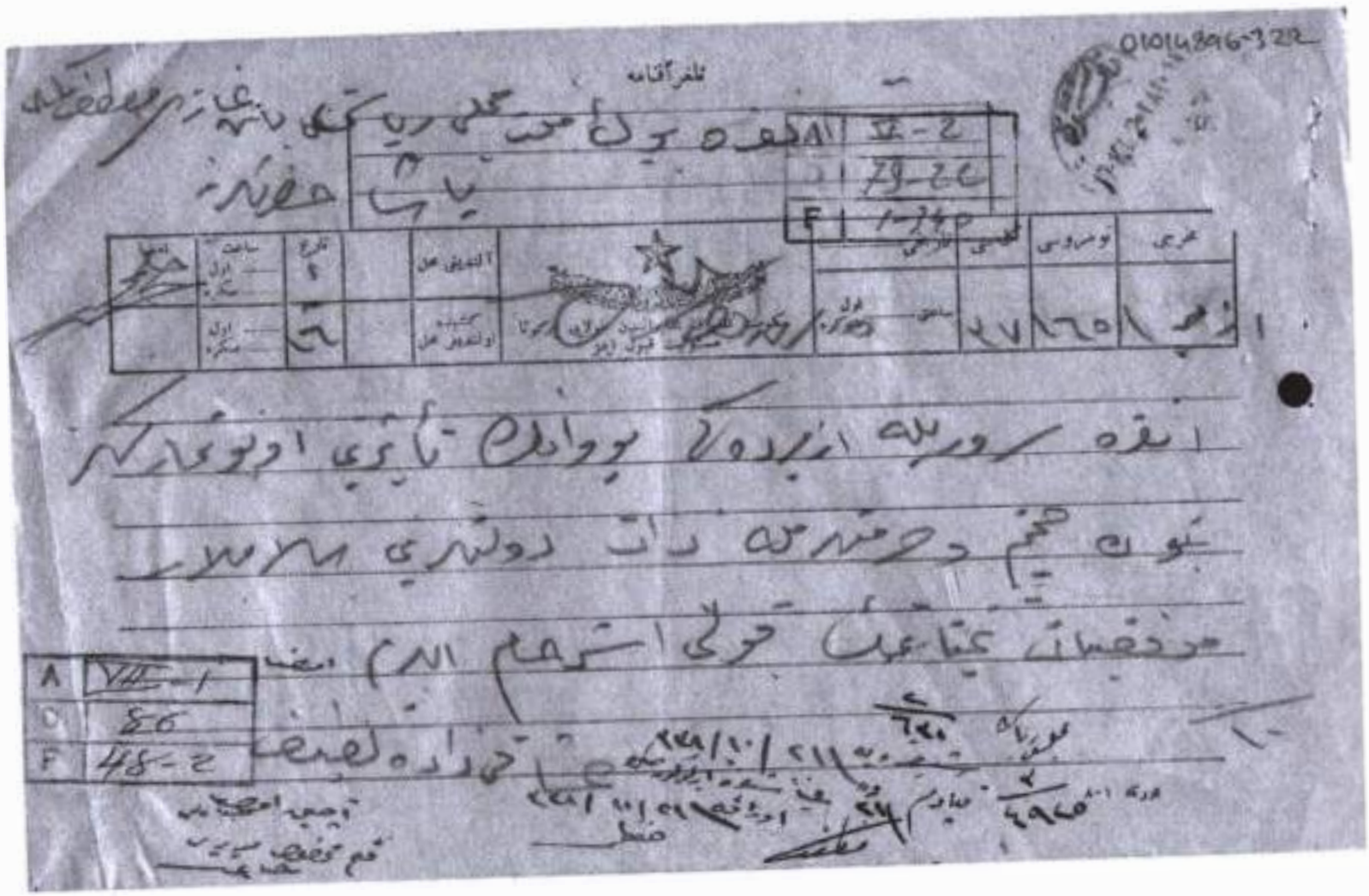

(CBA, 01014896-322)

Mustafa Kemal Paşa, Lâtife Hanım'ın *İzmir'deki günleri* hatırlattığı bu telgrafı gönderdiği sırada Bursa'dadır ve Lâtife Hanım, Paşa'nın Ankara'da olduğu zannıyla telgrafı Meclis'e çekmiş, metin Meclis Başkanlığı'na 21 Ekim'de şifreli olarak ulaşmış; ayrı bir telgraf olarak Bursa'ya yollanmış, telgraf kâğıdına yazılmış şekli daha sonra gelmiştir.

Lâtife Hanım, telgrafın bu kadar dolaştığından haberdar olmadığı için cevap alamamasından dolayı hissettiği endişe ile iki gün sonra Başyaver Salih Bey'e (Bozok, 1881-1941) bir mektup göndererek telgrafının karşılıksız kalmasından duyduğu üzüntüyü ve Paşa'ya *tekrar kavuşma* arzusunu açıkça ifade edecektir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Lâtife Hanım ile izdivacının başta gelen mimarı Başyaver Salih Bey'dir ve boşanmanın ardından hem Lâtife Hanım, hem de Lâtife Hanım'ın babası Muammer Bey ile her zaman temas içerisinde olmuştur.

Lâtife Hanım'ın Salih Bey'e yazdığı mektubun bir bölümünü burada naklediyorum. Genç kızın ifadeleri, muzaffer kumandana gönül vermiş olduğunu açıkça göstermektedir:

"...Paşa Hazretleri'ne müteaddid mektuplar yazdığım halde takdîme cesaret edemedim. 'Mektup istemem, telgraf kâfidir' *buyurmuşlardı. Halbuki son telgrafıma da cevap alamayınca bir daha tasdîden sarfınazar ettim. Büyük yerden gelen sükûta hürmet lazımdır. Ben de yalnız size cevap vermekle iktifa ediyorum. Sizin burada bırakmış olduğunuz hatıra pek kıymettardır. Eminim ki, Paşa Hazretleri'ne karşı taşıdığım temiz ve ebedî sadakati hiç kimse Seryaver Bey kadar takdir etmemiştir. Siz de beni mahzun etmeyin. Hiç olmazsa birkaç kelimecikle sıhhatleri hakkında malumat verin olmaz mı Salih Bey...*

Gazeteleri muntazaman takip ediyorsam da aldığım malûmatla iktifa edemiyorum. Deli gibiyim. Ve işte bazen pek mesut günler yaşatanlar aksini hissettirmekten mütelezzîz olurlar. Paşa Hazretleri de rica ve istirhamıma rağmen Ankara'da en ufak bir vazife ile bile istihdam ederek beni beraberlerinde bulundurmak istememişlerdi. Yalnız, bir gece, bîpâyan denizlere benzeyen mühlik gözlerini bana dikerek, 'Bir yere gitmeyin, beni bekleyin. Bunu emrediyorum' *demişlerdi. Bu cümleyi hatırladıkça* 'Belki bir daha kavuşmak mümkün olacaktır' *diyor, kemâl-i memnuniyetle yeni bir saadete intizar ediyorum. Bu satırlara*

gülerseniz doğru değildir; zira güneşin daimî ziyası altında yaşayanlar, medîd bir karanlığın ne müthiş bir uçurum olduğunu bilemezler..."[1]

Meclis Başkanlığı'na asıl telgraftan önce ulaşan metindeki şifrenin çözümünde baştaki *"Ankara'da olmanın verdiği sevinçle"* mânâsına gelen *"Ankara'nın sürûriyle"* ifadesindeki *"sürur"* halledilememiş, *"Ankara"*dan sonra boşluk bırakılmış ve şifresiz çekilen telgrafta doğru şekilde yeralabilmiştir.[2]

Mustafa Kemal Paşa, bu kitapta bir sonraki belge olarak yeralan cevabî telgrafının elyazısı ile olan metnini, şifrenin çözülmüş şeklinin altına yazmıştır.

Telgrafname

Mahreci: İzmir
Numarası: 1651

Ankara Büyük Millet Meclisi Riyâseti Baş[kumandan]
Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Ankara sürûriyle İzmir'deki yuvanın tesîrini unutmayınız. Bütün samîmiyetim ve hürmetlerimle zât-ı devletlerini selâmlar, muvaffakiyât temenniyâtımın kabûlünü istirhâm eylerim.

İmza:
Uşşakîzâde Lâtife

Açık İmza:
Kalem-i Mahsus Müdürü
Hayati

---

1 Salih Bozok ve Cemil Bozok, *"Hep Atatürk'ün Yanında" (Baba-Oğul Bozoklar'dan Anılar)"*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1985, sah: 215-216.

2 Telgraftan önce gelen metnin şifresi çözülmüş şekli şöyledir:

Başkumandan Paşa Hazretleri'ne
Ankara, 21. 10. 38 (1922)

İzmir'den 5-10-338 tarihli. Ankara ..... İzmir'deki yuvanın tesîrini unutmazsınız. Bütün samimiyetimiz ve hürmetlerimle zât-ı devletlerini selâmlar, muvaffakiyât temenniyâtımın kabulünü istirhâm eylerim.

İmza:
Uşşakîzâde Lâtife

Riyaset Kalem-i Mahsus Müdürü
Hayati

2

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN LÂTİFE HANIM'A TEŞEKKÜR TELGRAFI

(21 Ekim 1922)

Mustafa Kemal Paşa'nın, Lâtife Hanım'ın 17 Ekim'de gönderdiği telgrafa cevap olarak Bursa'dan yolladığı bu telgraf, Lâtife Hanım'a Garp Cephesi'nde görevli Kurmay Binbaşı Şükrü Âlî Bey tarafından ulaştırılmıştır. Şükrü Âlî Bey, daha sonraki başka telgrafların iletilmesinde de görevlendirilecektir.

Ankara,
21. 10. 38 (1922)

Şükrü Âlî Bey'e

Şifre

Lâtife Hanımefendi, telgrafnâmenizi Bursa'da aldım. Teşekkür ederim. Misâfirperverliğinizi daima hürmetle yâdetmekteyim.

Mustafa Kemal.

Seryaver
Salih

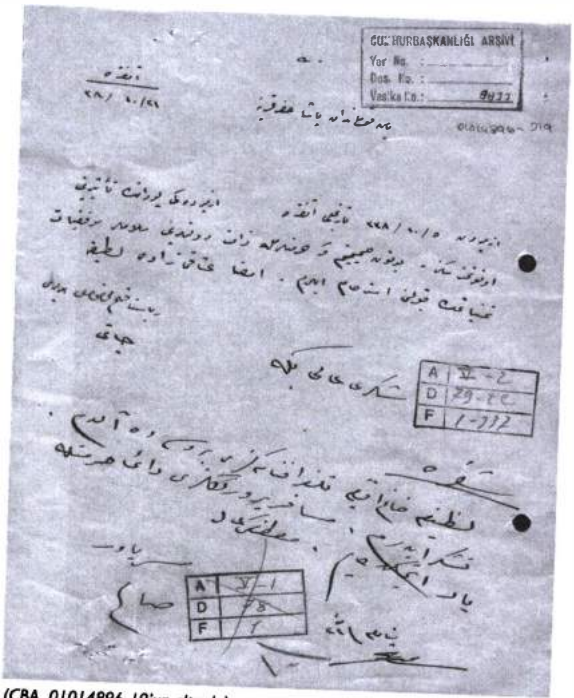

(CBA, 01014896-19'un altında)

3

LÂTİFE HANIM'IN, BURSA'YA GİDEN MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA İZMİR'E DE GELMESİ TEMENNİSİ İLE GÖNDERDİĞİ TELGRAF

(21 Ekim 1922)

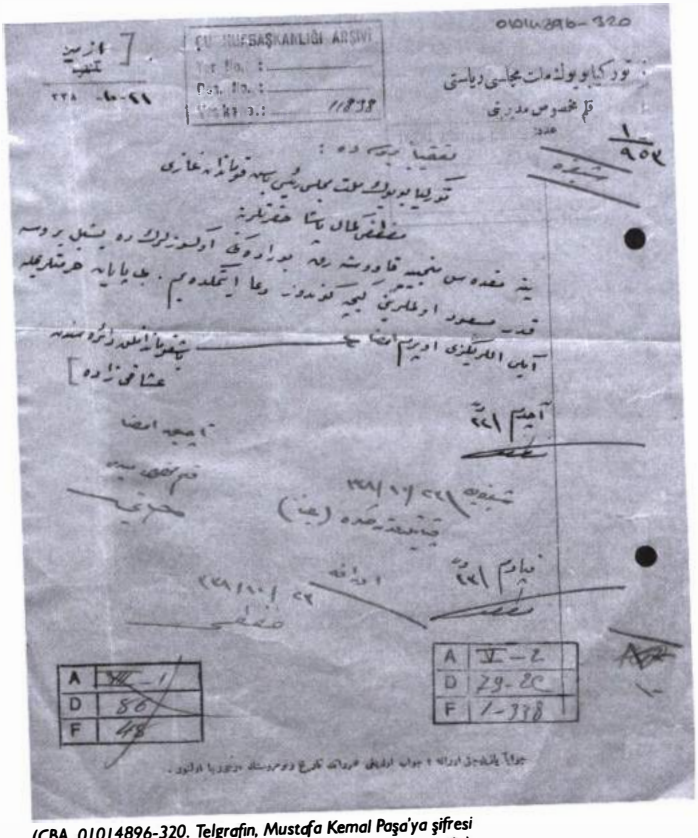

(CBA, 01014896-320. Telgrafın, Mustafa Kemal Paşa'ya şifresi çözülerek 23 Ekim'de ulaşmış şekli CBA 01014896-318'dedir)

Lâtife Hanım, bu telgrafı Ankara'da olduğunu zannettiği Mustafa Kemal Paşa'nın Bursa'da bulunduğunu öğrenmesi üzerine göndermiştir. Şifrelenen metnin imza kısmına sadece *"Uşşakizade"* yazılmış, *"Lâtife"* konmamıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
Aded: 1/953

İzmir, 21. 10. 1338 (1922)

Şifre

..... Bursa'da:
Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Yine mukaddes müncîye kavuşarak buradaki öksüzlerin de Yeşil Bursa kadar mesud olmalarını gece gündüz dua etmekteyim. Bî-pâyân hürmetlerimle iki ellerinizi öperim.
İmza: Başkumandanlık Dairesi'nden.

Uşşakîzâde

4

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN LÂTİFE HANIM'I BURSA'YA DAVET TELGRAFI

(23 Ekim 1922)

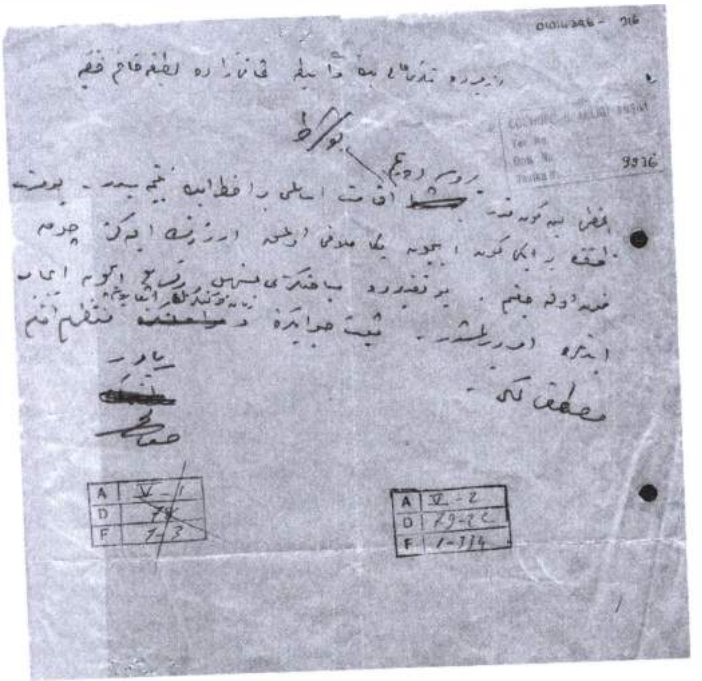

(CBA, 01014896-316)

Paşa, Bursa'dan gönderdiği ve üzerinde tarih yazmayan bu telgrafı 24 Ekim'de ve aşağıda "6" numarada yeralan mektubundan anlaşıldığına göre, 23 Ekim 1922'de yollamıştır. Daveti yapmasında Lâtife Hanım'ın 17 ve 21 Ekim'deki telgraflarının ve şayet gördü ise, yine Lâtife Hanım'ın Başyaver Salih Bey'e 19 Ekim'de gönderdiği mektubun tesiri bulunmalıdır.

Mustafa Kemal Paşa'nın mektupta sözünü ettiği *"esaslı ıztırab"* çektiği şiddetli böbrek ağrısı olabilir.

İzmir'de Şükrü Âlî Bey vasıtasıyla
Uşşakîzâde Latife Hanımefendi'ye

Âzamî beş gün kadar Bursa'dayım. Bu şart-ı ikamet esaslı bir ıztırâbın neticesidir. Bu müddet zarfında bir iki gün için bana mülâkî olmak arzusunda iseniz çok memnun olacağım. Bu takdirde seyahatinizi teshîl ve tesrî için icap edenlere emir verilmiştir. Müsbet cevabınıza ve zaman-ı hareketinizin iş'ârına muntazırım efendim.

Mustafa Kemal

Seryaver
Salih

5

MUSTAFA KEMAL PAŞA'DAN GELEN BURSA DAVETİNİ KABUL EDEN LÂTİFE HANIM'IN YOLCULUK HAZIRLIĞI HAKKINDAKİ TELGRAF

(24 Ekim 1922)

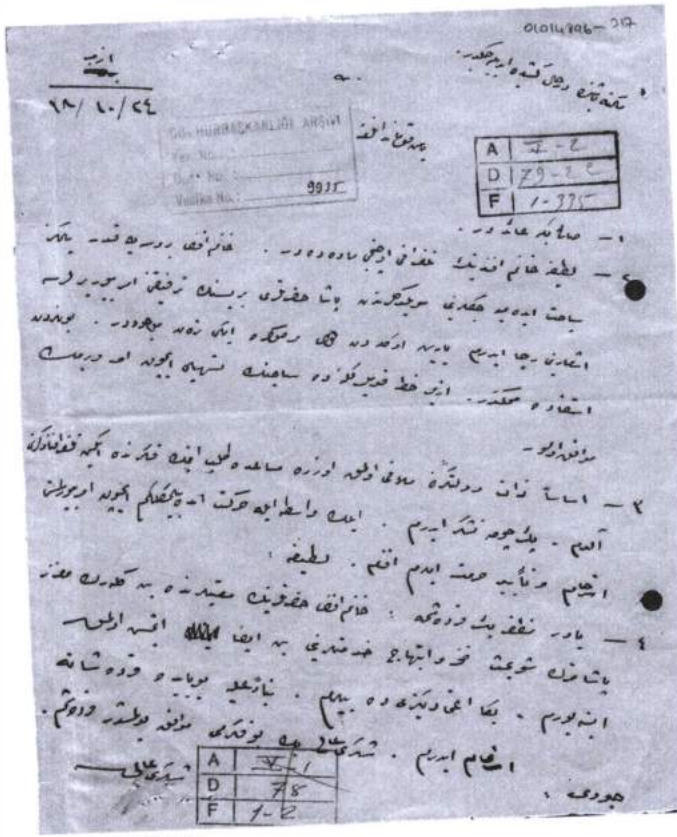

(CBA, 01014896-317)

Başyaver Salih Bey'e gönderilen bu telgraf, aynı alıcıya gidecek telgrafların şifrelenerek tek bir metin olarak ama maddeler hâlinde yollanmalarının bir örneğidir.

Telgrafın ilk maddesinde Garp Cephesi'nde görevli Kurmay Binbaşı Şükrü Âlî Bey, Lâtife Hanım'ın Bursa'ya giderken yanına bir refakatçi verilmesini istediğini yazıyor.

İkinci madde, Lâtife Hanım'ın Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafıdır. Bursa'ya gitmeyi düşündüğü sırada gelen davete teşekkür etmekte ve hemen yola çıkabileceğini söylemektedir.

Üçüncü madde, Mustafa Kemal Paşa'nın yaverlerinden Muzaffer Bey'e (Kılıç, 1897-1959) hitaben Bursa'ya Lâtife Hanım ile beraber gidip Mustafa Kemal Paşa'ya hizmet etmek istediğini söylen bir subayın telgrafıdır. Satırın sonundaki *"Cevrî"*, subayın ismi olabilir.

İzmir, 24. 10. 1338 (1922)

Makine başında derhal
keşide edilecektir.

Başkumandanlığa

1. Salih Bey'e aittir.

2. Lâtife Hanımendi'nin telgrafı üçüncü maddededir. Hanımefendi Bursa'ya kadar yalnız seyahat edemeyeceklerini söylediklerinden Paşa Hazretleri birisinin terfikini emir buyururlarsa iş'ârını rica ederim. Yarın öğleden evvel ve sonra iki tren mevcuttur. Bunlardan istifade mümkündür. İzmir Hat Komiserliği'ne de seyahatin teshîli için emir vermek muvafık olur.

3. Esasen zât-ı devletinize mülâkî olmak üzere müsâade taleb etmek fikrinde iken telgrafınızı aldım. Pek çok teşekkür ederim. İlk vasıta ile hareket edebileceğim için emir buyurulmasını istirham ve te'yid-i hürmet eylerim efendim. Lâtife.

4. Yaver Muzaffer Bey kardeşime: Hanımefendi Hazretleri'nin maiyyetlerinde ben gelerek muazzez Paşamızın şu bahs-i fahr ve ibtihâc hizmetlerini ben ifa etmiş olmak istiyorum. Bana itimadınızı da bilirim. Binâenaleyh bu bâbda kardeşâne istirhâm ederim. Şükrü Âlî Bey bu fikrimi muvafık bulmuştur kardeşim. ..... :

Şükrü Âlî

6

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN, LÂTİFE HANIM'I BURSA'YA DAVETTEN VAZGEÇMESİ ÜZERİNE İZMİR'E GÖNDERİLEN TALİMAT

(24 Ekim 1922)

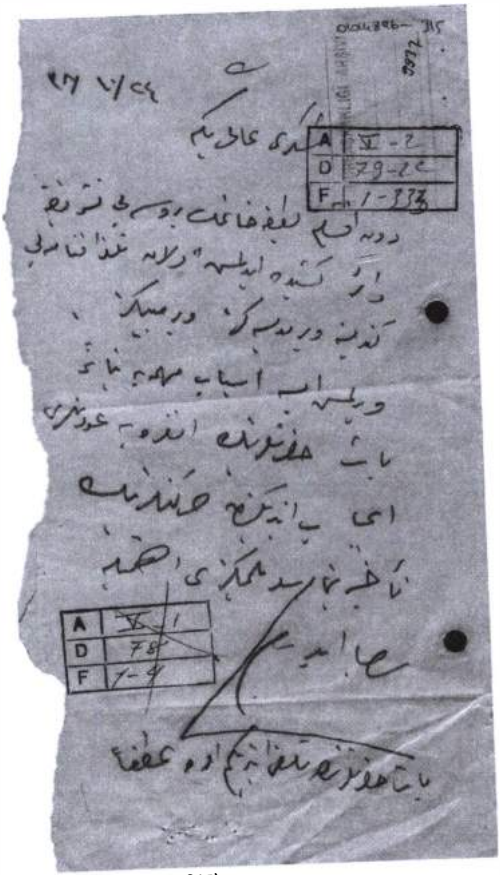

(CBA, 01014896-315)

Mustafa Kemal Paşa'nın Lâtife Hanım'a yaptığı Bursa davetinden ertesi sabah vazgeçip elyazısı ile kaleme aldığı bu telgrafı göndermesinin sebebini bilmiyoruz...

Ama, fikrini değiştiren Paşa davet telgrafının Lâtife Hanım'a *henüz verilmedi ise verilmemesi* yolunda talimat göndermekte gecikmiş; zira sözünü ettiği telgraf çekildiği gün, yani 23 Ekim'de İzmir'e ulaşmış ve telgrafı alan Lâtife Hanım, *"5"* numaralı belgeden de anlaşıldığı gibi yol hazırlıklarını hemen tamamlamıştır.

Telgrafın dikkat çeken bir diğer tarafı, Mustafa Kemal Paşa'nın daveti iptal etmesine gerekçe olarak *bazı önemli sebeplerden dolayı Ankara'ya dönmesinin gerektiğini* göstermesidir; ancak Ankara'ya telgrafı göndermesinin hemen ardından değil, beş gün sonra, 29 Ekim 1922'de dönmüştür.

24. 10. 1338 (1922)

Şükrü Âlî Bey'e

Dün akşam Lâtife Hanım'ın Bursa'yı teşrifine dair keşide edilmiş olan telgrafnâmeyi kendisine vermediyseniz vermeyiniz. Verilmiş ise esbâb-ı mühimmeye binâen Paşa Hazretleri'nin Ankara'ya avdetleri icab ettiğinden hareketlerinin tehirini Paşa Hazretleri'nden telâkki ettiğim emre atfen söylemenizi ehemmiyetle rica ederim.

ZÜBEYDE HANIM'IN İZMİR'DEKİ SON GÜNLERİ VE LÂTİFE HANIM'IN AİLESİNİN KÖŞKÜNDE VEFATIYLA İLGİLİ BELGELER

Mustafa Kemal Paşa'nın annesi Zübeyde Hanım, kızı Makbule ile beraber 13 Haziran 1922'de İstanbul'dan Adapazarı'na geçmiş, burada Askerlik Şubesi Reisi Baha Bey'in evinde kalmış, ertesi gün oğlu ile buluşmuş, 24 Haziran'da beraberce Ankara'ya gitmişler, Makbule Hanım da Adapazarı'ndan İstanbul'a dönmüştü.

Çankaya'da bir bağ evine yerleştirilen Zübeyde Hanım'a Ankara'nın havası iyi gelmedi, zaferden sonraki günlerde rahatsızlığı daha da arttı. Doktorların tedaviye deniz kenarında bir yerde devam edilmesi gerektiğini söylemeleri üzerine İzmir'e gitmesine karar verildi ve Mustafa Kemal Paşa yaveri Salih Bey'i (Bozok) Zübeyde Hanım'ın kalabileceği bir yer temin etmesi için İzmir'e yolladı.

Salih Bey'i, İzmir İstasyonu'na vardığında Uşşakizade ailesinin adamları karşıladılar ve Uşşakizadeler'in köşkünde kalmaya ikna edip köşke götürdüler.

Mustafa Kemal Paşa ile Uşşakizadeler'in münasebetleri birkaç ay öncesinden, zaferin hemen ardından başlamıştı. Muzaffer kumandan 10 Eylül 1922'de İzmir'e gitmiş, dört gün sonra Uşşakizade ailesinin Göztepe'deki köşklerine nakletmiş, 29 Eylül'e kadar burada misafir kalmış, Lâtife Hanım ile Başkomutanlık Karargâhı haline getirilen bu köşkte yakınlaşmışlar ve Paşa, Ankara'ya dönerken köşkte küçük bir müfreze bırakmıştı.

Salih Bey'in İzmir'e geliş sebebinden haberdar olan Lâtife Hanım, Karşıyaka'da sanatoryumu andıran bir başka köşkleri olduğunu, Zübeyde Hanım'ı bu köşkte misafir edebileceklerini söyledi ve vaziyetten telgrafla haberdar edilen Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi kabul etmesi üzerine Karşıyaka'daki köşkte hazırlıklar başladı.

Lâtife Hanım, düzenlemeler ile bizzat meşgul oluyordu...

Ama, Zübeyde Hanım'ın rahatsızlıklarının artması üzerine yolculuğu ertelendi. Mustafa Kemal Paşa'nın o sırada İzmir'de bulunan Salih Bey'e Uşşakizadeler'in köşkündeki müfreze ile beraber Ankara'ya dön-

mesi için gönderdiği talimat Lâtife Hanım'ı üzüntüye sevketti. Paşa, Lâtife Hanım ile evlenmesini isteyenlerin başında gelen Salih Bey'in vaziyeti mükemmelen idare etmesinin neticesinde kararından vazgeçip müfrezenin kalması emrini gönderdi.

Mustafa Kemal Paşa, hazırlıkların tamamlanmasından sonra Ankara'ya dönen Salih Bey'i bir geceyarısı Çankaya'ya çağırdı ve *"Annem mutlaka gitmek istiyor İzmir'e. Ne doktorları, ne beni dinliyor.* 'İzmir'de öleyim' *diyerek yatağından kalkıp çarşafını bile giydi.* 'Hemen şimdi İzmir'e gideceğiz' *diyor. Son isteğini yerine getirmek için emir verdim"* diyerek *"Bir özel tren hazırlanıyor. Sen de ona göre hazırlanarak İzmir'e gideceksin. Yalnız şunu da söyleyeyim ki, şayet yolda anneme emr-i hak vâki olursa, Ankara'ya yakın iseniz buraya getirirsin. İzmir'e yakın iseniz orada benim kendisini her zaman ziyaret edeceğim bir yere defnedersiniz"* emrini verdi.[3]

Zübeyde Hanım 13 Aralık 1922'de Salih Bey, hanımı, Mustafa Kemal'in emir çavuşu Ali ile hanımı, Zübeyde Hanım'ın doktoru, evlâtlıkları ve hizmetkârlarıyla beraber trenle İzmir'e doğru yola çıktı. Ertesi gün Karşıyaka İstasyonu'nda Lâtife Hanım tarafından karşılandı, tanışmalarının ardından beraberce Karşıyaka'da hazırlanan köşke geçildi.

Paşa, aynı trenle Lâtife Hanım'a *Sakarya* adında cins bir at da göndermişti...

Salih Bey, İzmir'e varışlarını ve Zübeyde Hanım'ın İzmir günlerini şöyle anlatır:

"...Kendisini (Lâtife Hanım'ı), *Mustafa Kemal'in annesine takdim ettim. Eşimi de Lâtife Hanım'a takdim ettikten sonra hastamızı kompartımandan alarak önceden hazırlanmış olan köşke götürdük. Köşk, istasyona çok yakındı.*

Ankara'dan birlikte geldiğimiz doktorla birlikte eşim ve benden başka Lâtife Hanım da köşkte hastanın başında kaldılar. Vefatlarına kadar da yanlarından ayrılmayıp hastaya bir hastabakıcıdan daha fazla bir dikkat ve ilgiyle baktılar.

Mustafa Kemal'e her akşam şifre ile annelerinin hastalıkları konusunda bilgi verirken, Lâtife Hanım'ın hastaya yaptığı hizmetleri de bildiriyordum.

3 *"Atatürk'ün 40 Yıl Yanından Ayırmadığı Salih Bozok'un Hatıraları. Meşrutiyet ve İşgal Dönemi", Milliyet,* 18 Kasım 1979.

Bir ay sonra hastamız vefat etti".[4]

Mustafa Kemal Paşa'nın emir çavuşu Ali Metin'e göre Zübeyde Hanım'ın İzmir'e ısrarla gitmek istemesinin sebebi İzmir'in havasının sağlığına iyi geleceğini ümid etmesinden ziyade, oğlunun alâka gösterdiği kızı tanımaktı ve tanışmalarının ardından Lâtife Hanım'ın Mustafa Kemal'i mesut edemeyeceği kanaatine varmıştı!

Ali Metin'in hatıralarını notlar halinde biraraya getiren torunu Zeynel Lüle, büyükbabasının İzmir seyahati hakkında anlattıklarını şöyle naklediyor:

"...Zübeyde Hanım dizlerinden rahatsızdı. Zor yürüdüğünden hasır koltukta taşınıyordu. İzmir halkı Zübeyde Hanım'ı çok iyi karşıladı ve yakınlık gösterdi. ...çok yorulmuştu. Etrafı göremez haldeydi. Bu arada Lâtife Hanım'ın 'hangisi' *olduğunu anlamamış ve dedem Ali Çavuş'a özel olarak o kişiyi yanına getirmesini istemişti.*

Vagon boşaldı. Ali Çavuş dışarıya çıkıp Lâtife Hanım'ın Zübeyde Hanım'a su getirmesini temin etti. Lâtife Hanım'ın getirdiği suyu içen Zübeyde Hanım, Lâtife Hanım'ı yukarıdan aşağıya iyice süzdükten sonra bardağı verdi. Lâtife Hanım dışarıya çıktı. Zübeyde Hanım, Ali Çavuş'a döndü: 'Ali, bu hanım Mustafamı mesut edebilir mi acaba?' *diye endişesini duyurdu".*[5]

Bu fasılda, Zübeyde Hanım'ın İzmir'de 14 Aralık 1922'den itibaren sadece bir ay süren ve 14 Ocak 1923'teki vefatı ile noktalanan son günleri ile alâkalı 11 adet belge yeralmaktadır.

4 *"Atatürk'ün 40 Yıl Yanından..."*, Milliyet, 18 Kasım 1979.

5 Ali Çavuş'un torunu olan arkadaşım Zeynel Lüle'den 2002'de kopyesini aldığım notlardan.

7

BAŞYAVER SALİH BEY'İN, ZÜBEYDE HANIM İLE BERABER İZMİR'E GİDECEKLERİNİ GARP CEPHESİ'NE HABER VEREN TELGRAFI

(16 Aralık 1922)

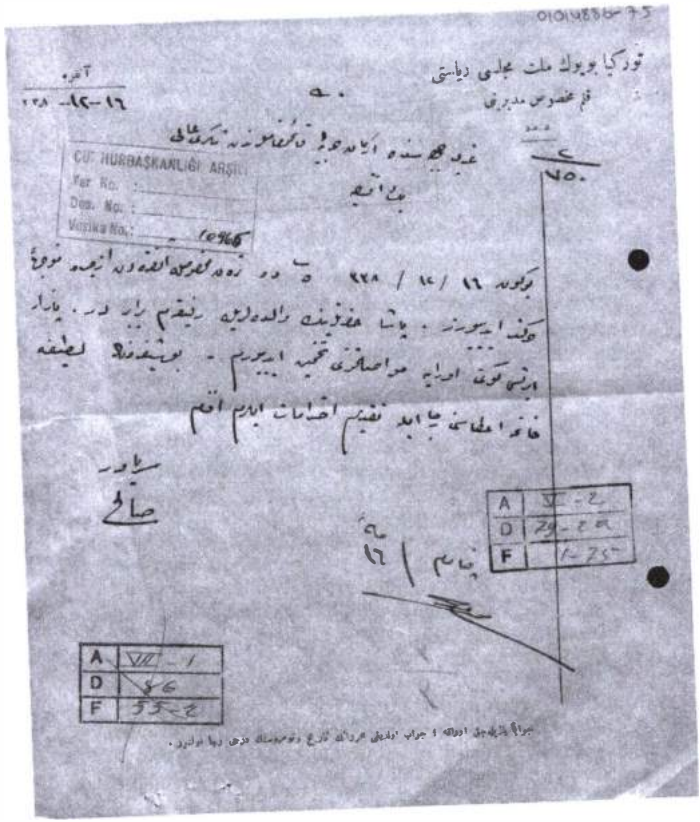

(CBA,01014886-75)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
Aded: 2/750

Ankara, 16. 12. 338 (1922)

Garp Cephesi'nde Erkân-ı Harbiye
Kaymakamlarından Şükrü Âlî Beyefendi'ye

Bugün 16/12/338 saat beşte tren-i mahsusla Ankara'dan İzmir'e müteveccihen hareket ediyoruz. Paşa Hazretleri'nin valideleriyle refikam beraberdir. Pazartesi günü oraya muvasalatımızı tahmin ediyorum. Bu şifrenin Lâtife Hanım'a itâsını rica ile takdîm-i ihtirâmât eylerim efendim.

Seryaver
Salih

8

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN İZMİR'DE BULUNAN BAŞYAVERİ SALİH BEY'E TELGRAFI

(21 Kasım 1922)

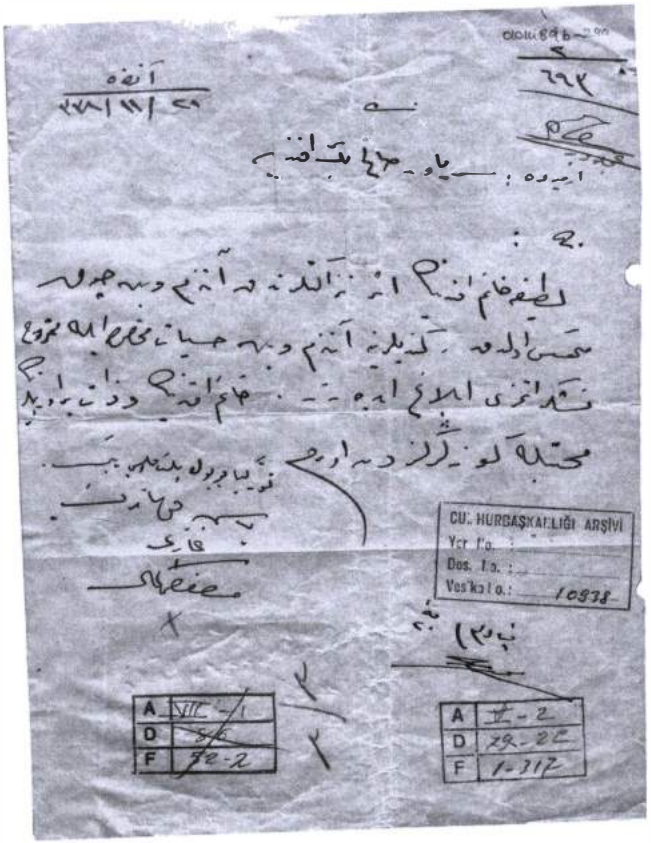
CU. HURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ
Yer No. :
Des. No. :
Ves'ka No.: 10938

(CBA, 01014896-299)

Ankara,
21. 11. 1338 (1922)

İzmir'de Seryaver Salih Beyefendi'ye

C.

Lâtife Hanımefendi'nin eser-i nezaketlerinden annem ve ben çok mütehassis olduk. Kendilerine annem ve ben hissiyât-ı mahsusa ile memzûc teşekkürâtımızı iblâğ ederiz. Hanımefendinin ve zât-ı biraderîlerinin muhabbetle gözlerinizden öperim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

9

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN BAŞYAVERİ SALİH BEY'E BİR DİĞER TELGRAFI

(2-3 Aralık 1922)

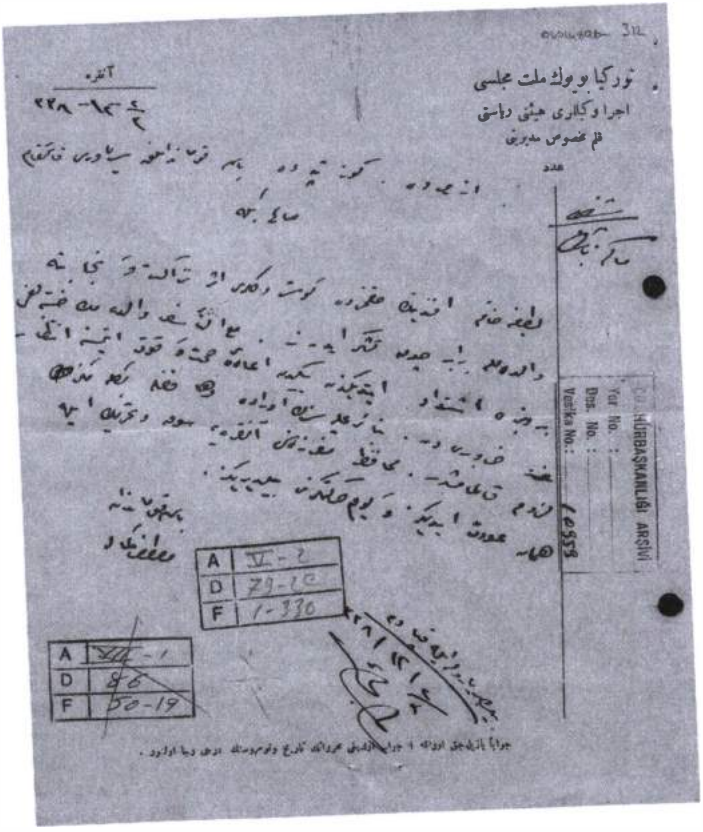

(CBA, 01014896-312)

Mustafa Kemal Paşa bu telgrafında rahatsızlığı artan annesinin İzmir'e gidemeyeceğini yazıyor ve Salih Bey'e Ankara'ya dönmesini, Uşşakizade ailesinin İzmir'deki köşklerinde bulunan muhafız müfrezesini de Ankara'ya göndermesini emrediyor.

Türkiye Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
Aded:

Ankara, 2-3. 12. 338 (1922)

Şifre
Makine başında

İzmir'de Göztepe'de Başkumandanlık Seryaveri
Kaymakam Salih Bey'e

Lâtife Hanımefendi'nin hakkımızda gösterdikleri eser-i nezaket ve necâbete validemle beraber çok teşekkür ederiz. Mateessüf validemin hastalığı birdenbire iştidâd ettiğinden yeniden iade-i sıhhat ve kuvvet etmesine intizar zaruridir. Binaealeyh sizin orada daha fazla beklemenize lüzum kalmamıştır. Muhafız müfrezesini Ankara'ya sevk ü tahrik ile hemen avdet ediniz ve yevm-i hareketinizi bildiriniz.

Başkumandan
Mustafa Kemal

10

BAŞYAVER SALİH BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA CEVABÎ TELGRAFI

(3-4 Aralık 1922)

Başyaver Salih Bey telgrafında hasta olduğu için yola çıkmasındaki zorluktan ve müfrezenin derhal hareketinin güçlüklerinden bahsettikten sonra Lâtife Hanım'ın babası Uşşakizade Muammer Bey'in de kendisi ile beraber Ankara'ya gelmek istediğini yazıyor. Salih Bey'in bu telgrafı Zübeyde Hanım'ın İzmir'e gelip köşklerinde kalmasını isteyen Lâtife Hanım'ın ısrarı üzerine gönderdiği söylenir.

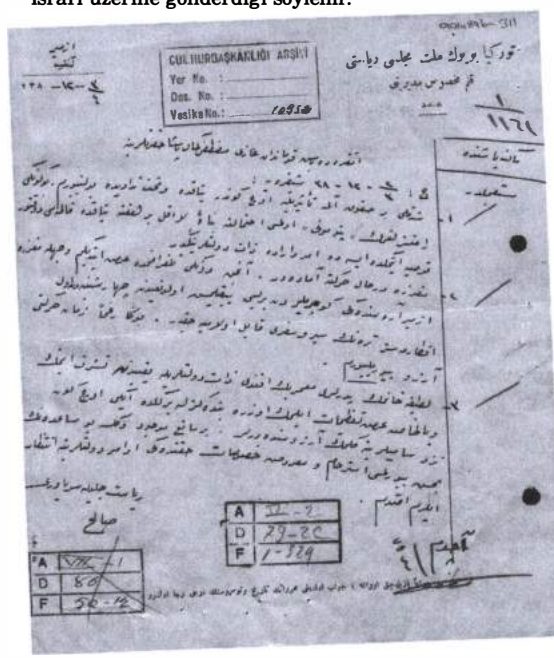

(CBA, 01014896-311)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
Aded:
1/1161

İzmir
3/4. 12. 338 (1922)

Makine başında
müstaceldir

Ankara'da Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

C. 2/3. 12. 38 şifreye:

1. Şiddetli bir soğuk alma tesiriyle üç gündür yatakta ve taht-ı tedavide bulunuyorum. Bugünü rahatsızlığımın "Pnömani" olması ihtimaline binaen lâ-akall bir hafta yatakta kalmamı doktor tavsiye etmekte ise de, emr ü irade zât-ı devletlerinindir.

2. Müfreze derhal harekete âmâdedir. Ancak dünkü telgrafımda arzettiğim veçhile müfreze İzmir arasındaki köprülerden birisi yıkılmış olduğundan Çarşamba'dan evvel aktarmasız trenin seyrüseferi kabil olamayacaktır. Buna rağmen zaman-ı hareketi arzu buyuruluyorum.[6]

3. Lâtife Hanım'ın pederleri Muammer Beyefendi zât-ı devletleri ile yakından teşerrüf etmek ve bilhassa arz-ı tazimât eylemek üzere bendenizle birlikte iki-üç gün nezd-i sâmîlerine gelmek arzusundadırlar. Bir mânî mevcut değilse bu müsaadenin bahş buyurulması istirham ve ma'ruz hususat hakkındaki emr-i devletlerine intizar eylerim efendim.

Riyaset-i Celîle Seryaveri
Salih

6 *buyuruyorum* olması lâzım, şifrelerken hata yapılmış.

11

ZÜBEYDE HANIM'I İZMİR'E GÖTÜREN BAŞYAVER SALİH BEY'İN, MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA YOLCULUK HAKKINDA BİLGİ VEREN TELGRAFI

(19 Aralık 1922)

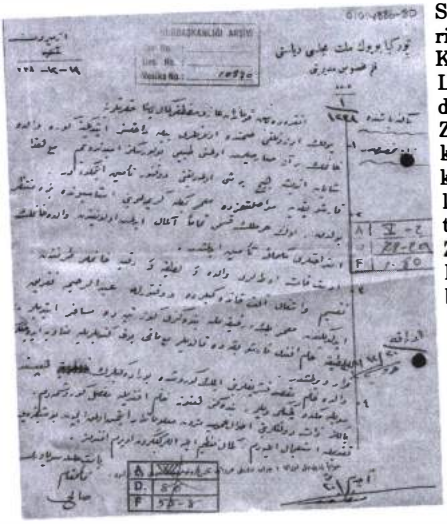

(CBA, 01014886-80)

Zübeyde Hanım'ı İzmir'e götürmek üzere Ankara'dan 13 Aralık 1922'de trenle yola çıkan Salih Bey ile beraberindekiler ertesi gün Karşıyaka İstasyonu'nda Lâtife Hanım tarafından karşılanmışlar ve Zübeyde Hanım, Uşşakizadeler'in Karşıyaka'daki köşklerine yerleştirilmişti. Salih Bey, telgrafında yolculuk ve Zübeyde Hanım'ın köşkteki ikameti hakkında bilgi veriyor.

Mektupta ismi geçen Rukiye Hanım, Zübeyde Hanım'ın Selânik'te evlendiği ikinci kocası Ragıp Bey'in ilk eşi Afet Hanım'dan olan üç çocuğundan biri, yani Mustafa Kemal Paşa'nın üvey kızkardeşidir ve İzmir'de Zübeyde Hanım ile yakından alâkadar olmuştur.[7]

7 Zübeyde Hanım'ın ikinci kocası Ragıp Bey ile diğer çocukları için Dr. Ali Güler'in yaptığı ve Atatürk'ün akrabaları hakkındaki en geniş çalışma olan *"Atatürk'ün Saklanan Şeceresi"*ne bakınız (Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
Aded:
1/1238

İzmir'den
19. 12. 338 (1922)

Ankara'da Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

1. Yolun uzunluğu sıhhatte olanları bile rahatsız ettiğine göre, valide hanımın biraz sarsılmış olmasını tabiî bulursunuz ümidindeyim. Mâhaza şâyân-ı endîşe hiçbir şey olmadığını doktor temin etmektedir.

2. Karşıyaka'ya muvasalatımızda Muammer Bey ile kerimelerini istasyonda bize muntazır bulduk. Evin haremlik kısmı tamamen ikmal edilmiş olduğundan valide hanımın istirahatleri mükemmelen temin edilmiştir.

3. Üst kat odaları valide ve Lâtife ve Rukiye Hanımlar tarafından taksim ve işgal, alt kattakiler de doktorla Abdürrahim'e tefrîk edildiğinden, Muammer Bey refikamla bendenizi Göztepe'de misafir ettiler. Lâtife Hanımefendi, Karşıyaka'da kaldılar. Maamafih bunu kendileri ile münavebe edeceğiniz(e) karar verilmiştir.

4. Valide Hanım maksad-ı teşriflerini ilk görüşte buradakilerin hepsine söylemekte gecikmediler. Bendeniz henüz Hanımefendi ile mufassal görüşmedim. Yalnız zât-ı devletlerini ahvâl-i umûmiyemizden malûmatdar etmiş olmak için bu şifreyi takdîm ile isticâl eyledim. Kemâl-i tâzim ile ellerinizden öperim efendimiz.

Riyâset-i Celîle Seryaveri
Kaymakam Salih

12

LÂTİFE HANIM'IN, İZMİR'DE MİSAFİR ETTİĞİ ZÜBEYDE HANIM'IN SAĞLIK DURUMU HAKKINDA MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA GÖNDERDİĞİ TELGRAF

(23 Aralık 1922)

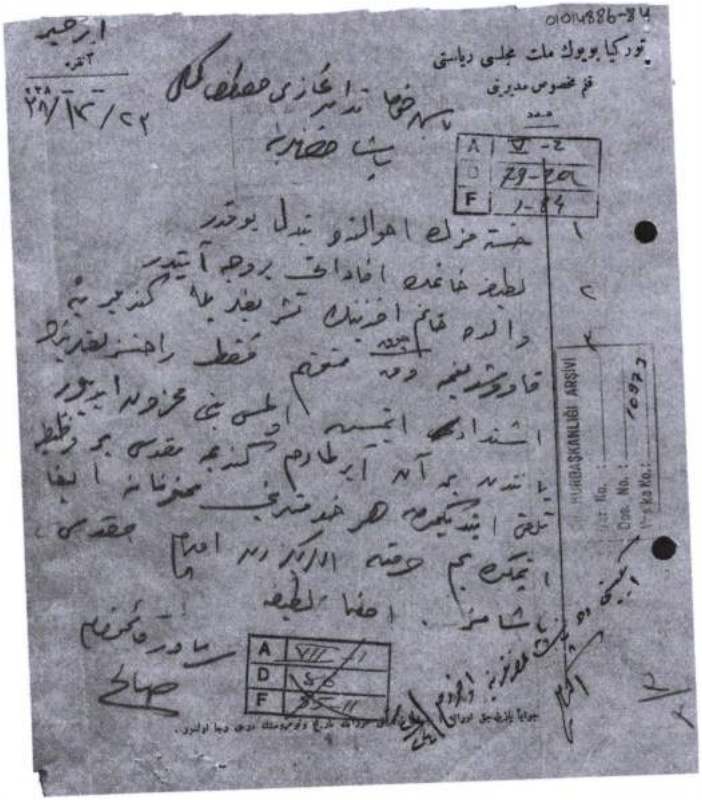
01014886-84
DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI ARŞİVİ

(CBA, 01014886-84)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
Aded:

İzmir, 23. 12. 38 (1922)

Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

1. Hastamızın ahvâlinde tebeddül yoktur.

2. Lâtife Hanım'ın ifâdâtı bervech-i âtîdir:

Valide Hanımefendi'nin teşrifleriyle kendilerine kavuştuğuma çok memnunum fakat rahatsızlıklarının iştidâd etmiş olması beni mahzun ediyor. Yanından bir an ayrılmadım. Kendime mukaddes bir vazife telâkki ettiğimden her hizmetlerini memnunâne îfâ etmekteyim. Hürmetle ellerinizden öperim mukaddes paşamız.

İmza:
Lâtife

Seryaver Kaymakam
Salih

13

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN, BAŞYAVERİ SALİH BEY VASITASIYLA LÂTİFE HANIM'A GÖNDERDİĞİ TELGRAF

(23 Aralık 1922)[8]

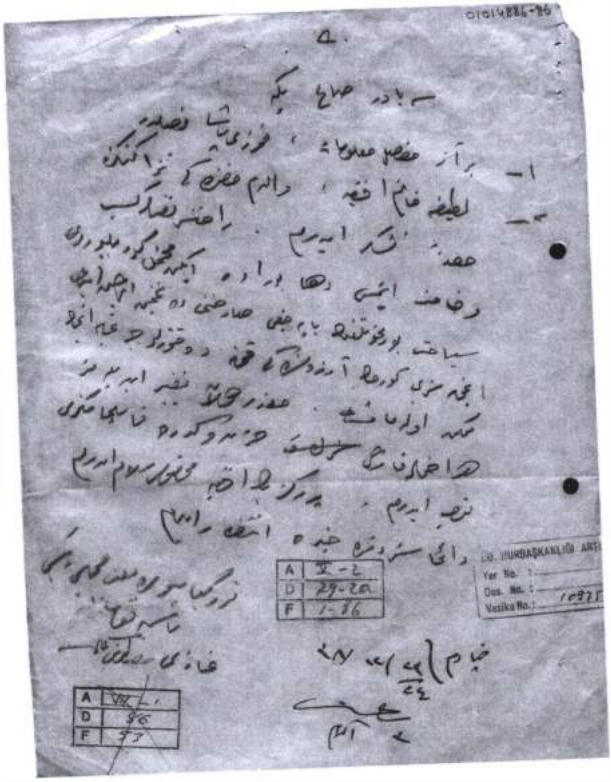

(CBA, 01014886-86)

8 Telgrafın üzerinde tarih yoktur. Tarihi, sayfanın altında şifre memurunun yazdığı *"23/24. 12. 38"* ibaresinden aldım.

Seryaver Salih Bey'e

1. Biraz mufassal malûmat, Fevzi Paşa nasıldır.

2. Lâtife Hanımefendi'ye: Validem hakkındaki nezaketinize hassaten teşekkür ederim. Rahatsızlığının kesb-i vehamet etmesi daha burada iken muhtemel görülüyordu. Seyahat yorgunluğunun yapacağı sarsıntı da tahmin edilmiş idi. Ancak sizi görmek arzusundaki kuvvete (?) doktorlarca galebe etmek mümkün olamamıştı. Mukadder olan tağyir edilemez. Her ihtimale karşı hüzün ve kedere kapılmamanızı tavsiye ederim. Pederiniz beyefendiye mahsus selâm ederim. Daima sizden de habere intizar eylerim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

14

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN LÂTİFE HANIM'A EVLENMELERİNDEN ÖNCE GÖNDERDİĞİ BİR TELGRAF

(11 Ocak 1923)

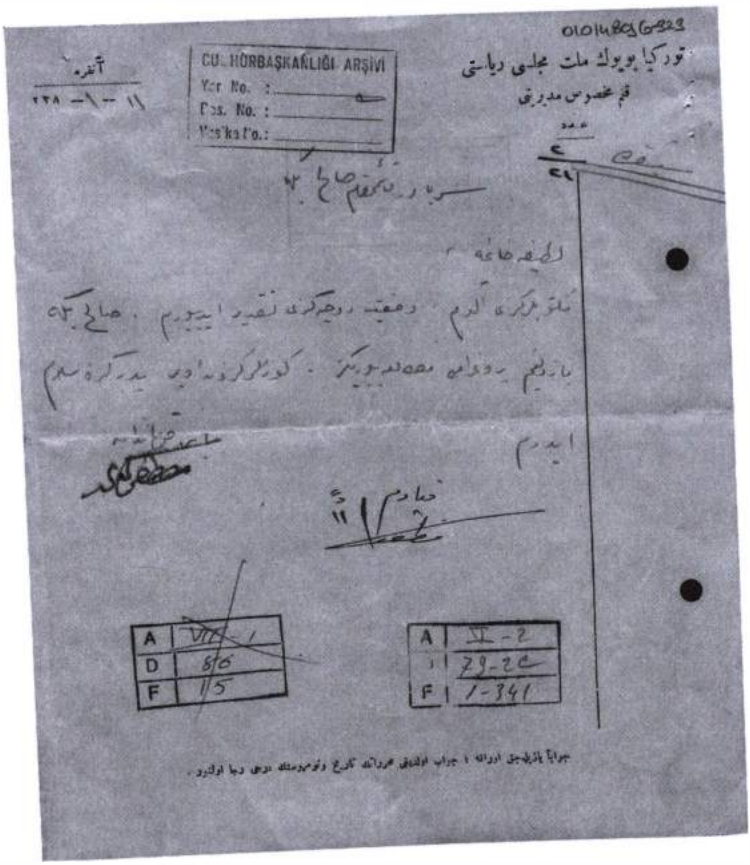

(CBA, 01014896-323)

Mustafa Kemal Paşa'nın Lâtife Hanım'a Uşşakizadeler'in İzmir'deki köşkünde bıraktığı başyaveri Salih Bey (Bozok) vasıtasıyla gönderdiği bu telgrafından, Lâtife Hanım'ın Paşa'ya hissiyatından sözettiği bazı mektuplar yazdığı anlaşılıyor ama Paşa'nın telgrafta kullandığı ketum ifade yüzünden hissiyatın mahiyeti anlaşılmıyor.

Antetin yanında bulunan matbu sene kısmındaki 338'in 339 yapılması unutulmuş. Doğru tarih 1339, yani 1923'tür.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
Adéd: 2/750

Ankara, 11. 1. 339 (1923)

Seryaver Kaymakam Salih Bey'e

Lâtife Hanım'a,

Mektuplarınızı aldım. Vaziyet-i ruhiyenizi takdîr ediyorum. Salih Bey'e yazdığım programı mütalâa buyurunuz. Gözlerinizden öper, pederinize selâm ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

15

BAŞYAVER SALİH BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA İZMİR'DEN GÖNDERDİĞİ VE ZÜBEYDE HANIM'IN CENAZESİNİ ANLATTIĞI TELGRAFI

(15 Ocak 1923)

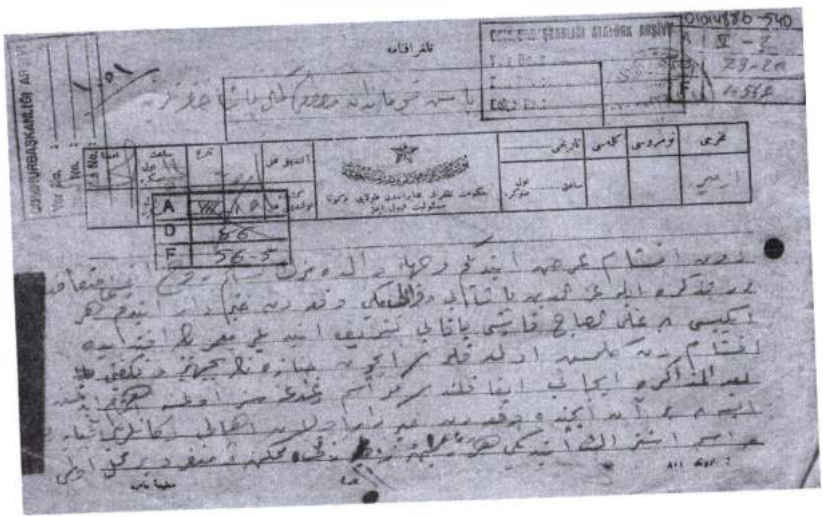

(CBA, 01014880-540)

Uşşakizadeler'in Karşıyaka'daki köşklerinde misafir edilen Zübeyde Hanım 14 Ocak 1923'te vefat etmiş, yurt gezisinde bulunduğu için cenazeye yetişemeyen Mustafa Kemal Paşa annesinin vefatını bildiren Başyaver Salih Bey'e Eskişehir'den telgrafla *"Verdiğiniz elîm haber beni çok müteessir etti. Merhumenin münasip bir tarzda merasim-i tedfiniyesini îfa ettiriniz. Cenab-ı Hak, millete hayat ve selâmet versin" talimatını göndermiş*[9] ve cenaze 15 Ocak'ta Karşıyaka'da defnedilmişti. Salih Bey bu telgrafında, Mustafa Kemal Paşa'ya cenaze merasiminin ayrıntılarını bildiriyor.

Başkumandan
Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Dün akşam arzettiğim veçhile validemizin teslim-i ruh etmesini müteakib birer tezkire ile İzzeddin Paşa'yı ve Vali Bey'i vak'adan haberdar ettim. Her ikisi de alessabah Karşıyaka'yı teşrif ettiler. Muammer Beyefendi de akşamdan gelmiş oldukları için cenazenin teçhîz ve tekfînini bade'l-müzâkere îcâbı îfâ kılındı. Merasim dağdağasız olmasına ihtimâm edilmiş ise de bir an içinde vak'adan haberdar olan ahali dükkânlarını kapayarak merâsime iştirâk ettiği her zemin ve hâlde ziyaret mümkün ve münferid bir mahal olması husûsundaki arzu-yı devletleri mûcebince cenazeyi Karşıyaka'da Osman Paşa Cami-i Şerîfi'nin avlusunda ihzâr edilen mahalle defnettik. Cami avlusunda merhumenin kabrinden başka kabir yoktur. Cenazede Fahri ve İzzeddin Paşalar'dan başka vali, belediye reisi, polis müdürü beyler ve daha pek çok zevât-ı aliyye bulunduğu gibi kıtaât-ı askeriye ve polis efendiler merasime iştirak eylemiştir. Paşa hazerâtı ile vali beyefendi arz-ı tâziyete bendenizi tevkîl ettiler. Muammer Beyefendi ile bilumum efrad-ı âilesi ve burada bulunan bütün bendegânınız tekrar beyân-ı taziyet ile ömür ve afiye-i devletlerine duahândırlar efendim. 15. 1. 39 (1923)

Yaver
Kaymakam Salih

9 *"Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri"*, Türk İnkılâp Tarihi Entitüsü (yayını), Ankara 1974, cild: 5, sah: 140.

16

ZÜBEYDE HANIM'IN VEFATI ÜZERİNE LÂTİFE HANIM İLE BABASI MUAMMER BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA GÖNDERDİKLERİ TAZİYE TELGRAFI

(15 Ocak 1923)

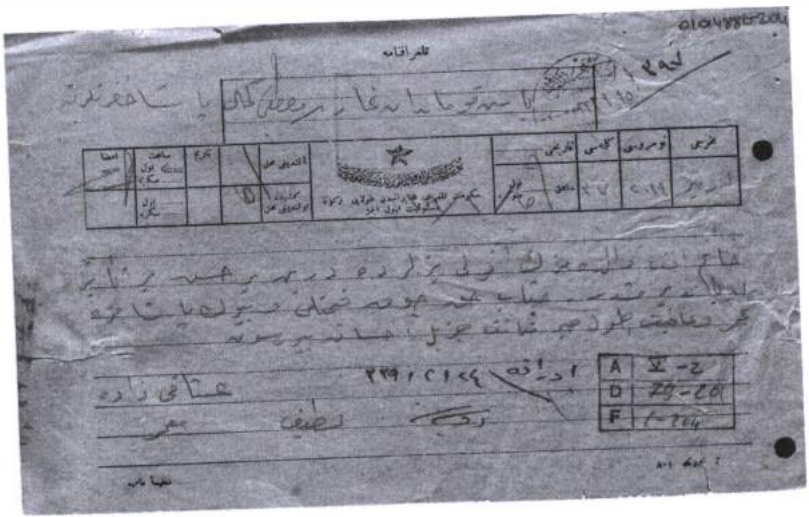

(CBA, 01014886-204)

Zübeyde Hanım'ın vefatı üzerine Lâtife Hanım ile babası Muammer Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya önce müşterek imzalı bir başsağlığı telgrafı çekmişler; Lâtife Hanım iki gün sonra ayrı bir taziye telgrafı göndermiştir.

Lâtife Hanım'ın ismi, bu müşterek imzalı telgrafın altında *"Lâtif"* şeklinde geçmektedir.

Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Hanımefendi validemizin ufûlü bizlerde derin bir hiss-i pürte'sîr uyandırmıştır. Cenâb-ı Hak çok kıymetli ve büyük paşamıza ömür ve âfiyet-i tûl, sabır, metanet-i cezîl ihsan buyursun.

Lâtif Uşşakizade Muammer

17

ZÜBEYDE HANIM'IN VEFATI ÜZERİNE LÂTİFE HANIM'IN, MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA GÖNDERDİĞİ TAZİYE TELGRAFI

(17 Ocak 1923)

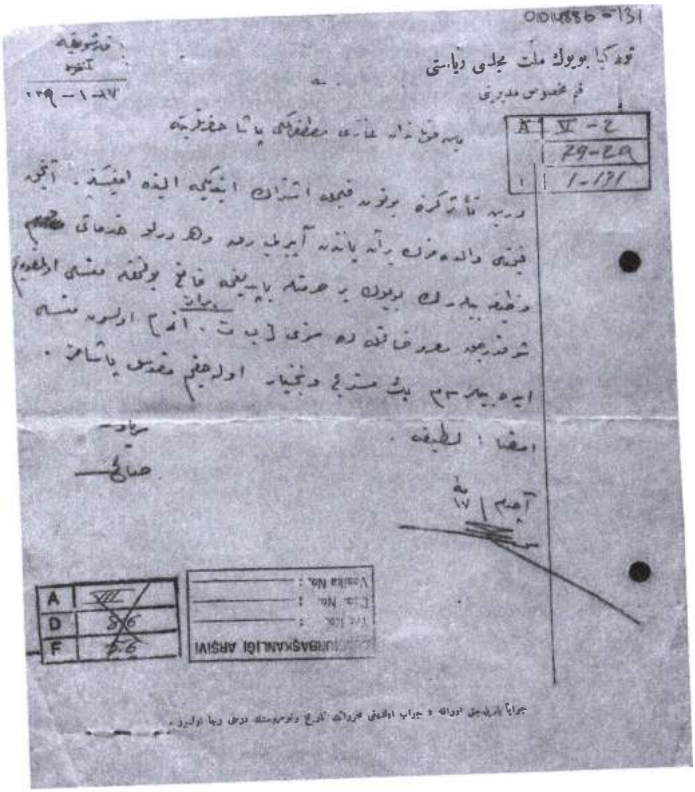

(CBA, 01014886-131)

Lâtife Hanım, Mustafa Kemal Paşa'ya 15 Ocak'ta babası Muammer Bey ile gönderdiği müşterek imzalı taziye telgrafından iki gün sonra, kendi adına bu başsağlığı telgrafını çekmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
Aded:

Karşıyaka, 17. 1. 39 (1923)

Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Derin teessürünüze bütün kalbimle iştirak ettiğime elbette eminsiniz. Ancak, kıymetli validemizin bir an yanından ayrılmayarak her türlü hidemâtı vazife bilerek büyük bir hürmetle yaptığıma kani bulunmakla müteselli olmaktayım. Şu kadarcık mâruzatımla da sizi biraz olsun müteselli edebilirsem pek müsterih ve bahtiyar olacağım mukaddes paşamız.

İmza:
Lâtife

Seryaver Kaymakam
Salih

18

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN, MUAMMER BEY'İN VE LÂTİFE HANIM'IN TAZİYELERİNE TEŞEKKÜR TELGRAFI

(17 Ocak 1923)

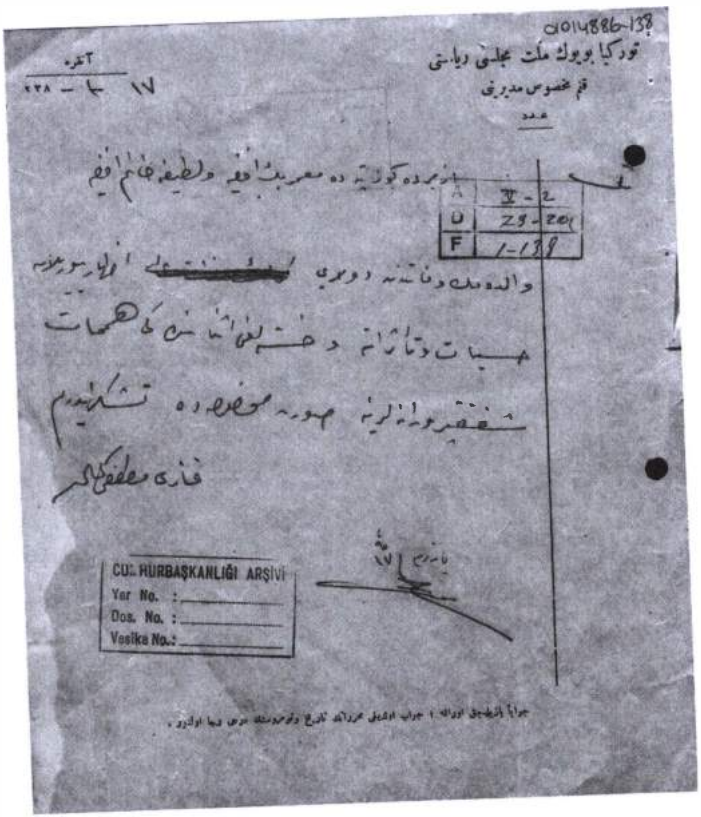

(CBA, 01014886-138)

Bu telgraf, Uşşakizade Muammer Bey ile Lâtife Hanım'ın Mustafa Kemal Paşa'ya 15 Ocak'ta gönderdikleri müşterek imzalı taziye telgrafına teşekkür maksadıyla gönderilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
Aded:

Ankara, 17. 1. 339[10] (1923)

İzmir'de Göztepe'de Muammer Beyefendi'ye ve
Lâtife Hanımefendi'ye

Validemin vefatından dolayı izhar buyurulan hissiyât ve teessürâta ve hastalığı esnasındaki himemât-ı şefkatperverânelerine suret-i mahsusada teşekkür ederim.

Gazi Mustafa Kemal

10 Antetin yanında yeralan matbu sene kısmındaki 338'in 339 yapılması unutulmuş. Doğrusu bu şekilde 1339, yani 1923'tür.

19

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN, BAŞYAVERİ SALİH BEY VASITASIYLA LÂTİFE HANIM'A GÖNDERDİĞİ VE ANNESİNE GÖSTERDİĞİ ALÂKADAN DOLAYI TEŞEKKÜR ETTİĞİ TELGRAF

(19 Ocak 1923)

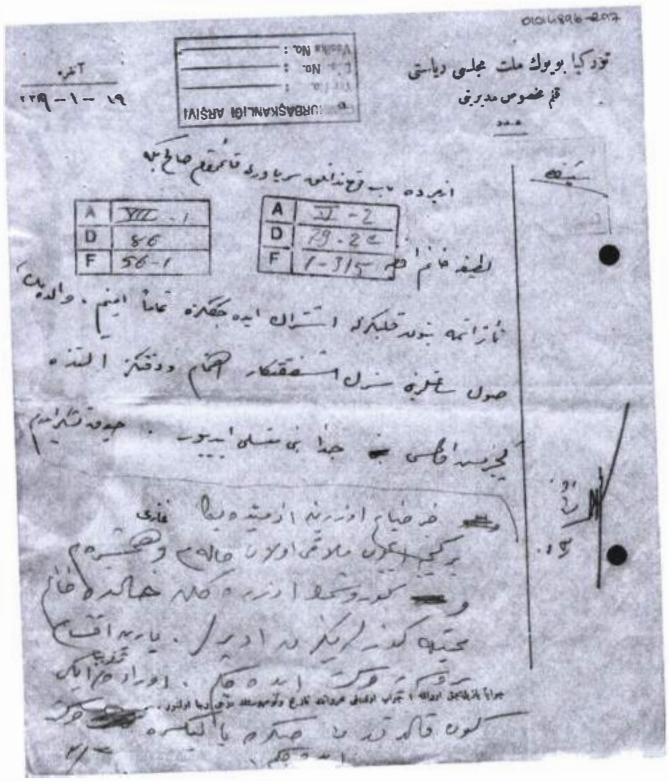

(CBA, 1014896-297)

Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafı Lâtife Hanım'ın 17 Ocak'taki taziye telgrafına teşekkür maksadıyla göndermiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
Aded:

Şifre

Ankara, 19. 1. 1339 (1923)

İzmir'de Başkumandanlık Seryâveri
Kaymakam Salih Bey'e

Lâtife Hanımefendi'ye,

Teessürâtıma bütün kalbinizle iştirak edeceğinize tamamen emînim. Validemin son saatlerini sizin şefkatkâr ihtimâm ve dikkatiniz altında geçirmiş olması cidden beni müteselli ediyor. Çok teşekkür ederim. Haber-i zâyî üzerine İzmit'te bana bir gece için mülâki olan halam ve hemşirem ve görüşmek üzere gelen Halide Hanım muhabbetle gözlerinizden öperler. Yarın akşam Bursa'ya hareket edeceğim. Orada takriben iki gün kaldıktan sonra Balıkesir'e hareket edeceğim.

Gazi

MUSTAFA KEMAL PAŞA VE LÂTİFE HANIM'IN EVLİLİĞİ İLE İLGİLİ BİRKAÇ BELGE

20

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN GÖZTEPE NÜFUSUNA KAYDEDİLDİĞİNİ VE BİR GÜN SONRA NİKÂHININ KIYILACAĞINI MECLİS BAŞKANLIĞI İLE HAKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİ'NE BİLDİREN TELGRAF

(28 Ocak 1923)

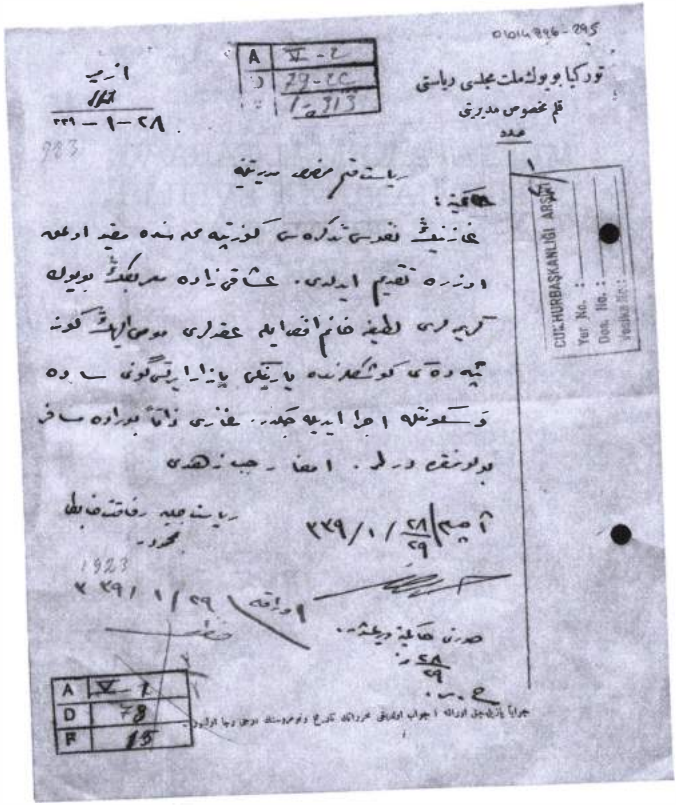

(CBA, 01014896-295)

Nikâhtan önce Mustafa Kemal Paşa için yeni bir nüfus tezkeresi çıkartılmış ve tezkereye Paşa'nın ikametgâhı olarak Lâtife Hanım'ın ailesinin yaşadığı Göztepe semti gösterilmiştir.

Sinop Milletvekili ve Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü olan Recep Zühdü (Soyak), Meclis Başkanlığı Refakat Subayı Mahmud Bey (Soydan) vasıtasıyla Meclis Özel Kalem Müdürlüğü ile gazetesine gönderdiği bu telgrafta Mustafa Kemal Paşa'nın nüfus kaydı ve kıyılacak nikâhı hakkında bilgi veriyor.

Hakimiyet-i Milliye, haber diline naklettiği bu telgrafı 29 Ekim 1923'te şöyle yayınlamıştır:

"İzmir: 28-29 (Sahib-i imtiyazımız tarafından)- Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, İzmir hemşehrisi olmak münasebetiyle bugün nüfus tezkeresi Göztepe Mahallesi'nde mukayyed olmak üzere kendilerine takdîm edilmiştir. Uşşakizade Muammer Bey'in büyük kerimeleri Lâtife Hanımefendi ile akidleri Muammer Bey'in Göztepe'deki köşklerinde yarınki pazartesi günü pek sade bir tarzda ve sükûnetle icra olunacaktır. Gazi Paşa Hazretleri, İzmir'i teşriflerinden beri Muammer Bey'in köşkünde misafir bulunmaktadır. Recep Zühdü".

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
Aded: 1/74

İzmir, 28. 1. 1339 (1923)

Riyâset Kalem-i Mahsus Müdüriyetine

Hâkimiyet'e:

Gazi'nin nüfus tezkeresi Göztepe Mahallesi'nde mukayyet olmak üzere takdîm edildi. Uşşakizade Muammer Bey'in büyük kerimeleri Lâtife Hanımefendi ile akidleri mumâileyhin Göztepe'deki köşklerinde yarınki pazartesi günü sade ve sükûnetle icra edilecektir. Gazi zaten burada misafir bulunmaktadırlar. İmza: Recep Zühdü

Riyaset-i Celîle Refakat Zâbiti
Mahmud

Sureti Hakimiyet'e verilmiştir.
28/29.

21

MUSTAFA KEMAL'İN BİR AKRABASININ, PAŞA'NIN LÂTİFE HANIM'LA EVLENMESİNİ TEBRİK MEKTUBU

(15 Şubat 1923)

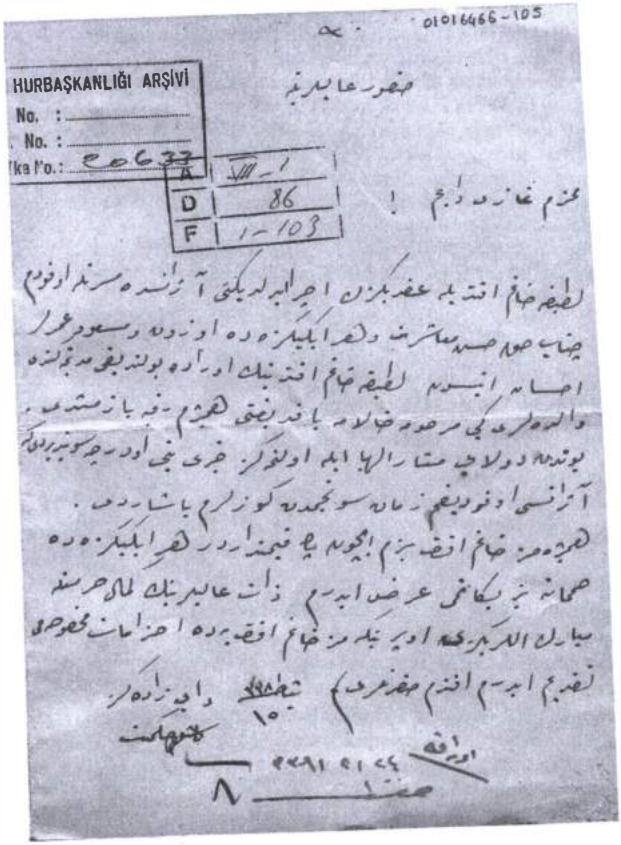

(CBA, 01016466-105)

Mektubu yazanın Mustafa Kemal'e annesi Zübeyde Hanım tarafından akraba olduğu anlaşılıyor ama alttaki imza *Hikmet* dışında tam olarak okunamadığı için kim olduğu bilinmiyor. Zübeyde Hanım'dan *hala* diye bahseden mektup sahibinin *hemşirem* dediği Rukiye Hanım, Zübeyde Hanım'ın iki erkek kardeşinin aynı ismi taşıyan kızlarından biri veya yine Zübeyde Hanım'ın Selânik'te evlendiği ikinci kocası Ragıp Bey'in bu isimdeki kızı olmalıdır.[11]

Huzur-ı âlîlerine

Muhterem Gazi dayım!

Lâtife Hanımefendi ile akdinizin icra edildiğini ajansta meserretle okudum. Cenab-ı Hak hüsn-i muaşeret ve her ikinize de uzun ve mesud ömürler ihsan etsin. Lâtife Hanımefendi'nin orada bulunduğu müddetçe kendi valideleri gibi merhûme halama baktığını hemşirem Rukiye yazmış idi. Bundan dolayı müşarunileyhâ ile evlenmeniz haberi beni o derece sevindirdi ki, ajansı okuduğum zaman sevincimden gözlerim yaşardı.

Hemşiremiz hanımefendi bizim için pek kıymettardır. Her ikinize de samîmâne tebrikatımı arzederim. Zât-ı âlîlerinin kemâl-i hürmetle mübarek ellerinizi öper, yengemiz hanımefendiye de ihtirâmât-ı mahsusamı takdîm ederim efendim hazretleri.

15 Şubat 1339[12]

Dayızadeniz
(?) Hikmet

11 Dr. Ali Güler'in eserine bakınız: *"Atatürk'ün Saklanan Şeceresi"*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.

12 Tarih sehven *1338*, yani *1922* yazılmış, *1339* olması lâzım.

22

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN ÜVEY KIZKARDEŞİ RUKİYE HANIM'IN PAŞA'YA MEKTUBU

(16 Nisan 1923)

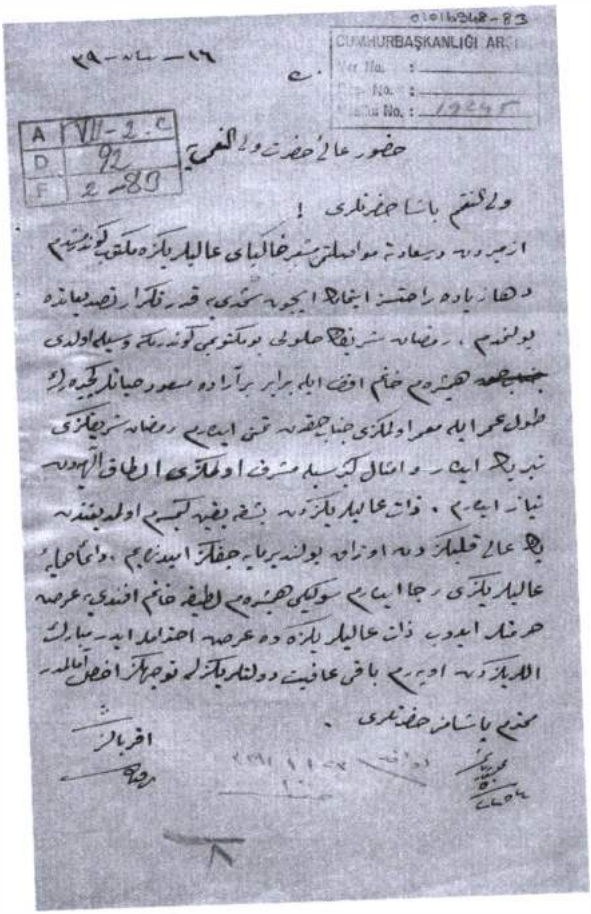
01016948-83
CUMHURBAŞKANLIĞI AR
Ver No. :
No. :
No. : 12245
A VII-2.C
D 92
F 2-80

(CBA, 01016948-83)

Mektubu yazan Rukiye Hanım, Zübeyde Hanım'ın Selânik'te evlendiği ikinci kocası Ragıp Bey'in ilk eşi Afet Hanım'dan dünyaya gelen üç çocuğundan biri, yani Mustafa Kemal Paşa'nın üvey kızkardeşidir. Rukiye Hanım, son günlerini Uşşakizadeler'in İzmir'deki köşkünde geçiren ve orada vefat eden üvey annesi Zübeyde Hanım'ın yanında bulunmuş ve onunla yakından alâkadar olmuştur.

16 Nisan 1339 (1923)

Huzûr-ı âlî-yi hazret-i veliyyü'n-niamîye

Velînimetim Paşa Hazretleri!

İzmir'den Dersaadet'e muvâsalatımı müş'ir hâk-ı pây-ı âlilerinize mektup göndermiştim. Daha ziyade rahatsız etmemek için şimdiye kadar tekrar tasdîâtta bulunmadım. Ramazan-ı şerîfin hulûlü bu mektubumu göndermeye vesile oldu. Hemşirem hanımefendi ile beraber birarada mesud hayatlar geçirerek tûl-i ömür ile muammer olmanızı Cenâb-ı Hak'tan temenni ederim. Ramazan-ı şerîfinizi tebrik eder ve emsâl-i kesîresiyle müşerref olmanızı eltâf-ı ilâhiyyeden niyâz ederim. Zât-ı âlîlerinizden başka yakın kimsem olmadığından pek âlî kalbinizden uzak bulundurmayacağınız ümidindeyim. Dâima himâye-i âlîlerinizi ricâ ederim. Sevgili hemşirem Lâtife Hanımefendi'ye arz-ı hürmetler edip zât-ı âlîlerinize de arz-ı ihtirâmlar eder, mübârek ellerinizden öperim. Bâkî âfiyet-i devletlerinizle teveccühünüz ehass-ı âmâlimdir muhterem paşamız hazretleri.

Akrabanız
Rukiye

23

MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE LÂTİFE HANIM'IN EVLİLİKLERİNE DÜŞÜRÜLEN TARİH

(15 Mart 1923)

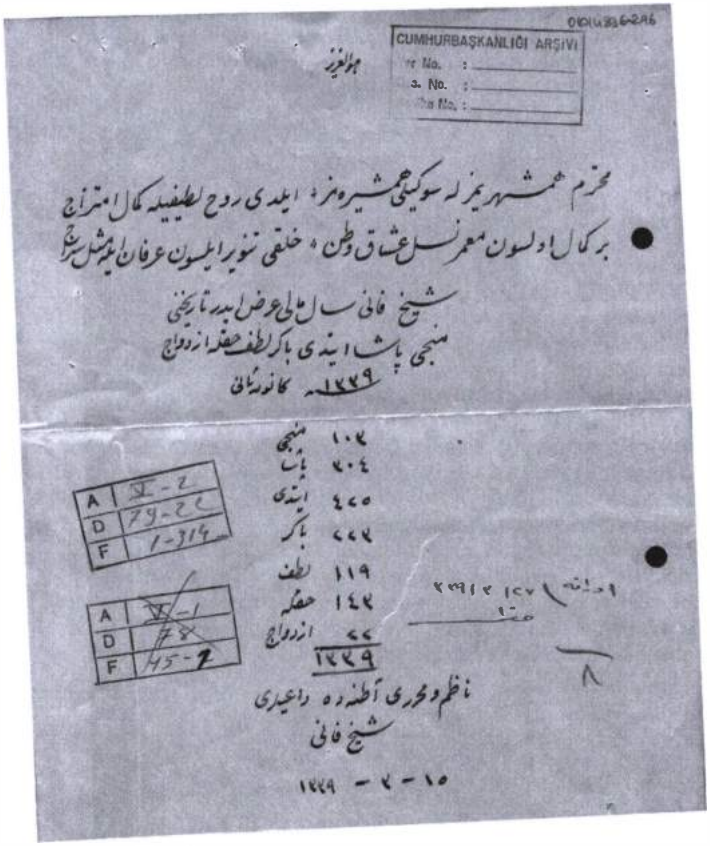

(CBA, 01014896-296)

Tarihi *"Şeyh Fânî"* mahlâsı ile düşüren ve Hicrî takvim yerine Rumî takvim kullanan Adanalı şairin kim olduğunu bulamadım.

"Şeyh Fânî" ismi Adanalı şair ve edebiyatçı Ebubekirzade Mehmed Abdülbaki Fani Efendi'nin (1850-1909) oğlu ve şair *"Fânîzade"* Ali İlmî Bilgili'yi (1877-1964) hatıra getiriyorsa da gerek Ali İlmî, gerekse de kardeşi Mesud Fânî Bilgili (1889-1979), o senelerde muhalif taraftadırlar, daha sonra 150'likler listesine dahil edilip sürgüne gönderilmişlerdir ve bu tarihi Fânî Ailesi'nin mensuplarından birinin düşürmesi ihtimali zayıftır.

Muhterem hemşehrimizle sevgili hemşîremiz
Eyledi rûh-ı lâtifiyle kemâl-i imtizâc
Berkemâl olsun muammer nesl-i uşşâk-ı vatan
Halkı tenvîr eylesin irfân ile misl-i sirâc
Şeyh Fânî sâl-i mâlî arzeder tarihini
Müncî Paşa etti bâkir lûtf-ı hakla izdivâc

Kânunsanî
1339

müncî	103
paşa	304
etti	425
bâkir	223
lûtf	119
hakla	143
izdivâc	22
	1339

Nâzım ve muharriri: Adana'da dâîleri
Şeyh Fânî
15. 3. 1339 (1923)

FİKRİYE HANIM İLE İLGİLİ BELGELER

Zübeyde Hanım'ın ikinci kocası Ragıp Bey'in, yani Mustafa Kemal Paşa'nın üvey babasının kardeşi Memduh Hayrettin Bey'in kızı olan ve ıztıraplar içerisinde geçen ömrü 1924 Mayıs'ında Ankara'da bir kurşunla noktalanan Fikriye Hanım'ın Paşa'nın hayatındaki yeri hakkında bugüne kadar çok şey yazılıp söylendi...

Burada, Fikriye Hanım'ın hayatını ve Mustafa Kemal Paşa'nın hayatındaki yerini anlatmayı gereksiz bulduğum için, aşağıda yeralan altı adet belgenin daha kolay anlaşılabilmesini sağlayacak kısa izahatla yetiniyorum.

Mustafa Kemal Paşa bünyece zaten zayıf olan ve Millî Mücadele senelerinde sık sık hastalanan Fikriye Hanım'ı Münih'te bir sanatoryuma tedaviye göndermiş, kısa bir müddet sonra da Lâtife Hanım ile evlenmişti.

Evliliği gazete haberlerinden öğrenen Fikriye Hanım 1923 Mart'ında sessizce İstanbul'a gelmiş, habersiz gelişi Mustafa Kemal Paşa'yı hiddetlendirmiş ve mahalî yöneticilere Ankara'ya gidişine engel olunması talimatı gönderilmişti.

Fikriye Hanım bu engellemelere rağmen Ankara'ya gitmiş, Çankaya Köşkü'nde Mustafa Kemal Paşa ve Lâtife Hanım'la görüşmüş; Ankara'dan kalbi kırık, gönlü de harap vaziyette ayrılmıştı.

Konu hakkında bugüne kadar yapılan çalışmalarda, genellikle, Fikriye Hanım'ın bu Ankara seyahati sırasında intihar ettiği, hattâ öldürüldüğü iddiaları ortaya atıldı ancak Fikriye Hanım'ın Ankara'ya iki defa gittiği, bu iki seyahati arasında on ay bulunduğu, yani ilk gidişinden on ay sonra vefat ettiği pek dikkat çekmedi.

Fikriye Hanım'ın Ankara'ya iki defa geldiğini ve gelişleri arasında yaklaşık bir sene bulunduğunu açık şekilde söyleyen, Mustafa Kemal Paşa'nın emireri Ali Çavuş'tur. Ali Çavuş (Ali Metin), torunu gazeteci arkadaşım Zeynel Lüle'nin derleyip 2002 sonbaharında bana gönderdiği ve daha sonra kitap olarak yayınlanan hatıralarında da Fikriye Hanım'ın Ankara'ya iki defa gelmiş olduğunu açık şekilde anlatmaktadır.[13]

Gelibolu Valisi Macid Bey'in aşağıda "19" numarada yeralan 25 Mayıs 1924'te Çankaya'ya, Mustafa Kemal Paşa'nın Kalem-i Mahsus Müdürü Hayati Bey'e

13 Ali Çavuş'un Fikriye Hanım hakkında anlattıkları, bu kitabın *63.* sayfasındadır.

gönderdiği mektup da bunun böyle olduğunu; Fikriye Hanım'ın Ankara'ya ilk gidişinden bir müddet sonra Gelibolu'da, Macid Bey'in evinde kaldığını fakat *İstanbul'a gideceğini* söyleyerek o günlerde apar topar, hattâ eşyalarını bile bırakarak Gelibolu'dan ayrıldığını gösteriyor.

Fikriye Hanım'ın Gelibolu'dan ayrılması ile resmî vefat tarihi olan 31 Mayıs 1924 arasında sadece bir hafta vardır ve bu bedbaht kadının Ankara'ya son seyahatini hangi yoldan ve ne şekilde yaptığı hâlen muammadır.

Macid Bey, iki sene sonra İzmir'e yeni bir vali tayin edileceği zaman, 26 Mart 1925'te Lâtife Hanım'a mektupla müracaat ederek vali olarak kendisinin tayinini istemiş[14] ama talebi yerine getirilmemiş ve valiliğe ertesi sene Kâzım Dirik getirilmiştir.

14 CBA, 01016488-113.

24

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN İSTANBUL TEMSİLCİSİ ADNAN BEY'İN (ADIVAR), FİKRİYE HANIM'IN MÜNİH'TEN HABERSİZCE İSTANBUL'A GELDİĞİNİ MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA BİLDİREN TELGRAFI

(6 Mart 1923)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
Aded:

Deraliye,
6. 3. 339 (1923)

Makine başında hemen cevabı alınacaktır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Fikriye Hanım bugün geldi. Yarın hemen Ankara'ya hareket etmek istiyor. Emr-i devletlerine muntazırım.

Adnan

Riyâset Kalem-i Mahsus Müdürü Hayati Beyefendi'ye

Bâlâdaki şifrenin hemen Paşa Hazretleri'ne takdîmini ve derhal cevabının verilmesini Adnan Beyefendi rica ediyorlar efendim.

Mâcid

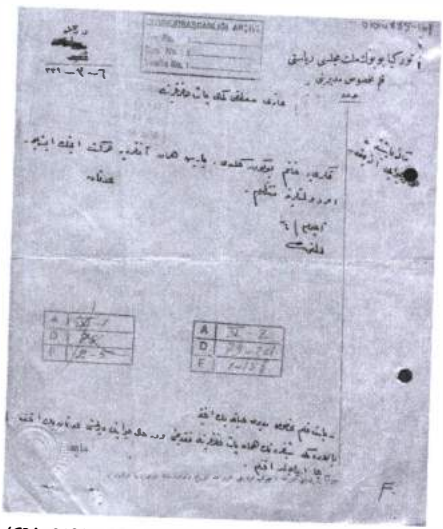

(CBA, 01014885-16)

25

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN, BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN İSTANBUL TEMSİLCİSİ ADNAN BEY'E FİKRİYE HANIM'IN ANKARA'YA GİTMESİNE ENGEL OLUNMASI İÇİN GÖNDERDİĞİ TALİMAT

(6 Mart 1923)

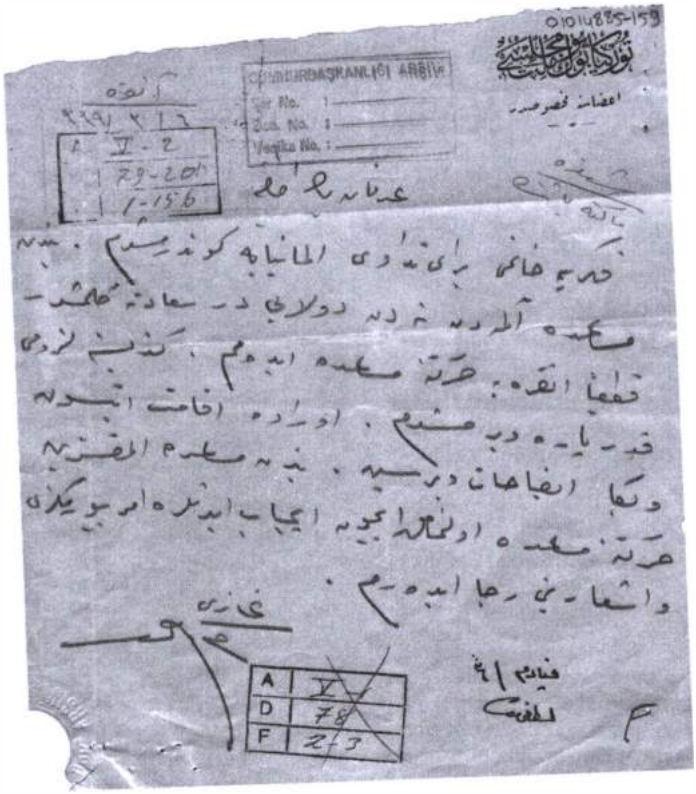

(CBA, 01014885-159)

Türkiye Büyük Millet Meclisi
âzâsına mahsustur

Ankara
6. 3. 339 (1923)

Adnan Beyefendi'ye

Fikriye Hanım'ı berây-i tedavi Almanya'ya göndermiştim. Benden müsaade almadan neden dolayı Dersaadet'e gelmiştir? Kat'iyyen Ankara'ya hareketine müsaade edemem. Kendisine lüzumu kadar para vermiştim. Orada ikamet etsin ve bana izahat versin. Benden müsaade almaksızın hareketine müsaade olunmamak için icab edenlere emir buyurmanızı ve iş'ârını rica ederim.

Gazi
M. Kemal

26

FİKRİYE HANIM'IN ANKARA'YA GİTMESİNE ENGEL OLUNMASI İÇİN İZMİT MUTASARRIFI'NA VERİLEN TALİMAT

(6 Mart 1923)

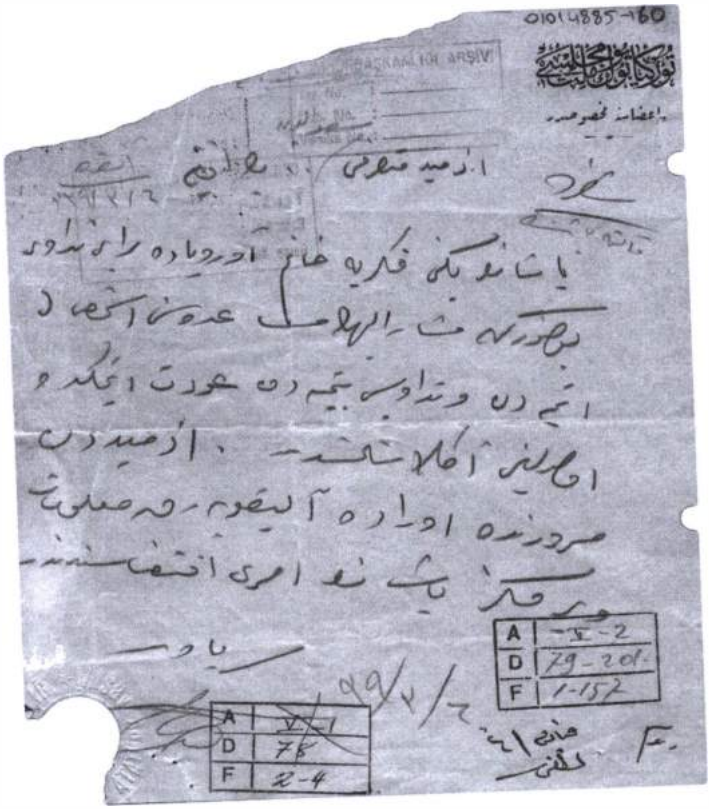

(CBA, 01014885-160)

Türkiye Büyük Millet Meclisi
âzâsına mahsustur

İzmit Mutasarrıfı Beyefendi'ye

Paşa Hazretleri'nin yeğeni Fikriye Hanım, Avrupa'da beray-i tedavi bulunurken müşarünileyhin müsaadesini istihsal etmeden ve tedavisi bitmeden avdet etmekte olduğu anlaşılmıştır. İzmit'ten mürurunda orada alıkoyarak malûmat vermeniz Paşa'nın emri iktizasındadır. 6. 3. 39 (1923).

Seryaver

27

FİKRİYE HANIM'IN MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA MEKTUBU

(8 Mart 1923)

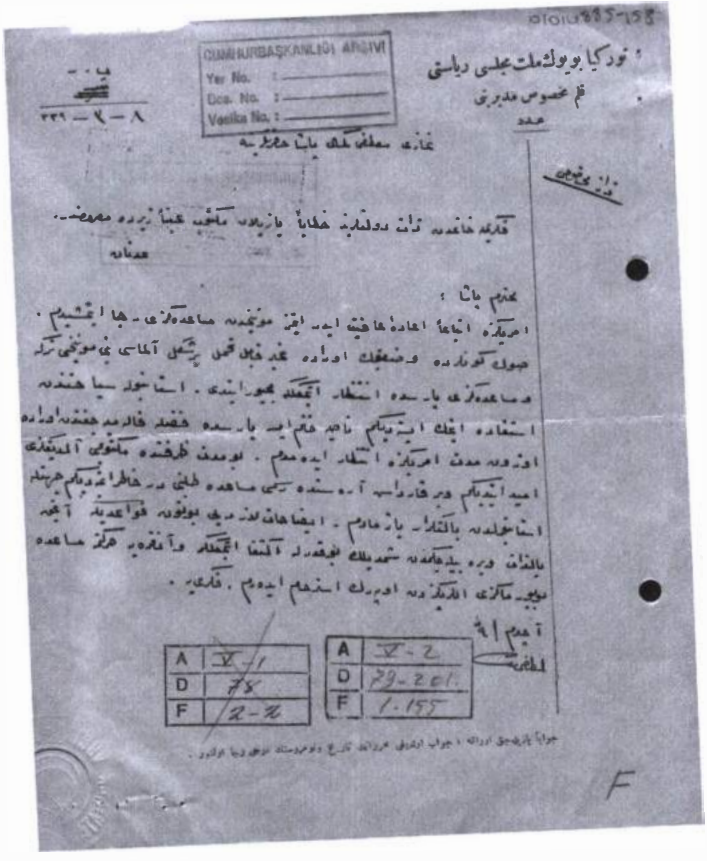
CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ
Yer No. :
Doc. No. :
Vesika No. :

(CBA, 01014885-158)

Fikriye Hanım'ın Münih'ten İstanbul'a habersizce gelişinin sebeplerini anlattığı bu mektupta geçen *"kardeş arasında resmî müsaade talebini derhâtır etmediğim cihetle...* (hatırıma getirmediğim için)" şeklindeki ifade ve *"kardeş"* sözü, birçok yerde Fikriye Hanım ile Mustafa Kemal Paşa arasında mevcut olduğu iddia edilen münasebeti yalanlar mahiyettedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
Aded:

Zâta mahsus

P. R.
8. 3. 339 (1923)

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Fikriye Hanım'dan zât-ı devletlerine hitâben yazılan mektup aynen zîrde mâruzdur.

Adnan

Muhterem Paşa;

Emrinize ittibâen iade-i âfiyet eder etmez Münih'ten müsaadenizi rica etmiştim. Son günlerde vaziyetin orada gayr-ı kabil-i tahammül bir şekil alması beni Münih'i terke ve müsaadenizi Paris'te intizar etmekliğe mecbur etti. İstanbul'a seyahatinden istifade etmek istediğim Naciye Hanım ise Paris'te fazla kalamayacağından orada uzun müddet emrinize intizar edemedim. Bu müddet zarfında mektubumu aldığınızı ümid ettiğim ve bir kardeş arasında resmî müsaade talebini derhâtır etmediğim cihetle İstanbul'dan bi't-tekrar yazmadım. İzahat-ı lâzimeyi bütün kavâidiyle ancak bizzat verebileceğimden şimdilik bu kadarla iktifa etmekliğime ve Ankara'ya hareketime müsaade buyurmanızı ellerinizden öperek istirham ederim.

Fikriye

28

GELİBOLU VALİSİ MACİD BEY'İN ÇANKAYA'YA GÖNDERDİĞİ VE FİKRİYE HANIM'IN GELİBOLU'DAN AYRILDIĞINI BİLDİREN MEKTUBU

(25 Mayıs 1924)

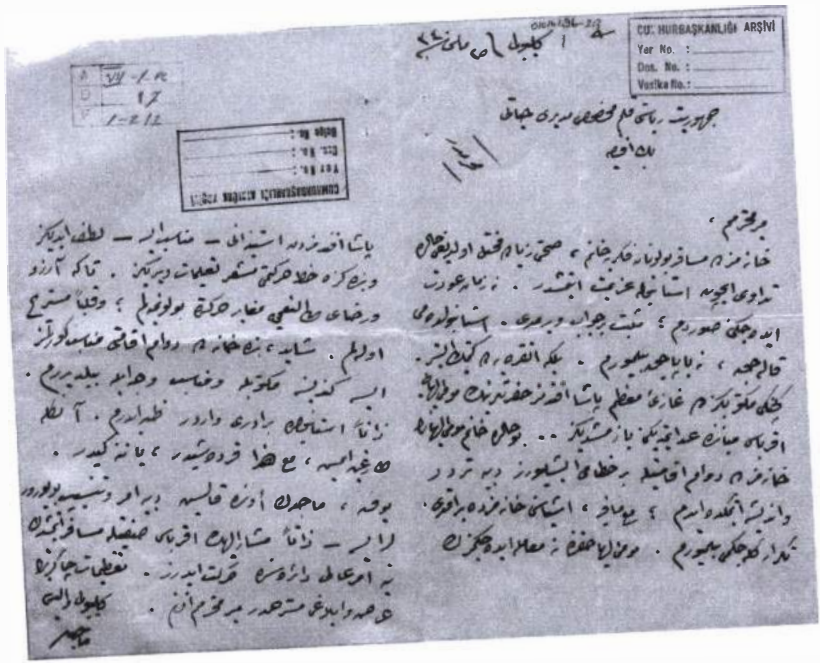
CU. HURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ
Yer No. :
Dos. No. :
Vesika No. :

(CBA, 01016496-213)

Mektup, Fikriye Hanım'ın Ankara'ya iki defa gittiğini ve 1923'teki ilk gidişinin ardından son zamanlarını Gelibolu'da geçirdiğini göstermektedir.

Fikriye Hanım bu mektubun yazılmasından altı gün sonra, resmî açıklamaya göre 31 Mayıs 1924'te vefat edecektir.

Mektubun bir diğer önemli tarafı, Mustafa Kemal Paşa'nın Özel Kalem Müdürü Hayati Bey'in, Gelibolu Valisi Macid Bey'e Paşa'nın üvey amcasının kızı olan Fikriye Hanım hakkında daha önce *"Paşa, Fikriye Hanım'ı akrabası olarak görmüyor"* diye yazdığının ifade edilmesidir.

Gelibolu, 25 Mayıs 340 (1924)

Cumhuriyet Riyaseti Kalem-i Mahsus Müdürü
Hayati Beyefendi'ye

Mahremdir

Mîr-i muhteremim,

Hânemizde misafir bulunan Fikriye Hanım, sıhhati ziyade muhtel olduğu halde tedavi için İstanbul'a azimet etmiştir. Ne zaman avdet edeceğini sordum; müsbet bir cevap vermedi. İstanbul'da mı kalacak, ne yapacak bilmiyorum. Belki Ankara'ya da gitmek ister. Geçenki mektubunuzda Gazi-i Muazzam Paşa Efendimiz Hazretleri'nin mumaileyhâyı akrabası meyanında addetmediğini yazmıştınız. Bu halde hanım-ı mumaileyhânın hanemizde devam-ı ikametiyle bir hatâ mı işliyoruz diye tereddüt ve endişe etmekte idim; maamafih, eşyasını hânemizde bıraktı. Tekrar gelecek mi bilmiyorum. Mumaileyhâ hakkında ne muamele edeceğimizin Paşa Efendimiz'den istizânı -münasip ise- lûtfediniz ve bendenize hatt-ı hareketimi müş'îr talimat veriniz. Tâ ki arzu ve rıza-yı velîyünniâmîye mugayir bir harekette bulunmayalım; ve kalben müsterih olalım. Şayet, bendehanede devam-ı ikameti münasip görülmez ise kendisine mektupla ve münasip veçhiyle bildiririm. Zaten İstanbul'da biraderi vardır zannederim. Onunla dargın imiş, maahazâ kardeşidir, yanına gider. Yok, Macid'in evinde kalsın diye emir ve tensip buyururlar ise -zaten müşarünileyhin akrabası sıfatıyla misafir etmiştik, yine emr-i âlî dairesinde hareket ederiz. Tâzimât-ı çâkerînin arz ve iblâğı müsterhamdır mîr-i muhteremim efendim.

Gelibolu Valisi
Macid

29

FİKRİYE HANIM'IN KARDEŞİ ENVER BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA MEKTUBU

(28 Ekim 1929)

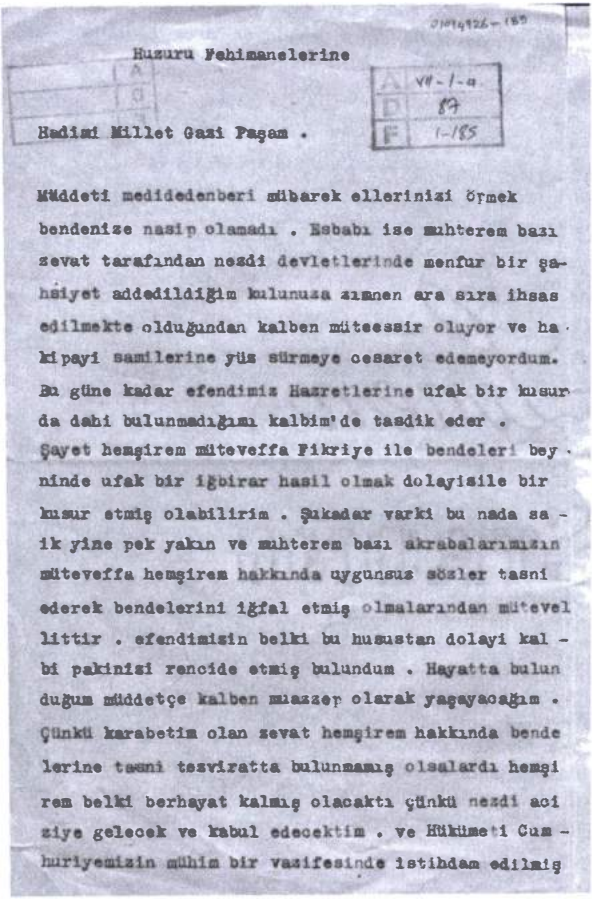

01014926-186

Huzuru Fehmanelerine

A VII-1-a
D 87
F 1-185

Hadimi Millet Gazi Paşam .

Müddeti medidedenberi mübarek ellerinizi öpmek bendenize nasip olamadı . Esbabı ise muhterem bazı zevat tarafından nezdi devletlerinde menfur bir şahsiyet addedildiğim kulunuza zımnen ara sıra ihsas edilmekte olduğundan kalben müteessir oluyor ve hakipayi samilerine yüz sürmeye cesaret edemeyordum. Bu güne kadar efendimiz Hazretlerine ufak bir kusurda dahi bulunmadığımı kalbim'de tasdik eder .
Şayet hemşirem müteveffa Fikriye ile bendeleri beyninde ufak bir iğbirar hasil olmak dolayisile bir kusur etmiş olabilirim . Şukadar varki bu nada sa - ik yine pek yakın ve muhterem bazı akrabalarımızın müteveffa hemşirem hakkında uygunsuz sözler tasni ederek bendelerini iğfal etmiş olmalarından mütevel littir . efendimizin belki bu husustan dolayi kal - bi pakinizi rencide etmiş bulundum . Hayatta bulun duğum müddetçe kalben muazzep olarak yaşayacağım . Çünkü karabetim olan zevat hemşirem hakkında bende lerine tasni tesviratta bulunmamış olsalardı hemşi rem belki berhayat kalmış olacaktı çünkü nezdi aci ziye gelecek ve kabul edecektim . ve Hükümeti Cum - huriyemizin mühim bir vazifesinde istihdam edilmiş

(CBA, 01014926-186)

Dargın olduğu kızkardeşi Fikriye Hanım'ın *"İntihar etmediğini, öldürüldüğünü ve kendisine susması için baskı yapıldığını"* söylediği iddia edilen Enver Bey, mektubunda bazı akrabalarının kendisini yalan söylentilerle kandırdıklarını yazıyor, böyle yapılmamış olsa idi kızkardeşinin hayatta kalabileceğini anlatıyor ve Mustafa Kemal Paşa'dan üstü kapalı şekilde yardım istiyor.

Huzur-ı fehimânelerine

Hâdim-i millet Gazi Paşam,

Müddet-i medîdedenberi mübarek ellerinizi öpmek bendenize nasip olamadı. Esbâbı ise muhterem bazı zevât tarafından nezd-i devletlerinde menfur bir şahsiyet addedildiğim kulunuza zımnen arasıra ihsas edilmekte olduğundan kalben müteessir oluyor ve hâkipây-i sâmîlerine yüz sürmeye cesaret edemiyordum.

Bugüne kadar efendimiz hazretlerine ufak bir kusurda dahi bulunmadığımı kalbim de tasdik eder.

Şayet hemşirem müteveffa Fikriye ile bendeleri beyninde ufak bir iğbirar hâsıl olmak dolayisiyle bir kusur etmiş olabilirim. Şu kadar var ki, buna da sâik yine pek yakın ve muhterem bazı akrabalarımızın müteveffa hemşirem hakkında uygunsuz sözler tasnî ederek bendelerini iğfal etmiş olmalarından mütevellittir. Efendimizin belki bu hususta dolayı kalb-i pâkinizi rencide etmiş bulundum. Hayatta bulunduğum müddetçe kalben muazzep olarak yaşayacağım. Çünki karabetim olan zevât hemşirem hakkında bendelerine tasni tezviratta bulunmamış olsalardı hemşirem belki berhayat kalmış olacaktı, çünki nezd-i âcizîye gelecek ve kabul edecektim. Ve, Hükümet-i Cumhuriyemizin mühim bir vazifesinde istihdam edilmiş bulunacak ve bu sefalet içinde yuvarlanmaktan kurtulmuş olacaktım. Yalnız şunu itiraf ederim ki, kalbimde şeytanet olmadığı için böyle aslı esası olmayan bazı yakın akrabalarımın sözlerine kapılarak iğfal edilmiş olduğumu anladım ve bu hususta dolayı pek büyük bir kusur işlemiş bulundum. Allah kullarının kusurunu daima affetmekle büyüklüğünü ispat ettiği gibi efendimiz hazretleri de biz kullarının hâmîsi ve halâskârı ve Türk Milleti'nin üçüncü babası bulunduğunuzdan, bîkes kalan ben Enver kulunuz dahi hâkipây-i devletinize yüz sürerek kusurlarımın affını diler ve hasretle ellerinizden öperim efendim 28. 10. 1929.

Kadıköyü'nde Osmanağa
Mahallesi'nde Hasırcıbaşı
Sokağı'nda 40 numrolu hânede
uzak ve unutulmuş akrabanızdan
Enver

MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE LÂTİFE HANIM'IN BOŞANMA BELGELERİ VE BOŞANMALARI İLE İLGİLİ BAZI YAZIŞMALAR

Bu bölümde yeralan 22 adet belgeden 17 adedi Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde, beşi de yediemin olarak İstanbul'daki Askeri Müze'dedir.

Askerî Müze'nin yediemin olarak elinde bulundurduğu beş adet belgenin, yani burada 30, 31, 45, 46 ve 47 numaralardaki evrakın yanısıra sonraki sayfalardaki *"Lâtife Hanım'ın, Boşanmalarının Ardından Mustafa Kemal Paşa'ya Yazdığı Mektuplar"* başlıklı fasılda yeralan 55 ve 56 numaralı belgeler de Askerî Müze'de aynı gerekçe ile muhafaza edilmektedir.

Sözkonusu belgeler, Askerî Müze'ye 2009'da açılan bir ceza dâvâsının neticesinde gitmişti...

Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın ayrılmaları ve ardından da boşanmaları sırasında Paşa'nın bir maiyet mensubunda kalan belgeler başka bir aileye intikal etmiş ve bu ailenin bir mensubu tarafından hadisenin üzerinden 83 sene geçtikten sonra İstanbul'daki Antik A.Ş.'nin 9 Kasım 2008'de yapacağı müzayedeye konmuştu.

Ama, müzayededen önce İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün Malî Suçlar ve Kaçakçılık Bürosu devreye girdi, 2863 sayılı Kültür ve Turizm Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 23. maddesinin *"b"* fıkrası gereği *"Millî tarihimizdeki önemleri sebebiyle, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ait tarihi değer taşıyan belge ve eşyalar, Mustafa Kemal Atatürk'e ait zâtî eşya, evrak, kitap, yazı ve benzeri taşınırların koruma altında bulunduğu"* gerekçesi ile satış durduruldu. Müzayede şirketindeki evraka elkondu ve yediemin olarak Askerî Müze'ye teslim edildi. İstanbul Cumhuriyet Savcılığı da belgeleri satışa çıkartan kişi, müzayede şirketi ve yedi adet belgeyi satışın durdurulmasından dört ay sonra, 1 ve 2 Mart 2009'da Habertürk Gazetesi'nde yayınladığım gerekçesi ile benim hakkımda soruşturma başlattı.

Mektupların yayınında kanunî zamanaşımı on sene olduğu için hakkımdaki soruşturma takipsizlikle neticelendi, mahkemenin daha sonra Yargıtay'a yaptığı hükmün bozulması talebi de Yargıtay 12. Ceza Dairesi'nin E: 2011/7330, K: 2012/407 sayılı ve 18 Ocak 2012 tarihli kararı ile reddedildi. Ama belgeleri satışa çıkartan kişi ile müzayede şirketinin sahibi ve yöneticisi hakkında ceza dâvâsı açılmıştı. Lâtife Hanım'ın evrakını daha önce muhafaza maksadıyla Türk Tarih Kurumu'na veren vârisleri de ceza dâvâsına müdahil olma talebinde bulundular.

Neticede, müzayede şirketinin sahibi ile yöneticisi beraat ettiler ama belgeleri satışa çıkartan kişi yasalar ve yönetmelikler gereği satıştan önce müzelere başvurarak satış izni almadığı gerekçesi ile hafif bir cezaya çarptırıldı fakat cezası tecil edildi, ancak dâvâ konusu evrak yediemin olarak gönderildiği Askerî Müze'de kaldı.

Yayınlanmalarının ardından açılan soruşturmanın takipsizlik ile neticelendiği ve Yargıtay'ın da yayınının suç teşkil etmediğine karar verdiği bu yedi adet belgeyi, Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın önce ayrılmaları ve ardından da boşanmaları konusunda Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunan diğer evrakla beraber yayınlıyorum.

30

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN KAYINVALİDESİ ADEVİYE HANIM'A "KIZINIZI GÖTÜRÜN" DEDİĞİ MEKTUBU

(22 Temmuz 1925)

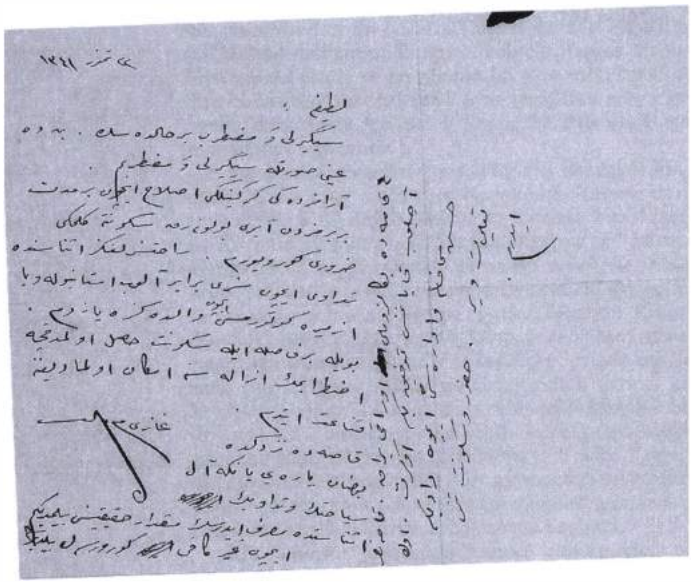

(Askerî Müze'de)

Mustafa Kemal Paşa, elyazısı ile olan bu mektubu da Çankaya Köşkü'nde 21 Temmuz 1925 gecesi Lâtife Hanım ile yaşadığı ve boşanmaya kadar uzanan tartışmanın hemen ardından köşkü terkederek gittiği Ankara İstasyonu'ndaki Özel Kalem binasında gecenin geç saatlerinde, ertesi günün tarihi ile yazmıştır.

22 Temmuz 1341 (1925)

Valide Hanımefendi'ye

Lâtife bir müddetten beri sinirli ve muztarip bir haldedir. Ben de aynı suretle sinirli ve muztaribim. Aramızda aile hayatını rencide edecek hergün ufak tefek hadiseler olmaktadır. Aramızdaki gerginliği ıslah için bir müddet birbirimizden ayrı bulunarak sükûnete gelmeyi zarurî görüyorum. Lâtife'yi rahatsızlığı esnasında tedavi etmek için beraber alıp İstanbul'a veya İzmir'e götürünüz. Böyle bir fâsıla ile sükûnet hasıl olmadıkça ıztırabımının izâlesine imkân olmadığına kanaat ettim. Cümlenize selâm.

Gazi M. Kemal

31

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN LÂTİFE HANIM'A YAZDIĞI VE BİR MÜDDET İÇİN AİLESİNİN YANINA GİTMESİNİ İSTEDİĞİ MEKTUP

(22 Temmuz 1925)

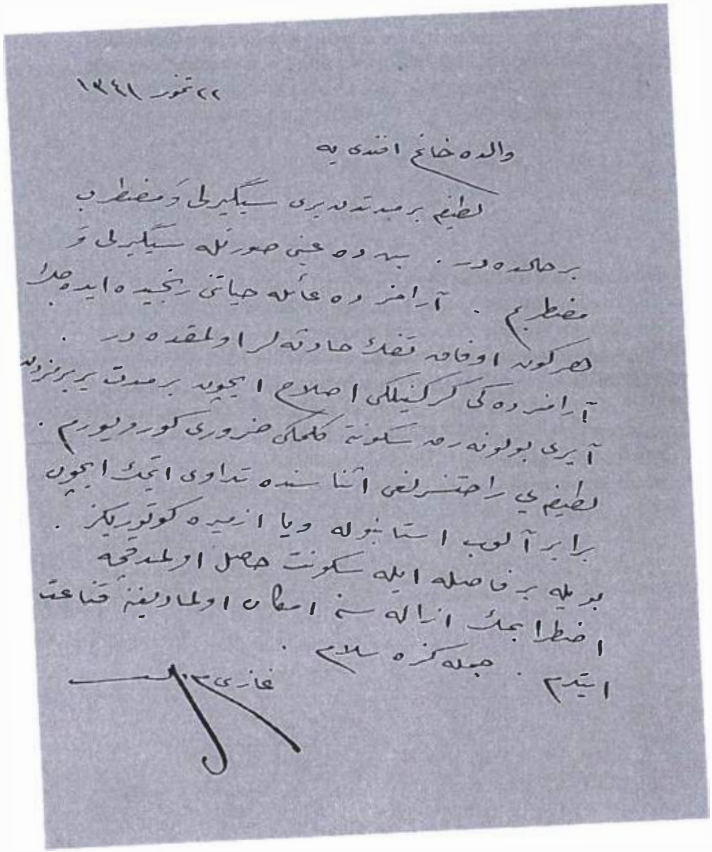

(Askerî Müze'de)

Mustafa Kemal Paşa, elyazısı ile olan bu mektubu Çankaya Köşkü'nde 21 Temmuz 1925 gecesi yaşanan ve boşanmaya kadar uzanan tartışmanın ardından gittiği Ankara İstasyonu'ndaki Özel Kalem binasında o gecenin geç saatlerinde, ertesi günün tarihini koyarak yazmıştır.

22 Temmuz 1341 (1925)

Lâtife,

Sinirli ve muztarip bir haldesin. Ben de aynı suretle sinirli ve muztaribim. Aramızdaki gerginliği ıslah için bir müddet birbirimizden ayrı bulunarak sükûnete gelmeyi zarurî görüyorum. Rahatsızlığınız esnasında tedavi için sizi beraber alıp İstanbul'a veya İzmir'e götürmesi için validenize yazdım. Böyle bir fasıla ile sükûnet hâsıl olmadıkça ıztırabımın azalmasına imkân olmadığına kanaat ettim. Kasada, nezdinde bulunan parayı yanına al. Seyahatin ve tedavin esnasında masraf edersin. Mikdar-ı hakikisini bilmediğim için gayr-ı kâfi görürsen bildir. Kasada bana lüzumlu evrakı bırak. Kasanın açılıp kapanmasını Tevfik Bey'e öğret. Evin hüsn-i muhafaza ve idaresi için dadına talimat ver. Huzur ve sükûnet temenni ederim.

Gazi M. Kemal

32

LÂTİFE HANIM'IN ANKARA'DAN AYRILIŞI ÖNCESİNDE MUSTAFA KEMAL PAŞA'YI ÇANKAYA'DA YAŞANANLARDAN HABERDAR EDEN TELGRAF

(23 Temmuz 1925)

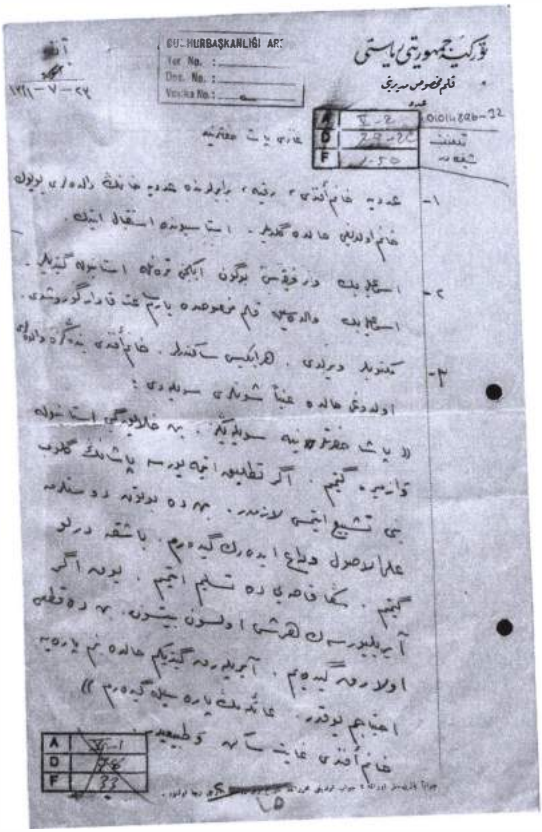

(CBA, 01014896-32)

Lâtife Hanım'ın Ankara'dan ayrılmasını o zamanki ismi *"Âsi-Yozgat"* olan Elmadağ'da bekleyen Mustafa Kemal Paşa'ya Çankaya Köşkü'nden 23 Temmuz'da gönderilen bu ve bundan sonraki telgraflar, Riyaseticumhur Kâtib-i Umumîsi Tevfik Bey (Bıyıklıoğlu) tarafından yazılmıştır. Telgrafta isimleri geçen *Rukiye,* Lâtife Hanım'ın kızkardeşi; *"büyük hanım"* da Paşa'nın kayınpederi Uşşakizade Muammer Bey'in annesi, yani Lâtife Hanım'ın babaannesidir.

Türkiye Cumhuriyeti
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
Aded:

Telgraf şifredir

Ankara, 23. 7. 1341 (1925)

Gazi Paşa Hazretleri'ne

1. Adeviye Hanımefendi, Rukiye, beraberlerinde Adeviye Hanım'ın valideleri büyük hanım olduğu halde geldiler. İstasyonda istikbal ettik.

2. İsmail Bey ve refikası bugün ikinci trenle İstanbul'a gittiler. İsmail Bey, validesi ile kalem-i mahsusta yarım saat kadar görüştü.

3. Mektup verildi. Her ikisi sakindirler. Hanımefendi bendenize valideleri olduğu halde aynen şunları söyledi:

"Paşa Hazretleri'ne söyleyiniz. Ben halayık gibi İstanbul'a ve İzmir'e gitmem. Eğer tatlîk etmiyorsa (boşamıyorsa) *Paşa'nın gelip beni teşyî etmesi (uğurlaması) lâzımdır. Ben de bütün dostlarıma alelusul veda ederek giderim. Başka türlü gitmem. Sana kasayı da teslim etmem. Yok eğer ayrılıyor isek herşey olsun bitsin. Ben de kat'î olarak giderim. Ayrılarak gittiğim halde benim paraya ihtiyacım yoktur. Ailemin parasıyla giderim".*

Hanımefendi gayet sakin ve tabiîdir.

4. Bunu müteakip İsmet Paşa Hazretleri geldi. Şimdi valideleri dahil olduğu halde her üçü yatak odasında konuşuyorlar. İsmet Paşa Hazretleri'nin mükâlemeleri neticesini ayrıca arzedeceğim.

Tevfik

33

BAŞVEKİL İSMET PAŞA'NIN MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA LÂTİFE HANIM'IN ANNESİNİN GÖRÜŞME TALEBİYLE İLGİLİ TELGRAFI

(23 Temmuz 1925)

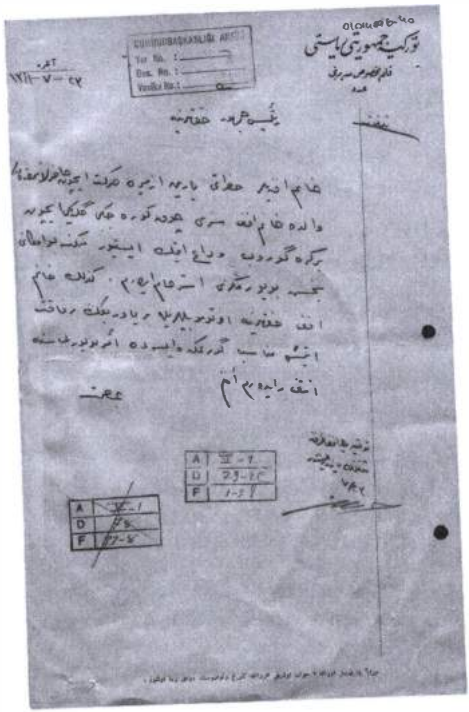

(CBA, 01014896-40)[15]

15 İsmet Paşa'nın elyazısı ile olan müsvedde: CBA, 01014896-39. İlk cümle burada ***"Hanımefendiler hazerâtı berây-ı tebdîl-i hava (hava değişimi için) yarın İzmir'e hareket için hazırlanmaktadırlar..."*** şeklindedir.

Ankara, 23. 7. 1341 (1925)

Reisicumhur Hazretleri'ne

Hanımefendiler hazerâtı yarın İzmir'e hareket için hazırlanmaktadırlar. Valide Hanımefendi sizi çok göreceği geldiği için bir kere görüp veda etmek istiyor. Mümkünse bu imkânı bahş buyurmanızı istirham ederim. Kezâlik, Hanımefendi Hazretleri'ne otomobiller ile bir yaver beyin refakat etmesi münasip görülmekte ise de, emir buyurulmasına intizar ederim efendim.

İsmet

Tevfik Beyefendi tarafından
telefonla yazılmıştır. 23/7

34

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN LÂTİFE HANIM'IN ANKARA'DAN AYRILMASI İÇİN ÇANKAYA'YA GÖNDERDİĞİ VE "TALİMATLARIM YERİNE GETİRİLMEZSE DAHA FENA OLUR" DEDİĞİ TELGRAF

(23 Temmuz 1925)

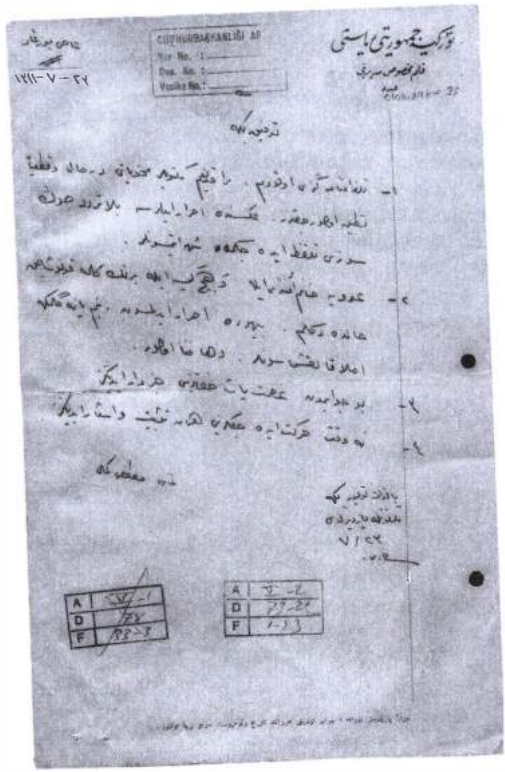

(CBA, 01014896-35)

Âsi-Yozgat,
23. 7. 1341 (1925)

Tevfik Bey'e[16]

1. Telgrafnamenizi okudum. Bıraktığım mektuplar muhteviyatı derhal ve kat'iyyen tatbik olunacaktır. Aksinde ısrar edilirse bilâ tereddüt son sözü telâffuz edeceğime şüphe etmesinler.

2. Adeviye Hanımefendi ile ve hiç kimse ile bir tek kelime konuşacak halde değilim. Beyhude ısrar edilmesin. Benim yanıma gelmeye asla kalkışmasınlar. Daha fena olur.

3. Bu cevabımdan İsmet Paşa Hazretleri'ni haberdar ediniz.

4. Ne vakit hareket edeceklerini hemen tesbit ve iş'ar ediniz.

Gazi Mustafa Kemal

Bizzat Tevfik Bey'e
telefonla yazdırıldı.
23/7
H. R.

16 Telgrafın müsveddesi:

Tevfik Bey'e

1. Telgrafnamenizi okudum. Bıraktığım mektuplar muhteviyatı derhal ve kat'iyyen tatbik olunacaktır. Aksi halde, ısrar edilirse bilâ tereddüt son sözü telâffuz edeceğime şüphe etmesinler.
2. Adeviye Hanımefendi ile ve hiç kimse ile bu hususta bir tek kelime konuşacak halde değilim. Beyhude ısrar edilmesin. Benim yanıma gelmeye asla kalkışmasınlar. Daha fena olur.
3. Bu cevabımdan İsmet Paşa Hazretleri'ni haberdar ediniz.
4. Ne vakit hareket edeceklerini hemen tesbit ve iş'ar ediniz. 23. 7. 925.

Gazi Mustafa Kemal

2.45 sonra aldım ve İsmet Paşa Hazretleri'ni haberdar ettim.

(CBA, 01014896-38)

35

LÂTİFE HANIM'IN ANKARA'DAN AYRILMA HAZIRLIKLARI HAKKINDA ÇANKAYA'DAN MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA BİLGİ VERMEK İÇİN GÖNDERİLEN TELGRAF

(23 Temmuz 1925)

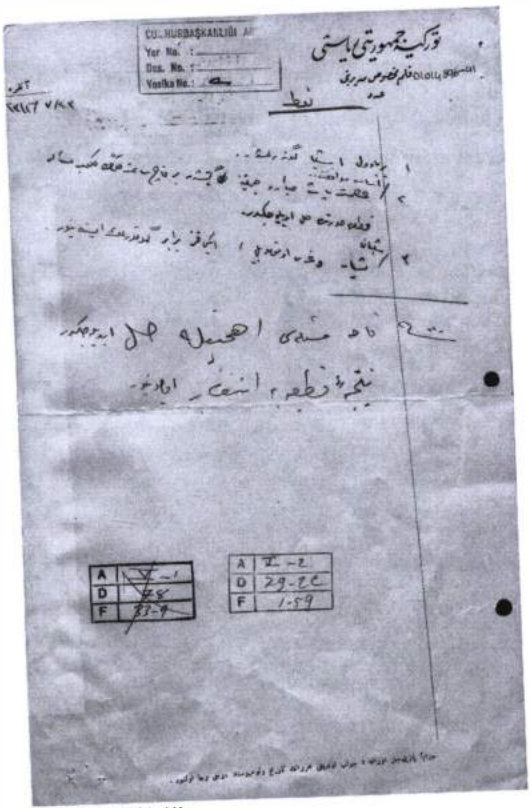

(CBA, 01014896-41)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Aded:

Ankara, 23. 7. 1341 (1925)

Not

1. Bir bavul eşya gönderilmiştir.
Esasa muvafakat...
2. İsmet Paşa, Tayyare Cemiyeti'ne gitmiştir. Birkaç saat sonra gelip mesele kat'î surette halledilecektir.
3. Şaban, Yaşar ve gri otomobil, iki kız beraber götürülmek isteniyor.

Kasa meselesi ehemmiyetle halledilecektir.
Netice-i kat'iyeye intizar olunuyor.

36

LÂTİFE HANIM'IN ÇANKAYA'DAN AYRILIP İZMİR'E GİDERKEN BERABERİNDE YAVER VE OTOMOBİL GÖTÜRMESİNE İZİN VERMESİ İÇİN MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA GÖNDERİLEN TELGRAF

(23 Temmuz 1925)

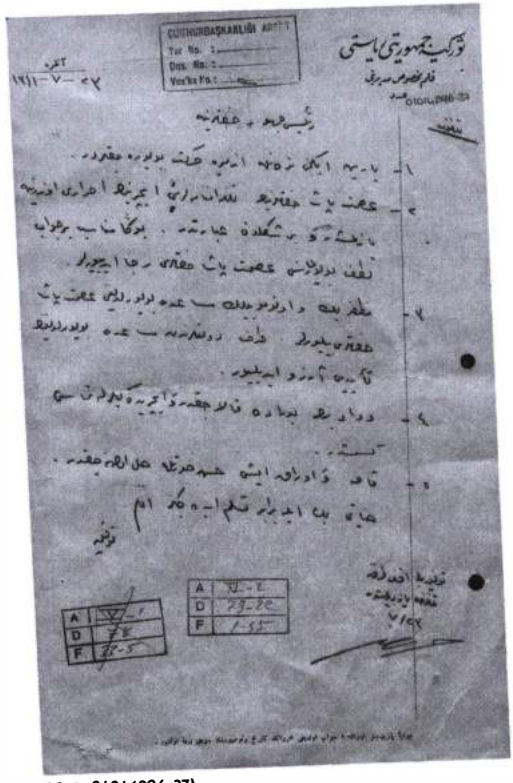

(CBA, 01014896-37)

Reisicumhur Hazretleri'ne[17]

1. Yarın ikinci trenle İzmir'e hareket buyuracaklardır.

2. İsmet Paşa Hazretleri'nin telgrafnameleri içerinin ısrarı üzerine yazılmıştır ve bir şekilden ibarettir. Buna münasip bir cevap lûtuf buyurulmasını İsmet Paşa Hazretleri rica ediyorlar.

3. Muzaffer Bey ve otomobilin müsaade buyurulduğunu İsmet Paşa Hazretleri biliyorlar. Taraf-ı devletlerinden müsaade buyurulduğunun teyidini arzu ediyorlar.

4. Vedad Bey burada kalacaktır ve içeridekilerle teması kesmiştir.

5. Kasa ve evrak için hüsn suretle hallolunacaktır. Hayati Bey ile beraber teslim edecekler efendim.

Tevfik

Tevfik Beyefendi tarafından
telefonla yazdırılmıştır. 23/7.

17 Telgrafın müsveddesinde bazı farklar vardır:

Paşa Hazretleri'ne

1. Yarın ikinci trenle İzmir'e hareket buyuracaklardır.

2. İsmet Paşa Hazretleri'nin telgrafnameleri içerinin ısrarı üzerine yazılmıştır ve bir şekilden ibarettir. Buna münasip bir cevap lûtuf buyurulmasını Ismet Paşa Hazretleri rica ediyorlar.

3. Muzaffer Bey'in gideceğini ve otomobile müsaade buyurulduğunu İsmet Paşa Hazretleri biliyorlar. Taraf-ı devletlerinden müsaade buyurulduğunun teyidi arzu ediliyor.

4. Vedad Bey burada kalacaktır ve içeridekilerle teması kesmiştir.

5. Kasa ve evrak için hüsn suretle hallolunacaktır efendim. 23. 7. 1935

Tevfik

(CBA, 01014896-36)

37

LÂTİFE HANIM'IN ÇANKAYA'YI TERKETMEK ÜZERE OLDUĞUNU MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA BİLDİREN TELGRAF

(23 Temmuz 1925)

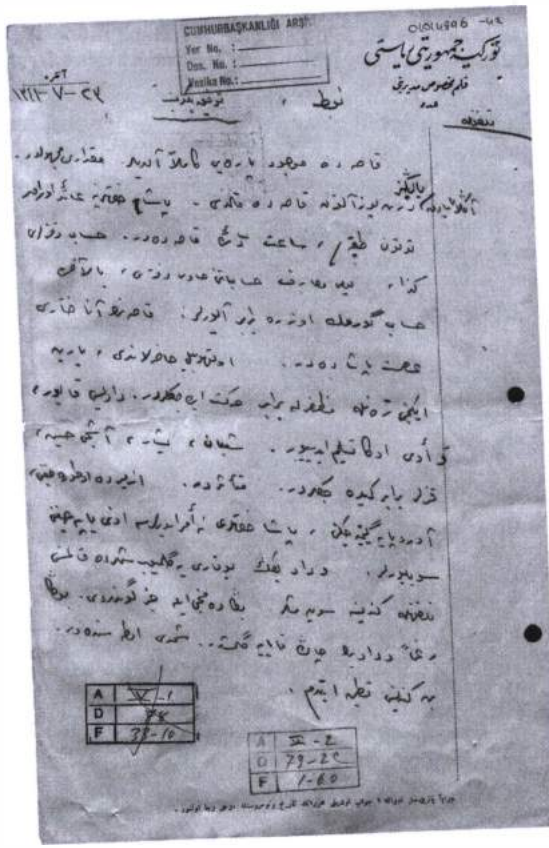

(CBA, 01014896-42)

Türkiye Cumhuriyeti
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
Aded:

Telefonla

Not - Tevfik Bey'den

Ankara, 23. 7. 1341 (1925)

Kasada mevcut parayı kâmilen aldılar. Mikdarı meçhuldür. Anlayamadık. Yalnız dört yüz altın kasada kaldı. Paşa Hazretleri'ne ait evrak, tütün tabakası, saat vesaire kasadadır. Hesap defterleri kezâ Yevmî masarif hesâbâtını hâvî defteri bilâhare hesap görmek üzere beraber alıyorlar. Kasanın anahtarı İsmet Paşa'dadır. Otomobil hazırlandı. Yarın ikinci trenle Muzaffer ile beraber hareket edeceklerdir. Dadısı kalıyor ve evi ona teslim ediyor. Şaban, Yaşar, aşçı Hüseyin, kızlar beraber gideceklerdir. Müteessirdir. İzmir'de oturacağını, Avrupa'ya gitmeyeceğini, Paşa Hazretleri ne emrederse onu yapacağını söylüyorlar. Vedad Bey'in yukarıya gelmeyip şehirde kalmasını telefonla kendisine söylemişler. Bana da Münci ile haber gönderdi. Buna rağmen Vedad Bey Çankaya'ya gelmiştir. Şimdi odasındadır. Ben kendisini tatmin ettim.

38

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN İSMET PAŞA'YA GÖNDERDİĞİ VE "KAYINVALİDEM BENİ GÖRMEYE GELMESİN" DEDİĞİ TELGRAF

(23 Temmuz 1925)

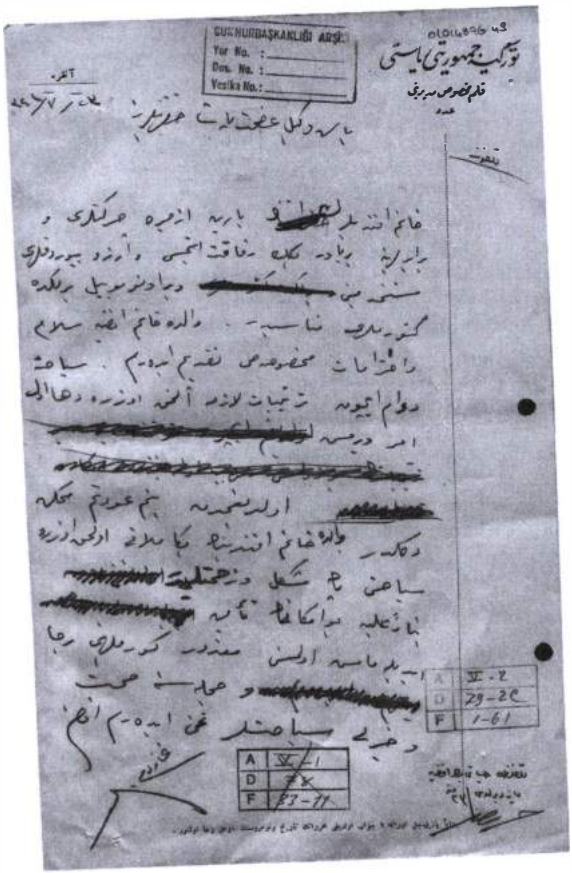

(CBA, 0104896-43)

23. 7. 1341 (1925)

Telefon

Başvekil İsmet Paşa Hazretleri'ne

Hanımefendilerin yarın İzmir'e hareketleri ve beraberlerine bir yaver beyin refakat etmesi ve arzu buyurdukları müstahdemîni ve bir otomobil birlikte götürmeleri münasiptir. Valide Hanımefendi'ye selâm ve ihtiramat-ı mahsusamı takdîm ederim. Seyahate devam için tertibat-ı lâzime almak üzere daha evvel emir vermiş olduğumdan benim avdetim mümkün değildir. Valide Hanımefendi'nin bana mülâki olmak üzere seyahati pek müşkül ve zahmetlidir. Binaenaleyh bu imkânın temin edilememiş olmasını mazur görmelerini rica ve cümlesine sıhhat ve hayırlı seyahatler temenni ederim efendim.

Gazi Mustafa Kemal

39

LÂTİFE HANIM'IN İZMİR'E VARIŞINDA TÖRENLE KARŞILANMAMASI KONUSUNDA MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN TALİMATI

(25 Temmuz 1925)

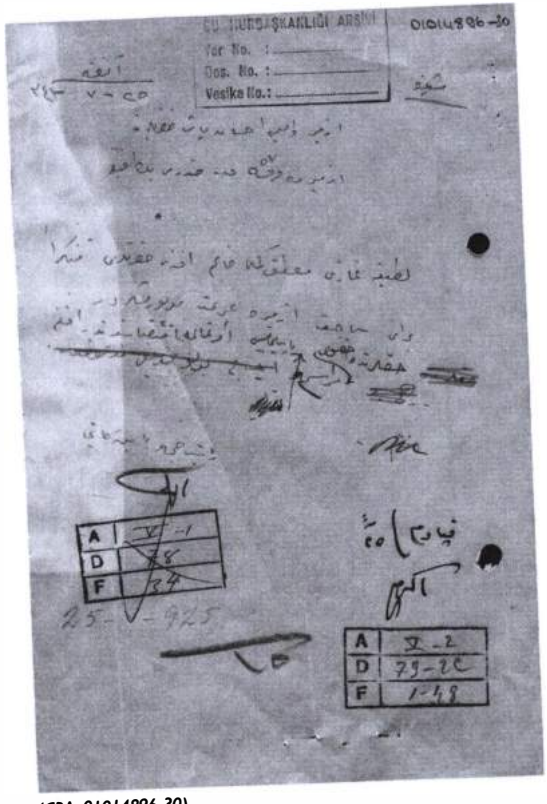

(CBA, 01014896-30)

Ankara
25. 7. 341 (1925)

Şifre

İzmir Valisi İhsan Paşa Hazretleri'ne
İzmir'de 57. Fırka Kumandanı Kadri Beyefendi'ye

Lâtife Gazi Mustafa Kemal Hanımefendi Hazretleri mütenekkîren berây-ı seyahat İzmir'e azimet buyurmuşlardır. Haklarında hususî merasim yapılmaması emr-i âlî iktizasındandır efendim.

Riyaset-i Cumhur Başkâtibi

40

LÂTİFE HANIM'IN İZMİR'E VARIŞINDAN MUSTAFA KEMAL PAŞA'YI HABERDAR EDEN TELGRAF

(26 Temmuz 1925)

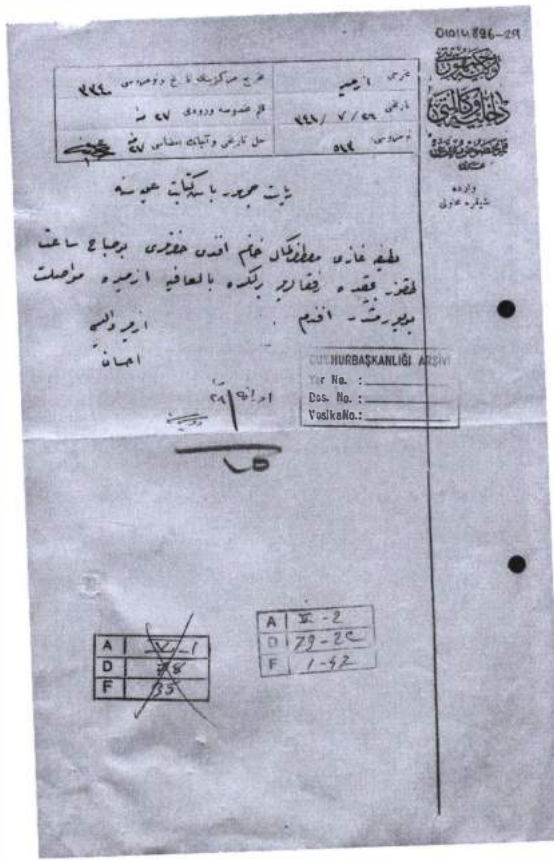

(CBA, 01014896-29)

Türkiye Cumhuriyeti
Dahiliye Vekâleti
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
Aded:

Mahreci : İzmir
Tarihi : 26. 7. 341 (1925)
Numarası : 513

Riyaset-i Cumhur Başkitabet-i Aliyyesi'ne

Lâtife Gazi Mustafa Kemal Hanımefendi Hazretleri bu sabah saat dokuz buçukta rüfekalariyle birlikte bi'l-âfiye İzmir'e muvasalat buyurmuşlardır efendim.

İzmir Valisi
İhsan

41

ÇANKAYA'DAKİ KASA AÇILAMADIĞI İÇİN ŞİFRESİNİN İZMİR'E GİTMİŞ OLAN LÂTİFE HANIM'DAN SORULMASI

(26 Temmuz ve 6 Kasım 1925)

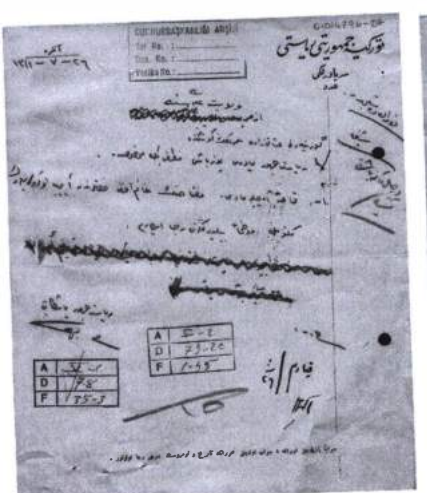

(CBA, 01014896-27)

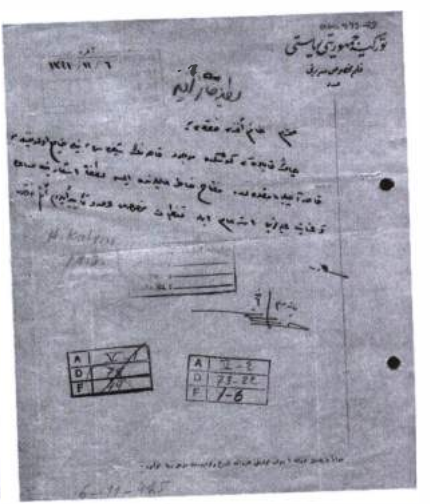

(CBA, 01014933-23)

Telgrafta sözü edilen kasa, önceki telgraflarda da bahsi geçen ve anahtarının kime teslim edileceği tartışması yaşanan Mustafa Kemal Paşa'nın Çankaya Köşkü'ndeki kasasıdır. Şifrenin, Lâtife Hanım'ın İzmir'e giderken kasadaki paranın bir kısmını almasından sonra değiştiği anlaşılıyor ve Lâtife Hanım'dan "*miftah*"ın, yani şifrenin öğrenilmesi isteniyor.

Hususî Kalem Müdürlüğü'nden gönderilen ikinci telgraf, şifrenin üç buçuk ay sonra unutulduğunu ve tekrar Lâtife Hanım'dan sorulduğunu gösteriyor.

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Seryaverliği
Aded:

Ankara, 26. 7. 1341 (1925)

Fevkalâde müsta'celdir
Şifre

İzmir Vilayet-i Aliyyesi'ne

Göztepe'de Uşşakîzâde Muammer Bey'in köşkünde Riyaset-i Cumhur Yaveri Yüzbaşı Muzaffer Bey'e mahsustur.

1- Kasa açılamadı. Miftahının Hanımefendi Hazretleri'nden iyice öğrenilerek mektupla muvazzahan bildirmenizi rica ederim.

Riyaset-i Cumhur Başkâtibi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
Aded:

Ankara, 6. 11. 1341 (1925)

Lâtife Hanımefendi'ye

Muhterem Hanımefendi Hazretleri,

Çankaya'daki köşkte mevcut kasanın şifresi yine zâyi olduğundan, kasa açılamamaktadır. Miftah hâtır-ı âlîlerinde ise lutfen iş'ârına müsaade ve inâyet-i âlîlerini istirham ile tâzimât-ı mahsusamı arz ve teyîd eylerim efendim hazretleri.

42

LÂTİFE HANIM'IN ÇANKAYA'YI TERKEDİP İZMİR'E GİTTİĞİNDEN HABERSİZ OLAN BABASI UŞŞAKİZADE MUAMMER BEY'İN, ROMA'DAN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI VASITASIYLA KIZINA GÖNDERDİĞİ TELGRAF

(29 Temmuz 1925)

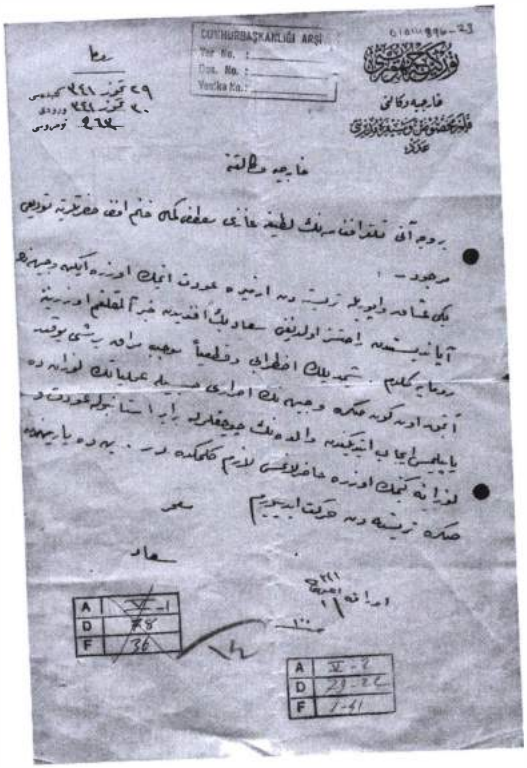

(CBA, 01014896-23)

Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım arasında yaşanan tatsızlıklar sırasında Avrupa'da bulunan ve Çankaya'da yaşanan hadiselerden habersiz olan Uşşakizade Muammer Bey, kızının İzmir'e dönmesinden üç gün sonra Roma'dan Hariciye Vekâleti vasıtasıyla gönderdiği telgrafında, diğer kızı Vecihe Hanım'ın geçireceği ameliyattan bahsediyor.

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
Kalem-i Mahsus ve Şifre Müdüriyeti
Aded:

Roma,
Keşidesi: 29 Temmuz 1342
Vürudu : 30 Temmuz 341

Hariciye Vekâleti'ne

Ber-vech-i âtî telgrafnâmenin Lâtife Gazi Mustafa Kemal Hanımefendi Hazretleri'ne tevdîi mercûdur:

Yeni Uşak vapuruyla Triyeste'den İzmir'e avdet etmek üzere iken Vecihe'nin apandisitten rahatsız olduğunu Suad Beyefendi'den haber almaklığım üzerine Roma'ya geldim. Şimdilik ıztırâbı ve kat'iyyen mûceb-i merak bir şey yoktur. Ancak on gün sonra Vecihe'nin ısrarı hasebiyle ameliyatın Lozan'da yapılması icap ettiğinden validenin çocuklarla beraber İstanbul'a avdet ve Lozan'a gitmek üzere hazırlanması lâzım gelmektedir. Ben de yarından sonra Triyeste'den hareket ediyorum.

Muammer

43

LÂTİFE HANIM, İZMİR'E GİDERKEN ÇANKAYA'DA ORTALIK İŞLERİNE BAKAN KIZI DA YANINDA GÖTÜRDÜĞÜ İÇİN, KONYA'DAN HİZMETÇİ KIZ İSTENMESİ

(30 Temmuz 1925)

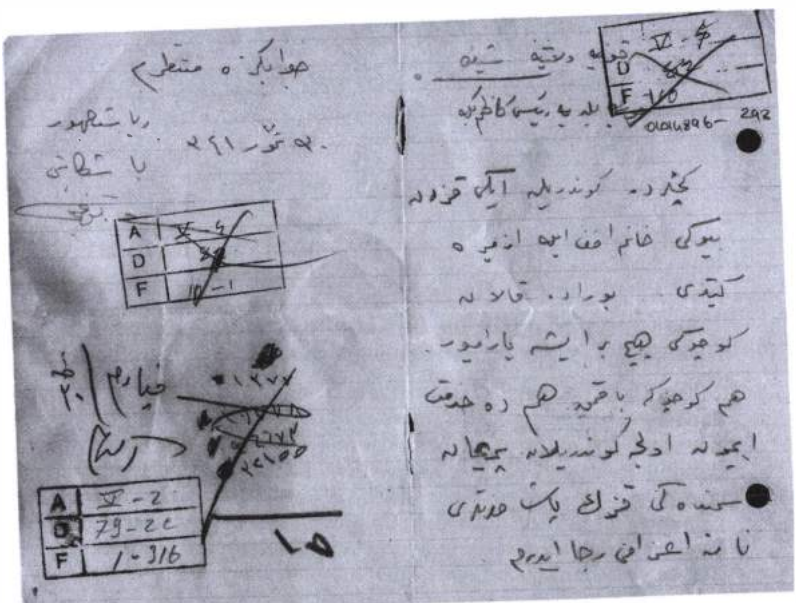

(CBA, 01014896-17)

Konya Vilâyetine şifre

Konya Belediye Reisi Kâzım Bey'e

Geçenlerde gönderilen iki kızdan büyüğü Hanımefendi ile İzmir'e gitti. Burada kalan küçüğü hiçbir işe yaramıyor. Hem küçüğe bakmak hem de hizmet için evvelce gönderilen Perihan ismindeki kızın Paşa Hazretleri nâmına i'zâmını rica ederim. Cevabınıza muntazırım.

30 Temmuz 1341.

Riyaset-i Cumhur Başkâtibi

44

LÂTİFE HANIM'A MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN İKİ MANEVÎ KIZINI GERİ GÖNDERMESİ İÇİN ÇANKAYA'DAN YAZILAN VE ANKARA'DA BIRAKTIĞI HİZMETÇİLERİN İŞE YARAMADIKLARINI SÖYLEYEN MEKTUP

(5 Ağustos 1925)

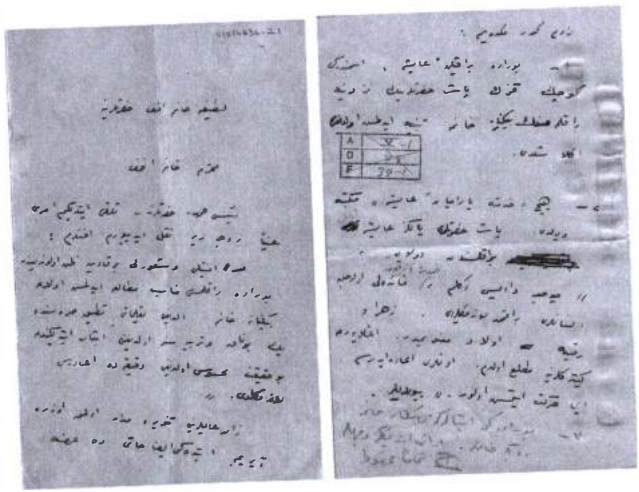

(CBA, 01014896-21)

Mustafa Kemal Paşa, yurt gezilerinde görüp zekâsını ve okuma azmini takdir ettiği birkaç yetim kızı Ankara'ya götürmüş ve iyi tahsil görmelerini sağlamıştı.

Manevî kızlarının ilki olan Zehra'yı (Zehra Aylin, vefatı: 1935) 1924'te Lâtife Hanım ile gittiği Amasya'da; bir diğerini, Rukiye'yi de (Rukiye Erkin, vefatı: 1995) ertesi sene yine Lâtife Hanım'la beraber Konya'da görmüş ve Çankaya'ya götürmüşlerdi.

Lâtife Hanım'a Çankaya'yı terketmesinden iki hafta sonra Özel Kalem'den gönderilen bu mektupta Mustafa Kemal Paşa'nın Lâtife Hanım'ın Köşk'te bıraktığı

hizmetkârlardan memnun kalmadığı, Binnaz adındaki kadını *bunak* ve *terbiyesiz,* Ayşe isimli kızı da *çocuk* bulduğu, *"dadı olmadığını"* söyleyerek Ayşe'yi okula verdirdiği söyleniyor; Paşa'nın iki manevî kızı, Zehra ile Rukiye hakkında da önemli bir bilgi veriliyor ve Lâtife Hanım'ın Çankaya'dan ayrılırken iki kızı da yanında götürdüğü anlaşılıyor.

Mektupta, Mustafa Kemal Paşa'nın *"Zehra ile Rukiye'nin manevî evlâtları olduğu"* ve *"ağlayarak gittiklerini öğrendiği"* söylenmekte; geri gönderilmelerinin *"iyi bir hareket olacağı"* da yine Paşa'nın ağzından vurgulanmaktadır ve her iki kız, bu mektuptan sonra Ankara'ya, manevî babalarının yanına dönmüşlerdir.

Lâtife Hanımefendi Hazretleri'ne

Muhterem Hanımefendi,

Reisicumhur Hazretleri'nden telakkî ettiğim emri aynen bervech-i zîr nakletdiyorum efendim:

"Emniyetli ve şuurlu bir kadın zannolunduğundan burada bırakılması münâsib mütalâa edilmiş olan Binnaz Hanım aldığı talimatı tatbik sırasında pek bunak ve terbiyesiz olduğunu isbat ettiğinden bu hakikat mahsûs olduğu dakikada iadesi lazım geldi".

Zât-ı âlîlerini tenvire medâr olmak üzere ayrıca âtîdeki izahatı da arza lüzum görmekteyim:

1. Burada bırakılan *"Ayşe"* ismindeki küçük kızın Paşa Hazretleri'nin nezdine bırakılmasının[18] Binnaz Hanım'a tenbih edilmiş olduğu anlaşıldı.

2. Hiçbir hizmete yaramayan *"Ayşe"*, mektebe verildi. Paşa Hazretleri yalnız Ayşe'nin bırakılmasından dolayı *"Çocuk dadısı değilim, hizmete az çok faydalı olacak insanları bırakmak lâzım gelirdi. Zehra ve Rukiye evlâd-ı manevîmdir. Ağlayarak gittiklerine muttali oldum. Onları iade ederse iyi hareket etmiş olur"* buyurdular.

3. Buradaki eşyalarınızın Binnaz Hanım'a ve diğer hanımlara irâe ettiğiniz vechile tamamen mahfuz olduğuna emniyet buyurabilirsiniz hanımefendi hazretleri.

Yazılmış
5 Ağustos 1341 (1925)

18 Kelime tashih edildiği için *bırakılmamasının* diye de okunabilir ama sonra gelen ifadelere göre *bırakılmasının* daha doğru.

45

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN LÂTİFE HANIM'A "SİZİ BOŞADIM" DEDİĞİ MEKTUBU

(5 Ağustos 1925)

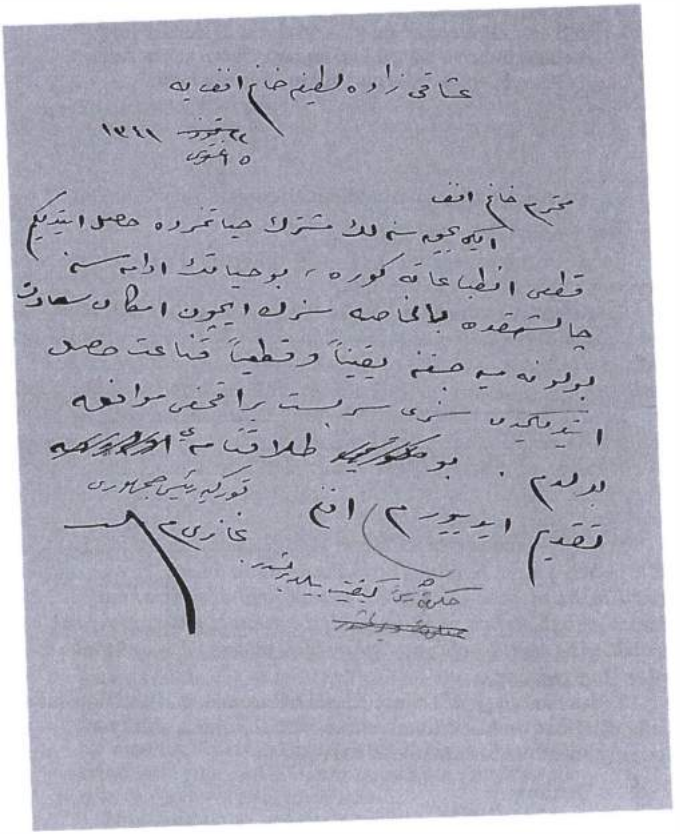

(Askerî Müze'de)

Mustafa Kemal Paşa bu mektubu 22 Temmuz 1925'te Ankara İstasyonu'ndaki Özel Kalem binasında bizzat yazmış ama 15 gün tuttuktan sonra tarihin üzerini çizerek 5 Ağustos yapmış ve o gün göndermiştir. Bu değişiklik, Paşa'nın boşanmaya Çankaya Köşkü'nde 21 Temmuz gecesi yaşanan tartışmanın hemen ardından karar verdiğini ama vazgeçtiğini yahut bir müddet daha düşünmek istediğini ve kesin kararını 15 gün sonra, 5 Ağustos'ta verdiğini gösteriyor. Paşa *talâk* belgesini, yani boşama kâğıdını da Lâtife Hanım'a aynı gün bu mektupla beraber göndermiştir.

~~22 Temmuz 1341 (1925)~~
5 Ağustos 1341 (1925)

Uşşakizade Lâtife Hanımefendi'ye

Muhterem Hanımefendi,

İki buçuk senelik müşterek hayatımızda hâsıl ettiğim kat'î intibâata göre bu hayatın idâmesine çalışmakta bilhassa sizin için imkân-ı saadet bulunamayacağına yakînen ve kat'iyyen kanaat hâsıl ettiğimden sizi serbest bırakmayı muvafık buldum. Talâknameyi takdîm ediyorum. Hükümete de resmen keyfiyet bildirilmiştir efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi M. Kemal

46

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN LÂTİFE HANIM'A GÖNDERDİĞİ BOŞ KÂĞIDI

(5 Ağustos 1925)

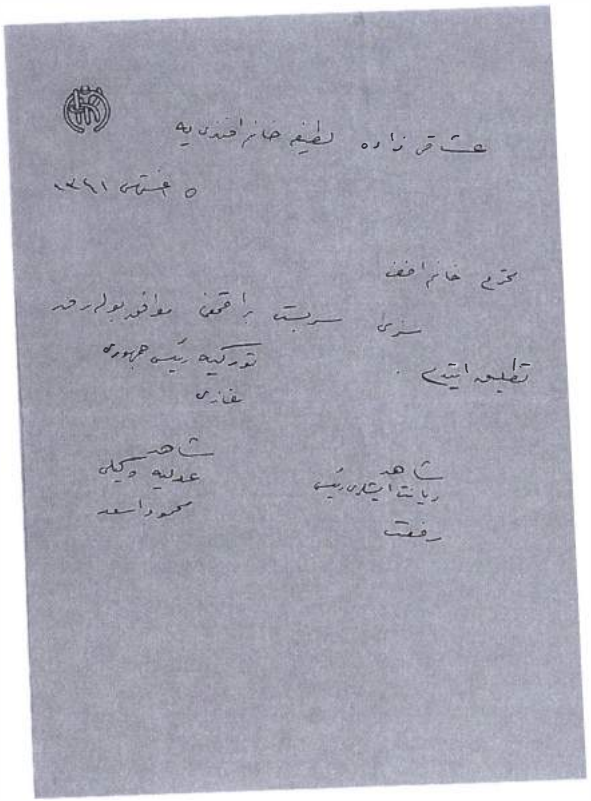

(Askerî Müze'de)

Üzerinde tarih ve imza bulunmayan bu belge Mustafa Kemal Paşa'nın Diyanet İşleri Reisi Rıfat (Börekçi) ile Adliye Vekili Mahmud Esad (Bozkurt) Beyler'in şahitliğinde yazdığı boş kâğıdının yine Paşa'nın elyazısı ile olan müsveddesidir. Paşa, kendisinin ve şahitlerin imzalarının bulunduğu nüshayı Lâtife Hanım'a Uşşakizade ailesinin bir yakını ile, eski bahriye subayı ve Sultan Reşad'ın yaverliğini yapan Kastamonu Mebusu Ali Rıza Bey (1874-1935) ile 5 Ağustos 1925'te göndermiş; Ali Rıza Bey boş kâğıdını Lâtife Hanım'a 8 Ağustos'ta teslim etmiştir.

Uşşakizade Lâtife Hanımefendi'ye

Muhterem Hanımefendi,
Sizi serbest bırakmayı muvafık bularak tatlîk ettim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi

Şahit
Adliye Vekili
Mahmud Esad

Şahit
Diyanet İşleri Reisi
Rıfat

47

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN LÂTİFE HANIM'IN ANNESİ İLE BABASINA, KIZLARINI BOŞADIĞINI HABER VEREN MEKTUBU

(5 Ağustos 1925)

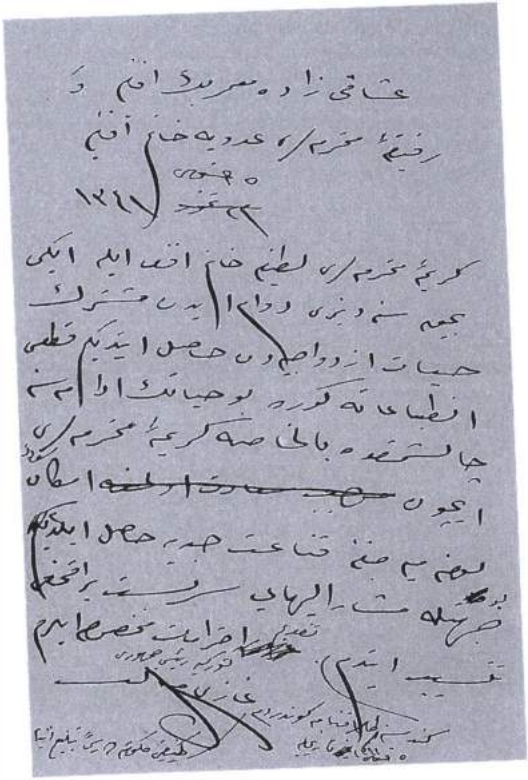

(Askerî Müze'de)

Bu mektup da Mustafa Kemal Paşa'nın Çankaya'daki tartışmanın ardından Lâtife Hanım'a ve ailesine gönderdiği diğer mektuplar gibi 22 Temmuz 1925'te yazılmış ama Paşa boşanmaya karar verdiği 5 Temmuz'a kadar göndermemiş ve sabık hanımının ailesini boşanmadan Lâtife Hanım'a *boş kâğıdı* göndermesinden sonra haberdar etmiştir.

M. K.

5 Ağustos 1341
~~22 Temmuz 1341 (1925)~~

Uşşakizade Muammer Beyefendi ve
refika-i muhteremeleri
Adeviye Hanımefendi'ye

Kerime-i muhteremeleri Lâtife Hanımefendi ile iki buçuk seneden beri devam eden müşterek hayat-ı izdivâciyeden hâsıl ettiğim kat'î intibâata göre bu hayatın idâmesine çalışmakta bilhassa kerime-i muhteremleri için imkân-ı saadet bulunamayacağına kanaat-ı ciddiye hâsıl eyledim. Bu cihetle müşarünileyhâyı serbest bırakmayı tensîb ettim. Kendisine 5 Ağustos 1341 tarihiyle talâkname gönderdim. Keyfiyeti hükümete de resmen tebliğ ettim.

Takdîm-i ihtirâmât-ı mahsusa eylerim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi M. Kemal

48

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN, LÂTİFE HANIM'DAN AYRILDIĞINI HÜKÜMETE BİLDİREN YAZISI

(11 Ağustos 1925)

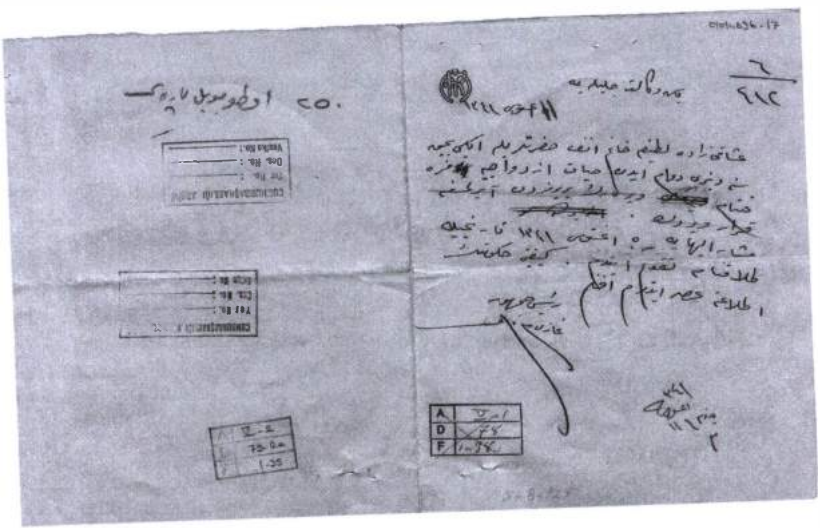

(CBA, 01014896-17)

Boşanmanın altı gün sonrasının tarihini taşıyan bu belge Mustafa Kemal Paşa'nın elyazısı iledir ve Paşa, İsmet Paşa'nın başkanlığındaki hükümeti boşanmasından resmî şekilde haberdar etmektedir.

M. K.

Başvekâlet-i Celîle'ye

11 Ağustos 1341 (1925)

Uşşakizade Lâtife Hanımefendi Hazretleri ile iki buçuk seneden beri devam eden hayat-ı izdivaciyemize hitam vererek birbirimizden ayrılmaya karar verdik.

Müşarünileyhâya 5 Ağustos 1341 tarihiyle talâkname takdîm ettim. Keyfiyeti hükümetin ıttılaına arzederim efendim.

Reisicumhur
Gazi M. Kemal

49

HÜKÜMETİN, MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE LÂTİFE HANIM'IN BOŞANDIKLARINI DUYURAN RESMÎ TEBLİĞİ

(11 Ağustos 1925)

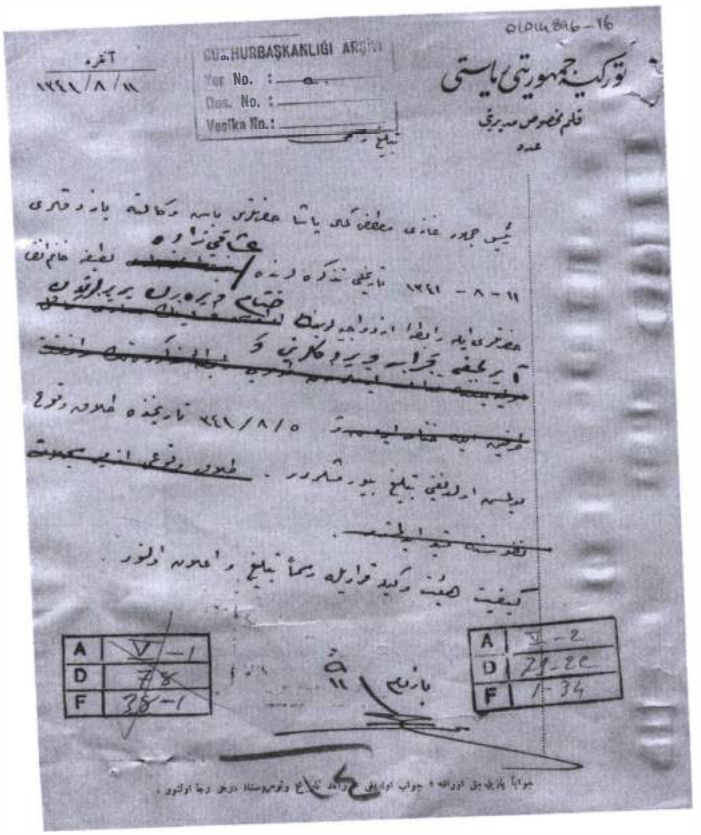

(CBA, 01014896-16)

Hükümet, Mustafa Kemal Paşa'nın Lâtife Hanım'ı boşadığını bildiren bir yazı göndermesinin ardından hemen aynı gün Anadolu Ajansı için resmî bir tebliğ hazırlamış ama metin ajanstan önce tashih etmesi için Paşa'ya yollanmıştır. Tebliğin müsveddesi olan bu belgenin üzerinde kalın kalemle yapılmış olan düzeltmeler Mustafa Kemal Paşa'nın elyazısıdır ve tebliğ, Paşa'nın düzenlediği şekilde yayınlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Riyâseti
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
Aded:

Ankara, 11. 8. 1341 (1925)

Tebliğ-i resmî

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Başvekâlet'e yazdıkları 11. 8. 1341 tarihli tezkerelerinde Uşşakîzade Lâtife Hanımefendi Hazretleri ile rabıta-i izdivaciyelerine hitam vererek birbirlerinden ayrılmaya karar verdiklerini ve 5. 8. 341 tarihinde talâk vukubulmuş olduğunu beyan buyurmuşlardır.

Keyfiyet, Hey'et-i Vekîle kararıyle resmen tebliğ ve ilân olunur.

50

LÂTİFE HANIM'IN BABASI UŞŞAKİZADE MUAMMER BEY'İN, KIZININ BOŞANMASININ ARDINDAN MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA YAZDIĞI MEKTUP

(16 Ağustos 1925)

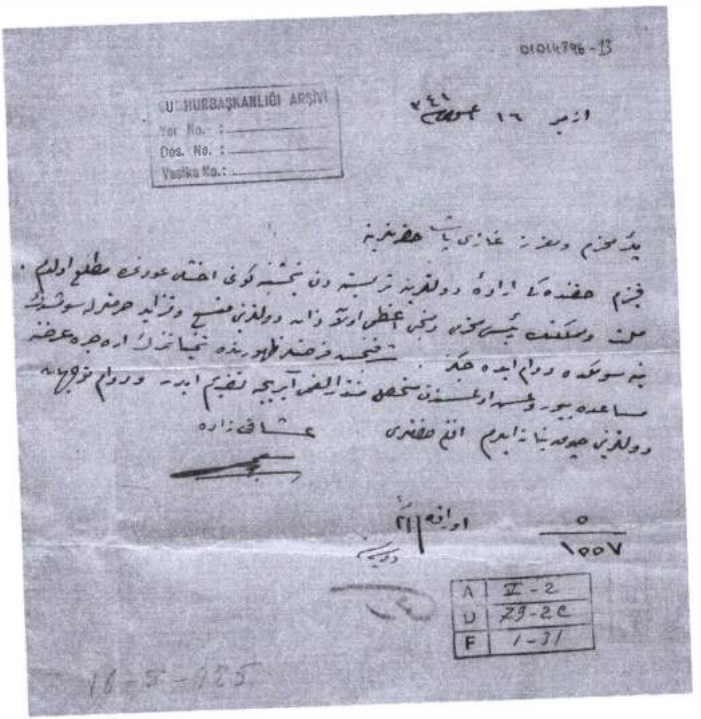

(CBA, 01014896-13)

Lâtife Hanım'ın babası Uşşakizade Muammer Bey, Çankaya'da boşanma öncesinde yaşanan hadiseler sırasında Avrupa'da idi ve olup bitenlerden Mustafa Kemal'in Lâtife Hanım'ı 5 Ağustos'ta boşamasının üzerinden 8 gün geçtikten sonra, 13 Ağustos akşamı Türkiye'ye dönüşünde haberdar olabildi. Sabık kayınpeder, sabık dâmâdına gönderdiği bu mektubunda *"Sizi müttesî* (genişleyen) *ve mütezâyid* (artan) *hürmetlerle sevmiştik ve sevmeye devam edeceğiz"* dedikten sonra nazik bir üslûpla, Paşa ile temasını devam ettirmek arzusunda olduğunu söylüyor.

İzmir, 16 Ağustos 1341 (1925)

Pek muhterem ve muazzez Gazi Paşa Hazretleri'ne,

Kızım hakkındaki irade-i devletlerine Triyeste'den Perşembe günü akşamı avdetimde muttali oldum. Millet ve memleketin reis-i muhteremi ve müncî-yi âzamı olan zât-ı devletlerini müttesî' ve mütezâyid hürmetlerle sevmiştik. Yine sevmekte devam edeceğiz. Şeref-bahş fırsatlar zuhurunda temenniyâtımızın arasıra arzına müsaade buyurulmuş olmasından mütehassıl minnettarlığımı ayrıca takdîm eder ve devam-ı teveccühat-ı devletlerini çok niyaz eylerim efendim hazretleri.

Uşşakizade Muammer

51

LÂTİFE HANIM'IN, BOŞANMASININ ARDINDAN ÇANKAYA KÖŞKÜ'NDEN GÖTÜRDÜĞÜ KENDİSİNE AİT EŞYALARIN LİSTESİ

(1925)

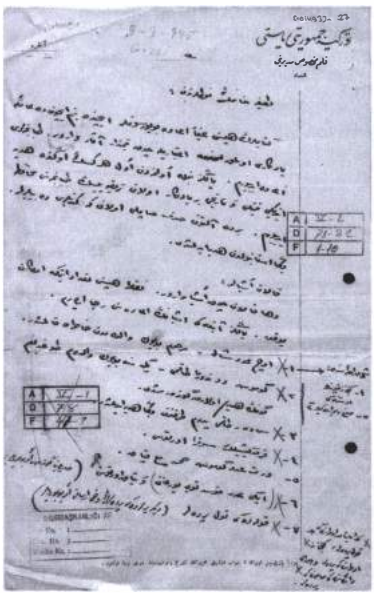

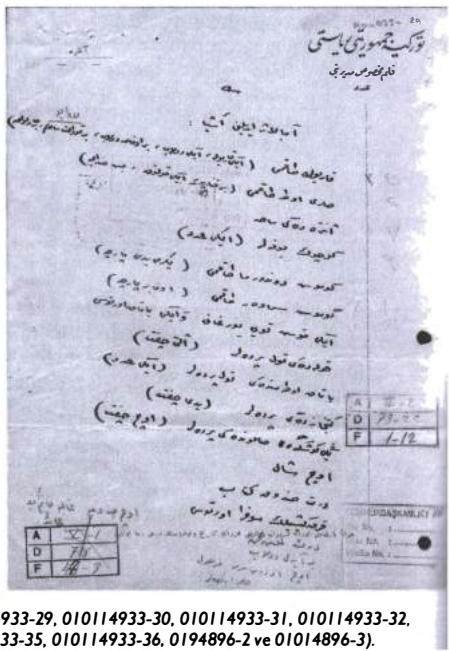

(CBA, 010114933-27, 010114933-28, 010114933-29, 010114933-30, 010114933-31, 010114933-32, 010114933-33, 010114933-34, 010114933-35, 010114933-36, 0194896-2 ve 01014896-3).

Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım, boşanan her çift gibi ayrılmalarının ardından eşya taksimi yapmışlardı...

Lâtife Hanım'a Çankaya'dan iade edilen eşyaların listelendiği belgeler tarihsizdir, ne zaman, nereye ve nasıl gönderildikleri hakkında bir kayıt yoktur; sadece ilk sayfanın üzerinde sonradan elyazısı ile ve yeni harflerle yazılmış *"9. 9. 1925-Gizli"* ibâreleri bulunmaktadır. Listeler *"Lâtife Hanım'ın notlarından"* ve *"Paşa Hazretleri'nin not ettikleri"* başlıklı iki bölümden meydana gelmektedir ve *"notlarından"* ibaresi, Lâtife Hanım ile Mustafa Kemal Paşa'nın ayrı ayrı yaptıkları listeler olmalıdır.

Lâtife Hanım *"...Daha kalan çok eşya vardır. Fakat hepsini tâdâd etmeye imkân yoktur"* dedikten sonra kısa bir liste vermekte, bunun ardından *"Paşa Hazretleri'nin not ettikleri"* başlıklı uzun bir liste gelmektedir. İkinci listedeki bazı kısa izahattan eşyaların sandıklanarak gönderildiği anlaşılmakta ve hangi eşyanın hangi sandığa konduğu görülmektedir.

Gönderilenlerin bir kısmı, Lâtife Hanım'ın evlendikten sonra İzmir'den Çankaya'ya getirdiği ve ailesine ait, bir yerde de *çeyizi* olan eşyalardır; Lâtife Hanım bunların bazılarının *aile yâdigârı* olduklarına zaten işaret etmektedir. Son sayfayı teşkil eden ve arşivde *01014896-3* numarada yeralan listedeki eşyaların tamamı *sırma işlemeli yastık* dışında mükerrer yazılmışlardır ve önceki listelerde de bulunmaktadırlar. Bunu, sözkonusu listenin altında dipnot ile izah ettim.

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
Aded:

Lâtife Hanım'ın notlarından

Kitapların hepsini aynen iade buyursunlar. İçinde benim için de, aile yadigârı olmak itibariyle çok kıymettar âsâr vardır. Tabancaları iade ediyorum. Yalnız benimle evlenmeden evvel herkesin önünde hediye ettiği kıymetli tarihî bir yadigâr olan Trikopis'in tabancasını muhafaza ediyorum. Bir de altın sedef saplı olanı ki, kendileri de bilirler, bana İstanbul'dan hediye edilmişti.

Kalan eşyalar:

Daha kalan çok eşya vardır. Fakat hepsini tâdâd etmeye imkân yoktur. Yalnız, âtîdeki eşyanın iadesini rica ederim:

1. Üç adet şal. Merhum büyük validemden hatıra kalmıştır (Şark odasında: 1. Kütüphane kapısı üstündeki. 2. Sağ duvardakiler).

2. Gümüş dondurma takımı. Geçen sene büyük validem doğduğum günün hediyesi olarak göndermişti.

3. Semaver takımı. Pederim tarafından bana hediye edilmiştir.

4. Kırk kişilik sofra örtüsü.

5. Dört adet gümüş sahan mâ' kapak.

6. İki adet kuştüyü yorgan ve yatak örtüsü (Sarılarını göndermesi emir buyurdular).

7. Kuleki tül perdeler. (Diğer yerlerdeki perdelerin dahi irsalini emir buyurdular).

Kezâ yatak odasındaki tül perdeler, kütüphane odasındaki perdeler ve Yaveran Dairesi'ndeki salondaki perdeler.

8. Kendi nâmıma markalı inovasyon elbise sandığı. Paşa Hazretleri'ninki boş olduğu için müşarünileyhe ait sandıkla bir meşin bavul almıştım, onları iade edeceğim. Orada kalan benimki(ni) göndermelerini rica ederim.

Hüviyet cüzdanım orada kalmıştır. Bana gelen züvvârın imza defteri de vardır. Onun da tarihî bir hatıra olarak cüzdanla beraber gönderilmesini rica ederim.

Tavan arasında iki bağlı sandık vardır. Galibe Hanımefendi'ye[19] ait kitap sandıklarıdır. İstanbul'a kitaplarımla beraber gönderilmesini rica ederim.

*

Paşa Hazretleri'nin not ettikleri:

Karyola takımı (Küçük yatak odasındaki).

Sarı takımlar.

Masa (antrede).

Küçük büfeler (Biri Yeni Köşk'te ~~biri~~ antrede, Rüsuhi Bey'de ~~biri~~ Orta Köşk'tedir).

Ambalaj edilen eşya

Karyola takımı (İki karyola, iki dolap, bir ufak dolap, bir tuvalet masası [lâvabo], bir havluluk).

Sarı oda takımı (Bir kanepe, iki koltuk, beş sandalye).

Antredeki masa.

Küçük büfeler (İki adet).

Gümüş dondurma takımı (Yirmi yedi parça).

Gümüş semaver takımı (On bir parça).

19 Fethi Okyar'ın hanımı Galibe Okyar (Vefatı: 1981).

İki kuştüyü yorgan ve iki yatak örtüsü.
Kuledeki tül perdeler (Altı çift).
Yatak odasındaki tül perdeler (İki adet).
Kütüphanedeki perdeler (Yedi çift).
Yeni köşkte salondaki perdeler (Üç çift).
Üç şal.
Dört sandık kitap.
Kırk kişilik sofra örtüsü.
Dört gümüş sahan.
Bir aynalı dolap.
Üç üzeri mermer konsol.
Hasır iskemleler.
Üç sandık-Galibe Hanımefendi'ye ait.

1 numaralı tahta sandık

Bir kutu: Şerbet bardağı (adet: 12).
Sigara tablası (adet: 6).
Bir kırık fincan ve kutu.
Bir kutu zarf ve fincan (adet: 12).
Bir kutu gümüş kaşık (adet: 12).
Bir gümüş ibrik.
İki gümüş buhurdan.
Bir gümüş kolonya takımı.
İki gümüş sigaralık.
Bir gümüş şamdan.
Bir gümüş ateşlik mâ' maşa.
Mâ' mahfaza bir adet iğnedanlık.
Bir bağa gözlük kabı.
Bir gümüş sigara kutusu.
Bir Şeyh Sunusi hediyesi gerdanlık.
Bir yastık.
Bir gümüş ayna.
Bir kutu tatlı takımı (10+12. 22 parça).
İki dolma kalem.
Bir cam tuvalet kutusu.
Bir Sevr tuvalet kutusu.
Bir billur fırça tabağı.
Bir billur kolonya şişesi.
Bir billur pudra kutusu.
Bir yastık.
Bir çifte terlik.
Bir mâ' mahfaza Tayyare Nişanı.
Bir gümüş tepsi.
Bir sarı tepsi.
Bir adi tepsi.
İki mâ' çerçeve resim.

Bir gümüş leğen (?) ve hamam tası.
Bir def.
Bir masa örtüsü, kadife ve işlemeli.
İki yastık.

Numara 2: Büyük tahta sandık

On iki kişilik gümüş sofra takımı. Tamdır.
Bir fildişi saplı şemsiye.
Bir (?), bir sarı manşon, bir sarı omuz kürk atkısı.
İki kürklü manto.
Bir beyaz kürk.
Paris'ten yeni gelen tuvalet.
Kostüm komple 2, ceket 1, rob 6.
Yazlık manto 1, robdöşambr 1.
İki halı seccade.
Bir tuvalet kutusu ve muhteviyatı ve ayrıca bir ayna ve bir cep saati.

2 numaralı tahta sandık

Bir yorgan.
Bir musanna tuvalet kutusu ve muhteviyatı.
Bir boş buhurdanlık mahfazası (Muhteviyatı 1 numaralı tahta sandıktadır).
Bir billûr nargile mâ' tabak.
Bir sedef saat mâ' şamdan ve kutu.
Ayrı parçadır (Bir tuvalet kutusu ve muhteviyatı, ayrı bir cep saati ve ayrıca bir ayna ve bir yastık).
Bir gümüş ibrik.
Dört yastık. Bir boş kutu.
Bir mâ' teferruat fildişi yazı takımı.
Bir ufak adi mangal.

4 numaralı tenekeli sandık

1 adet battaniye.
3 adet seccade.
2 adet yorgan.
2 adet palto.
1 adet hediyelik kürt kadın elbisesi.
1 adet yorgan yüzü.
Hamam takımı.

1 piyano.
1 tablo.
2 denk halı. 2 büyük 5 küçük

Ayrıca

*[20]

Karyola takımı (İki karyola, iki dolap, bir ufak dolap,

20 Buradan itibaren yazılmış olan eşyalar sırma işlemeli yastık dışında mükerreren kaydedilmişlerdir, yani önceki listelerde de mevcutturlar.

bir lâvabo, bir havluluk).

İki kuştüyü yorgan ve iki kuştüyü yatak örtüsü.
3 şal.
Kuledeki tül perdeler (altı çift).
Yatak odasındaki tül perdeler (İki adet).
Kütüphanedeki ipekli perdeler (Yedi çift).
Yeni Köşk'te yemek salonundaki perdeler (Üç çift).
Kırk kişilik sofra örtüsü.
Bir sırma işlemeli yastık.

Dolapların içindedir

Sarı oda takımı (Bir kanepe, iki koltuk, beş sandalye).
Antredeki masa.
Küçük büfeler (İki adet).
Bir aynalı dolap.
Üç (adet) üzeri mermer konsol.

Gümüş dondurma takımı (Yirmi yedi parça).
Gümüş semaver takımı (On bir parça).
Dört gümüş sahan mâ' tabak.

Bir sandık içindedir.

Hasır takım.
Dört sandık kitap.
Bir inovasyon elbise sandığı.
Üç sandık (Galibe Hanımefendi'ye ait).
Züvvâr imza defteri (Konsollardan birinin gözündedir)
Bir çift kol düğmesi (Elden takdîm).

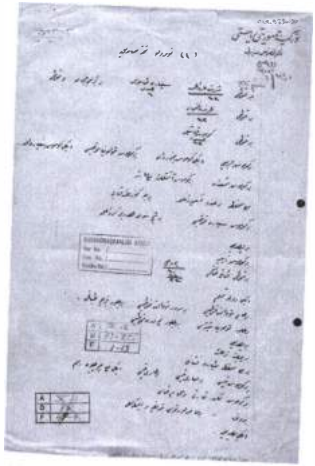

(CBA, 0101 14933-30)

52

LÂTİFE HANIM'IN ÇANKAYA KÖŞKÜ'NDE KALAN 25 PARÇA EŞYASININ İSTANBUL'A GÖNDERİLDİĞİNE VE AİLENİN EŞYALARI TESLİM ALDIĞINA DAİR MAKBUZ

(9 Eylül 1925)

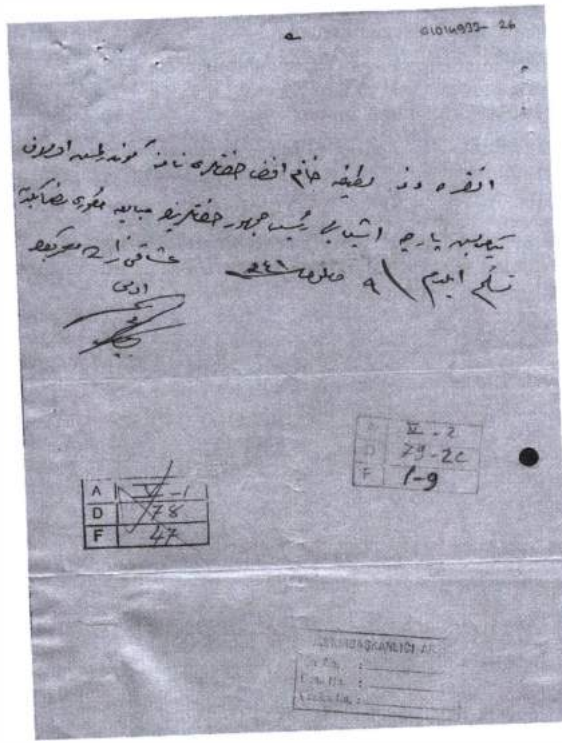

(CBA, 01014933-26)

Ankara'dan Lâtife Hanımefendi Hazretleri nâmına gönderilmiş olan yirmi beş parça eşyayı, Reisicumhur Hazretleri'nin mübayaa memuru Rıza Bey'den tesellüm eyledim.

Uşşakizade Muammer Bey'in adamı
.....[21]

21 İmzayı okuyamadım.

53

LÂTİFE HANIM'IN ANKARA'DA BIRAKTIĞI ATI HAKKINDA CUMHURBAŞKANLIĞI'NIN İSTANBUL'DAKİ SATINALMA MEMURU RIZA BEY'İN ÇANKAYA'YA BİLGİ VEREN MEKTUBU

(20 Eylül 1925)

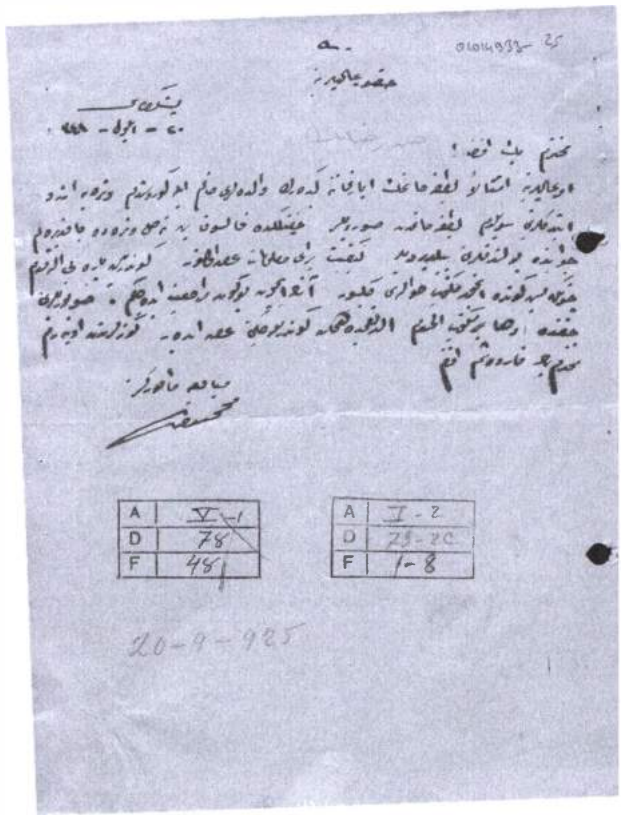

A	V-1
D	78
F	48

A	I-2
D	29-2C
F	1-8

20-9-925

(CBA, 01014933-25)

Mektup o tarihte Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün mutemedi, daha sonra Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü ve Cumurbaşkanlığı Genel Sekreteri olan, ayrıca Atatürk'ün umumî vekilliğini yapan Hasan Rıza Bey'e yazılmıştır. Mektubu gönderen Rıza Bey, Çankaya Köşkü'nün uzun seneler İstanbul'daki mübayaa memurluğunda bulunmuş, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da, Dolmabahçe Sarayı'nda bulunduğu zamanlarda da sarayın alışverişleri ile gerekli işlerini halletmiştir.

Rıza Bey, mektubunda *at* ifadesini kullanmamakta, ancak yazdıklarından konunun o sırada İstanbul'da bulunan Lâtife Hanım'ın Ankara'daki çiftlikte kalan atı ile alâkalı olduğu anlaşılmakta ve Lâtife Hanım'ın baktıramayacağı gerekçesi ile atını istemediği anlaşılmaktadır.

Beşiktaş, 20 Eylül 1341 (1925)

Huzur-ı âlîlerine

Muhterem Beyefendi! (Hasan Rıza Bey)

Emr-i âlîlerine imtisâlen Lâtife Hanım'ın apartmanına giderek valideleri hanım ile görüştüm ve nereye arzu ettiklerini söyledim. Lâtife Hanım'dan sordular, çiftlikte kalsın ben nasıl ve nerede baktırayım cevabında bulunduklarını bildirdiler. Keyfiyet berây-ı malumât arzolunur. Gönderilen parayı alamadım. Çünki beş günde ancak mektup havalesi geliyor. Onun için bugün müracaat edeceğim. Suyolları hakkında daha bir mektup almadım. Aldığımda hemen gönderileceğini arzederim. Gözlerinden öperim muhterem bey kardeşim efendim.

Mübayaa memurunuz
Rıza

54

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN KIZKARDEŞİ MAKBULE HANIM'IN, BOŞANMANIN ARDINDAN AĞABEYİNE YAZDIĞI MEKTUP

(12 veya 13 Ağustos 1925)

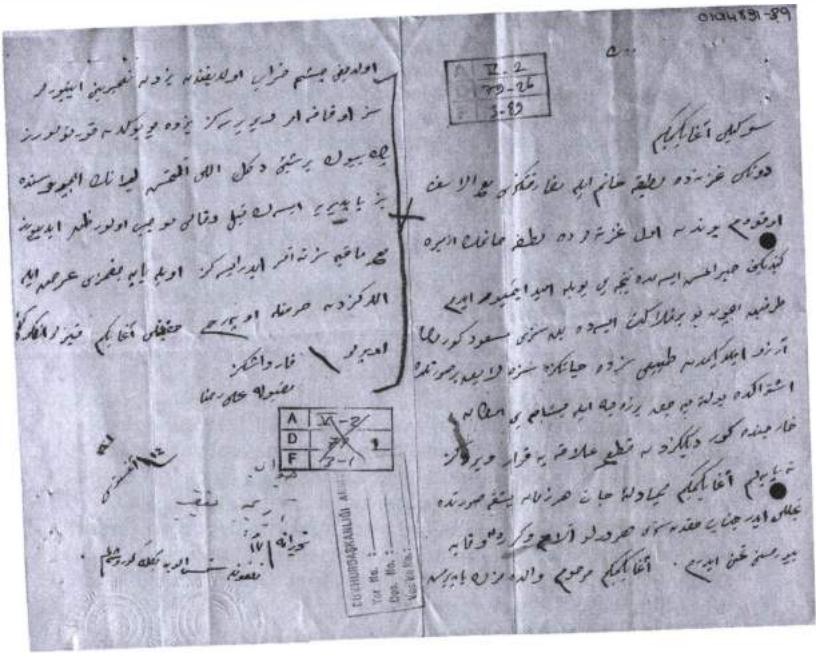

(CBA, 01014891-89)

Makbule Hanım (Atadan) bu tarihsiz mektubu *"Dünkü gazetede Lâtife Hanım ile müfarakatinizi* (ayrılmanızı) *maalesef okudum"* dediğine göre 12 veya 13 Ağustos 1925'te yazmış olmalıdır. Mektupta, Zübeyde Hanım'ın yaptırmış olduğu ve tamire ihtiyaç gösteren bir çeşmeden de bahsediliyor.

Sevgili ağabeyciğim,

Dünkü gazetede Lâtife Hanım ile müfarakatinizi maalesef okudum. Bundan evvel gazetelerde Lâtife Hanım'ın İzmir'e gittiğini haber almış isem de neticeyi böyle ümid etmiyor idim. Tarafeyn için bu bir felâket ise de ben sizi mes'ud görmek arzu eylediğimden tabii siz de hayatınıza size lâyık bir surette iştirakte bulunamayacak bir zevce ile yaşamayı imkân haricinde gördüğünüzden kat'-ı alâkaya karar verdiniz. Ne yapalım ağabeyciğim, mücadele-i hayat her zaman başka surette tecellî eder. Cenab-ı Hak'tan sizi her türlü âlâm ve kederden vikaye buyurmasını temenni ederim. Ağabeyciğim, merhum validemizin yaptırmış olduğu çeşme harab olduğundan bizden tamirini istiyorlar. Siz evkafa emir verirseniz biz de bu yükten kurtuluruz. Pek büyük bir şey değil, elli altmış liranın içerisinde. Biz yaptırır isek kîl ü kali mûcip olur zannediyoruz. Maamafih siz ne emreder iseniz öyle yapacağımızı arz ile ellerinizden hürmetle öperim. Hakikatli ağabeyim, kızlar eteklerinizden öperler.

Kardeşiniz
Makbule Ali Rıza

LÂTİFE HANIM'IN, BOŞANMANIN ARDINDAN MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA YAZDIĞI MEKTUPLAR

55

LÂTİFE HANIM'IN MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA, PAŞA'NIN BOŞANMADAN SONRA İZMİR'E İLK GİDİŞİNDE YAZDIĞI MEKTUP

(12 Ekim 1925)

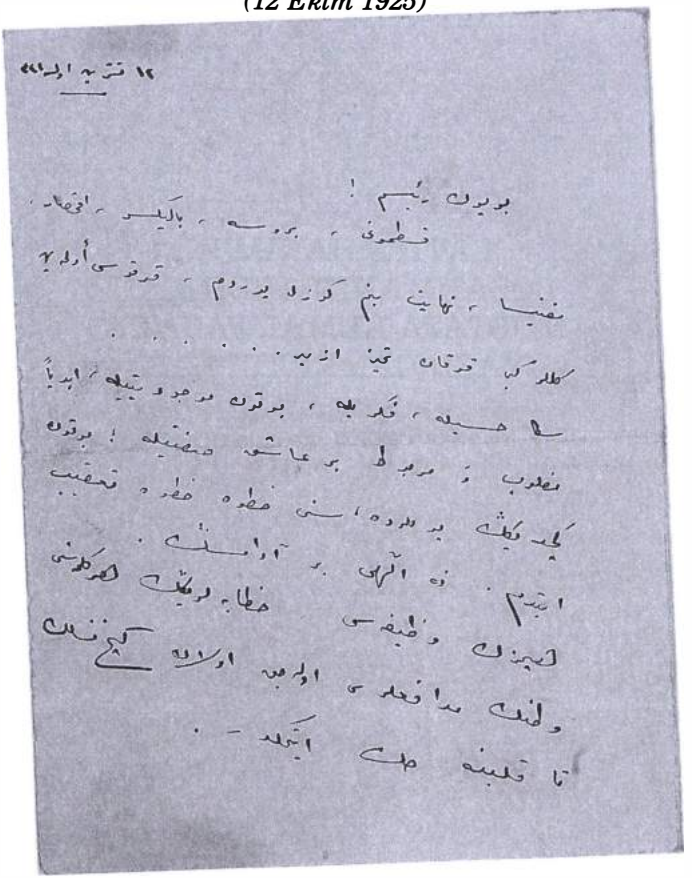

(Askerî Müze'de)

Lâtife Hanım, Mustafa Kemal Paşa'ya boşanmalarından iki ay sonra gönderdiği ve Türkçe'ye hâkimiyetini mükemmel şekilde aksettirdiği bu mektubunu, Paşa'nın çıktığı uzun bir yurt seyahati sırasında İzmir'de bulunduğu gün yazmıştır.

21 Eylül 1925'te Ankara'dan İzmit'e giden Paşa ertesi gün Mudanya'ya, bir gün sonra da Bursa'ya geçmiş; 29 Eylül'de bir günlüğüne yeniden Mudanya'ya gidip Bursa'ya dönmüş, bir ara Gemlik'e uğramış, 8 Ekim'de Balıkesir'e, iki gün sonra Akhisar ve Manisa'ya, 11 Ekim'de İzmir'e gitmiş ve 16 Ekim'e kadar İzmir çevresinde kaldıktan sonra Konya'ya seyahat etmiş, 21 Ekim'de Afyon'a uğrayıp 22 Ekim'de Ankara'ya dönmüştü.

Mektupta sözü edilen Kastamonu seyahati Paşa'nın 21 Eylül'de çıktığı uzun gezisinden önce, 23 Ağustos'ta başlamış; İnebolu, Devrekânî, Taşköprü, yine Kastamonu ve ardından Çankırı üzerinden 1 Eylül'de Ankara'da son bulmuştu.

İzmir, Paşa'yı büyük şenliklerle ağırladığı sırada Lâtife Hanım da şehirdeydi ve *"...Bana bu satırları yazdıran anacığındır. ...Unutma: Ki, seni bana veren, o aşk ile sevdiğin anandır. Unutma: Ki, sana koca demeden, ben ona "anne" dedim ve ölüm yatağında, onu derin hiss-i muhabbetle, ebedî bir sadakat ve merbutiyetle, hakiki bir evlâd gibi, vekilin olarak kalbime bastırdım"* yahut *"...Evet, o muazzez kadının dizinin dibinde yazdığım bir cümleyi tekrar ediyorum. Beni senin mavi gözlerinden hiçbir kuvvet ayıramaz"* gibi mânâlı ifadeler kullandığı bu mektubu iki buçuk sene önce muzaffer kumandan ile nikâhının kıyıldığı İzmir'deki köşkünde artık yalnız kalmış bedbaht bir hanım olarak yazıyordu.

12 Teşrinievvel 1341 (12 Ekim 1925)

Büyük Reisim!

Kastamonu. Bursa, Balıkesir, Akhisar, Manisa, nihayet benim güzel yurdum, kokusu ölmeyen güller gibi kokan temiz İzmir...

Sana hissiyle, fikriyle, bütün mevcudiyetiyle, ebediyyen mağlûb ve merbut (bağlı) bir âşık sıfatıyla! Bütün geçtiğin yollarda, seni hatve hatve takip ettim. Ne ilâhi bir adamsın.

Hepimizin vazifesi hitabelerinin her kelimesini vatanın müdafileri olacak olan genç neslin tâ kalbine hakketmektir.

Güzel reisim! Bilirsin. Türk çok asildir. Seçerek sever... Fakat

sevdiğini fazla sever. Bu millet sana o kadar teslim olmuş, sana o kadar emniyet ve itimad etmiştir ki, en ufak bir hareketini dahi kendine, misal olarak kaydetmektedir.

Kıblemizsin... Büyük, küçük, hep sana müteveccihiz.

Bir zamanlar "Hedefimiz Akdeniz... Düşmanı harîm-i ismetinde boğacağız... İleri" dedin, ve, ordularının başına geçerek, misli görülmemiş bir sür'atle, İzmir'e girdin. Hatırlıyor musun. Orada, esir Türk kızı, kara zincirlerle bağlanmış, ağlıyordu. Sen doğruca ona gittin. Onu istiklâline kavuşturduğun İzmir'in, "zafer kızı" yaptın.

Fakat elindeki, ayağındaki zincirleri çözen sen... Onun gönlünü müebbeden kilitledin.

*

Evet... Zafer sana âşıktır, büyük adam! Sen "Zafer, 'Zafer benimdir' diyenindir" dersin. Kendinde bu kuvvet ve kudreti bihakkın görecek bir dâhiyi, saatler, günler değil... Asırlar yaratır.

Bu gün de, azîz reisim, yüksek dehâ tepesinden "Hedef medeniyet... Daima ileri" diyorsun.

Muvaffak olacağına eminim. Zafer sana âşıktır. Fakat bu defaki mücadele zamanladır. Zamanla çarpışmayı ise, henüz filizlenmeğe başlamış olan genç mefkûrenin köklü bir ağaç olması temin edecektir. Bu da, senin hayatınla, sıhhatinle kaimdir.

Paşam! Bütün millet senindir. Senin olmayan yegâne şey, kendi hayatındır. Koca bir canlı kütle, kıymetini, ehemmiyetini takdir ettiği, senin o biricik hayatına, bilâ kayd ü şart mâlik olabilmek için, kendini bilâ kayd ü şart sana teslim etmiştir.

Büyük reisim! Hitabelerin baştan başa birer şâheserdir. Fakat İzmir'de söylediğin sözler, ancak derin his sahiplerinin telâffuz edebileceği bir şiir mecmuasıdır. "Hissî"dir. Benim güzel yurdumun aziz misafiri ! Haklısın, İzmir his ve vefa memleketidir. Bilsen ne kadar mahzunum. Vefâdan bahsedenler bizzat vefâkâr olanlardır.

*

İzmir'e ilk gidişinizde bir otele misafir olmanız... Ve... "İzmir'e her geldiğimde ben çok mütehassis oluyorum". "Beni bir tesadüf Karşıyaka'ya daha fazla rabtetmiştir..." "Arkadaşlar! Bilirsiniz ki hissiyat denilen şey aklın, mantığın, muhakemenin çok fevkinde bir kuvvet ve kudrete mâliktir..." İşte, bütün bu incelikler, yalnız sana hastır.

*

Bana bu satırları yazdıran anacığındır. Bunu tekrar ediyorum. Ondan bahsetmek, onu ziyaret etmek benim en büyük zevkimdir. Unutma: Ki, seni bana veren, o aşk ile sevdiğin anandır. Unutma:

Ki, sana koca demeden, ben ona "anne" dedim ve ölüm yatağında, onu derin hiss-i muhabbetle, ebedî bir sadakat ve merbutiyetle, hakiki bir evlâd gibi, vekilin olarak kalbime bastırdım.

Evet, o muazzez kadının dizinin dibinde yazdığım bir cümleyi tekrar ediyorum. "Beni senin mavi gözlerinden hiçbir kuvvet ayıramaz". Bütün İzmir sana arz-ı sadakat ederken, sen de onları sevdiğini söylerken, kendimi bu sürüden ayrılmış addetmiyorum.

"İzmir'i, İzmirliler'i bütün millet bir hedef-i istihlâs telâkki etmiştir" buyuruluyor...

Bu halâs güneşinin doğduğu gün, karşına, genç bir Türk kızı olarak çıkmak cesaretini evvelâ ben gösterdim. Bundan dolayı çok mazrurum. Çünki karşıladığım sensin.

Ne tarihte, ne de dünyada, benim seninle yaşadığım mes'ud dakikaları hiçbir kadın yaşayamamıştır. Bundan emin ol! Bugün merhamet dilenmek üzere yazmıyorum. Merhamet yoktur... Muhabbet vardır...

Değil mi büyük reisim?

İnsanlar ölür... Râbıtalar zâhiren kırılır... Fakat yüksek hisler... Eserler... Mezarlarda değil... Kalplerde yaşarlar. Onlar ebedîdir.

*

Büyük Gazi! Yaşa.. Vârol! Canınla, başınla sevdiğin Türk Milleti, senin dinmek bilmeyen menbâ-ı dehândan kana kana içsin. Mefkûren iliklerine kadar işlesin, tamamen onun olsun.

Sensizliği kimsecik tatmasın. Fecîdir...

*

Müsaade et. Çok sevdiğim, çok özlediğim bir itiyâdımı tekrar edeyim, mübarek elini öpeyim... Temiz ve açık alnıma götüreyim.

Lâtif'den

56

LÂTİFE HANIM'IN, MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA BİR DİĞER MEKTUBU

(22 Mart 1926)

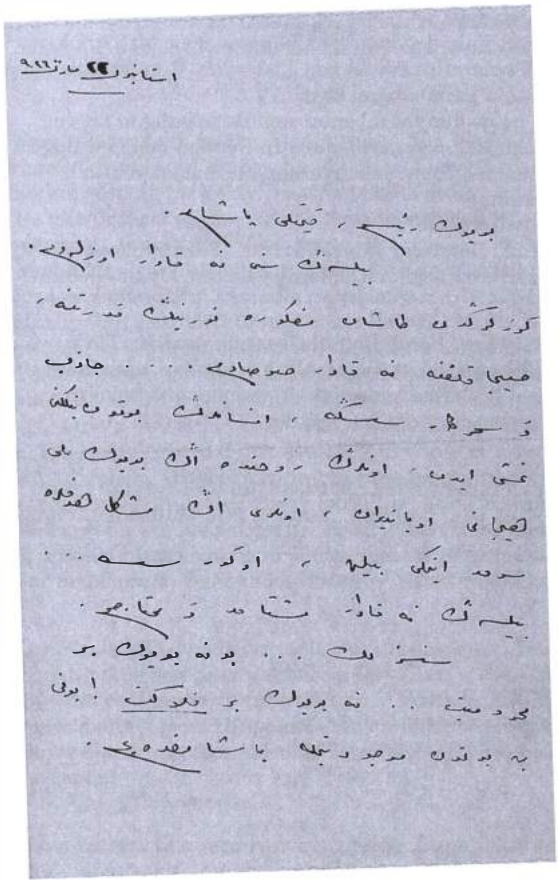

(Askerî Müze'de)

İstanbul, 22 Mart 1926

Büyük reisim, kıymetli paşam,

Bilsen seni ne kadar özledim. Gözlerinden taşan mefkûre nurunun kudretine, sıcaklığına ne kadar susadım... Cazip ve sihirkâr sesine, insanların bütün benliğini gaşyedip, onların ruhunda en büyük milli heyecanı uyandıran, onları en müşkil hedeflere sevketmeyi bilen, o gür sese...

Bilsen ne kadar müştak ve muhtacım.

Sensizlik... Bu ne büyük bir mahrumiyet... Bu ne büyük bir felâket! Bunu ben bütün mevcudiyetimle yaşamaktayım.

Paşam. Yanımdaki boşluk, en kuvvetli, en seciyeli insanların başını döndürecek kadar derin ve mühlik bir uçurumdur. Buna emin ol! Ben bu boşluktan tevahhuş ediyorum. Ona bakıyorum. Ruhum aç, halim perişan, uzaktan olsun yine sana bakıyorum.

İşte bugün, kendi ızdırabıyla, kendi elemiyle bağrı yanan, güzel İzmir'in zavallı kızı, senin mevkiinin, hayatının, varlığının umumî ehemmiyet ve kudretini, bütün mânâsiyle, hissetmektedir.

Güzel paşam. Nasılsın? Sıhhatin nasıl? Kendine bakıyor musun. Sana bakılıyor mu? Ah! Seni bir defacık görebilsem müsterih olacağım.

Birgün takdir ettiğin, hürmet ettiğin ve onun için bir defacık olsun gözyaşı döktüğün, ve hiç olmazsa bir saniyecik sevdiğin bir Türk kızı, İzmir'in zafer tarlasından kopardığın ve... kokladığın bir "gül"ceğiz vardır. O yalnız senindir. İstirham ederim! Onun güler yüzünü söndürdün. Onu evsiz, barksız, hâmisiz bıraktın... Dedikodu âlemi denen bir girdâba attın.

Hiç olmazsa hatırasına hürmet ettir. Başka devirlerden yadigâr kalan kimselerin kadınlarını, çocuklarını himaye ederken onu, hakir ve zelil yaşatma!. Çünki... Her ne olsa, o daima senindir! İnsanların arzularını kendilerinden evvel anlayan ve ifade eden fevkalbeşer bir kuvvet ve kudrete mâliksin!

*

Elemim ve ıstırabım derindir. Bana müsaade et... Çıkayım, bütün cihâna şu hakikati söyleyeyim: "Benim mini mini kalbim bir mâbettir. Orada bir ışık yanar. Ona Mustafa Kemal aşkı derler. Ben yalnız onunla ve onun için yaşayan bir mahlûkum. Benim yolum yalnız onun göstereceği yoldur" diye bağırayım!

Lâtif'den

YABANCI GAZETELERDE LÂTİFE HANIM'A ATFEN YAYINLANAN HABERLERLE İLGİLİ ŞİKÂYET VE SORUŞTURMA BELGELERİ

57

YABANCI GAZETELERDE ÇIKAN HABERLER HAKKINDA LÂTİFE HANIM'I BİR ÇEŞİT SORGUYA ÇEKMEKLE GÖREVLENDİRİLEN KASTAMONU MEBUSU ALİ RIZA BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA MEKTUP ŞEKLİNDEKİ RAPORU

(16 Eylül 1925)

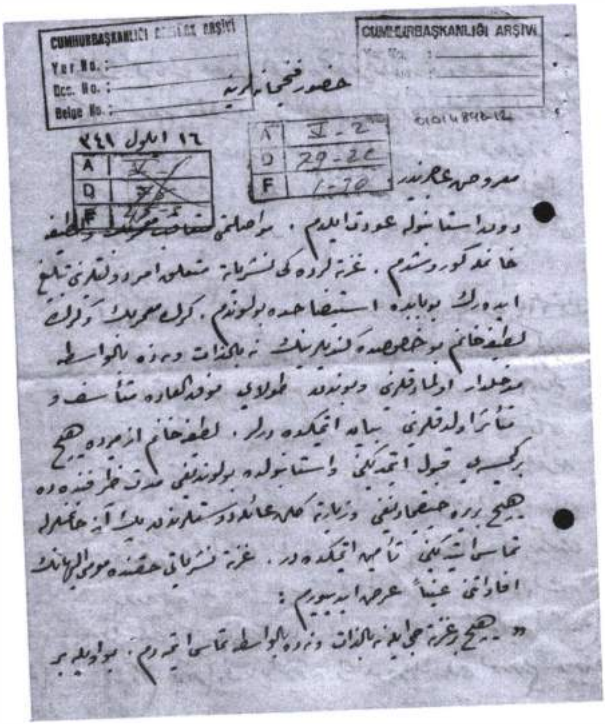
CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ
CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ

(CBA, 01014846-12)

Lâtife Hanım'ın boşanmasının ardından yabancı basında onunla yapıldığı iddia edilen bazı mülâkatlar çıkmış, bu yayınlarda geçen bazı ifadeler Ankara'yı, bilhassa da Mustafa Kemal Paşa'yı hiddetlendirmişti.

Mülâkatlarda sık sık *İmparatoriçe Josephine*'den, yani Napoleon Bonaparte'ın 1794'te evlendiği ama hem Fransa tahtına vâris veremediği için, hem de güçlü bir siyasî evlilik yapma arzusu ile 1810'da boşadığı imparatoriçesinden bahsediliyor; Napoleon ile Mustafa Kemal, Josephine ile de Lâtife Hanım arasında benzerliklerin bulunduğu söyleniyordu. Aynı benzerlikten Birleşik Amerika'nın en güçlü gazetelerinden New York Times'da 23 Ağustos 1925'te yayınlanan *"Kemal'in Boşanmasına Politika Karıştı"* başlıklı tam sayfa yazıda da sözedilmiş, ardından bazı Avrupa gazeteleri muhabirlerinin Lâtife Hanım ile görüştüklerini iddia ederek Lâtife Hanım ve Josephine benzetmesini gündemde tutmuşlar ve ilâveten farklı söylentilere de yer vermişlerdi.

Mustafa Kemal Paşa'nın sabık hanımının yabancı gazeteciler ile hakikaten görüşüp görüşmediğini tahkik etmesi muhakkaktı ve öyle yaptı, Lâtife Hanım'a boş kâğıdını götürmekle görevlendirdiği Kastamonu Mebusu Ali Rıza Bey'i bu defa Lâtife Hanım ile konuşması, daha doğrusu gazetelerin yayınları konusunda sorguya çekmesi için İzmir'e gönderdi.

Ali Rıza Bey, tahkikatının neticesini Mustafa Kemal Paşa'ya 16 Eylül'de yazdığı bu mektupla bildirdi. Gönderdiği ve raporu andıran mektubunda hem Lâtife Hanım'la, hem de babası Uşşakizade Muammer Bey ile konuştuğunu yazıyor; Lâtife Hanım'ın hiç kimse ile görüşmediğini söylediğini ve *"Ben kendimi Jozefin ile mukayeseye tenezzül etmeyeceğim gibi bu asrın en yüksek şahsiyeti olan Gazi Paşa Hazretleri'ni de Napolyon'a benzetemem, çünki onu Napolyon'dan daha çok yüksek görürüm"* dediğini naklediyor. Ali Rıza Bey mektubunda daha sonra Paşa ile Lâtife Hanım'ın ayrılmaları konusunda *"malûmâtfuruşluk etmeye kendilerini salâhiyettar gören"*, yani *"çok bilmişlik taslayan"* bazı milletvekillerinin Büyükada'daki Yat Klübü'nde boşanma hadisesine şahit olmuş gibi konuşmalarına ve söylediklerinin daha sonra çirkin dedikodular hâlini almasına dikkat çekiyor.

Mektupta *"Sarığını çıkartmayı reddeden ölü yıkayıcı bir yobazın"* bahsinin geçtiği satırlar, o günlerdeki inkılâp havasını aksettirmektedir...

16 Eylül 1341 (1925)

Huzur-ı fahimânelerine

Ma'ruz-ı acizîdir,

Dün, İstanbul'a avdet eyledim. Muvasalatımı müteakib Muammer Bey ve Lâtife Hanım'la görüştüm. Gazetelerdeki neşriyata müteallik emr-i devletlerini tebliğ ederek bu bâbda istîzâhda bulundum. Gerek Muammer Bey ve gerek Lâtife Hanım bu hususta kendilerinin ne bizzat ve ne de bilvasıta medhaldar olmadıklarını ve bundan dolayı fevkalâde müteessif ve müteessir olduklarını beyan etmektedirler. Lâtife Hanım İzmir'de hiçbir kimseyi kabul etmediğini ve İstanbul'da bulunduğu müddet zarfında da hiçbir yere çıkmadığını ve ziyarete gelen aile dostlarından pek az hanımlarla temas ettiğini temin etmektedir. Gazete neşriyatı hakkında mumaileyhânın ifâdâtını aynen arz ediyorum:

- *"Hiçbir gazeteci ile ne bizzat ve ne de bi'l-vâsıta temas etmedim. Bu öyle bir hakikattir ki, Paşa Hazretlerince her zaman tahkiki mümkündür. Derakap tekzip etmeyi düşündüm fakat arzu-yı âlînin ne merkezde olduğunu tayin edemediğimden ve bilhassa matbuatla alâkadar görünmek istemediğimden bunları da her gün kendi hakkımda dinlediğim nâmütenâhî isnâdât miyânına idhal ederek ihtiyâr-ı sükût eyledim. Her zaman bütün emirlerini telâkkî ve îfâya amâdeyim".*

Talâk hakkındaki tebliğ-i resmînin İzmir gazetelerinde ilânı 14 Ağustos tarihine müsadif olmakla People nâm İngiliz gazetesindeki mülâkatın mürettep ve musannâ olduğu iddia edilmektedir. Çünki böyle bir mülâkatın People Gazetesi'nden naklen 18 Ağustos tarihli Petit Parisien Gazetesi'ne geçebilmesi için İzmir'den telgrafla yazılmış olması lâzım geldiği ve bunun da İzmir telgrafhanesinden tahkiki mümkün olduğu ifade ediliyor. Lâtife Hanım *"Ben kendimi Jozefin ile mukayeseye tenezzül etmeyeceğim gibi bu asrın en yüksek bir şahsiyeti olan Gazi Paşa Hazretleri'ni de Napolyon'a teşbîh edemem. Çünkü onu Napolyon'dan daha çok yüksek görürüm"* diyor ve ömrü oldukça rûhen ve kalben zat-ı devletlerine merbut kalacağını ifade ediyor.

Esbâb-ı iftirak hakkında malûmâtfuruşluk etmeye kendilerini salâhiyettar gören bazı mebus arkadaşlarımızın da Büyükada Yat Klübü'nden vak'anın bizzat şahidi sıfatıyla münasebetli münasebetsiz beyanatta bulundukları ve bunların da ağızdan ağıza intikal ettikçe şekil ve mahiyeti tebeddül ederek çirkin kîl ü kallere sebep olduğu mesmu-ı âcizânem olmuştur.

Muammer Bey şirketin devir muamelesini ifa etmek üzere bugün hareket eden Hidiviye Vapuru'yla İzmir'e azimet etti.

Müfarakat-i devletlerinden sonra Kastamonu'da iki gün daha kalarak İnebolu'ya avdet eylemiştim. İnebolu'da dört gün ikametten sonra Cide, Amasra, Bartın, Zonguldak ve Ereğli tarîkiyle İstanbul'a geldim. İçtimâî inkılâbımızı tesbit ve tarikat-i medeniyeye intisâbımızı cihana ilân buyuran nutuklarınızla Hey'et-i Vekîle'nin ol bâbdaki mukarrerât-ı resmiyesi bu havâlîde şükran ile yâd edilmekte, münevver ve genç fikirli halk indinde hüsn-i telakkî edilerek âsârı sür'atle nümâyân olmaktadır. Bartın'da bulunduğum esnada sarığını çıkarmaktan istinkâf eden ölü yıkayıcı bir yobazın derhal hapse ilka edilmesinden halkın memnuniyetle bahsettiklerine şahit oldum.

Rüsumat Müfettiş-i Umumîsi Vefik Bey bendeleri mebusluk için akdemce kaza kâtib-i umumîliğine müracaat etmişti. Merhum Ahmed Mahir Efendi'den inhilâl eden Kastamonu mebusluğuna mumaileyhin intihabı muvafik olacağını arzeylerim. Mücahede-i Milliye esnasında Kastamonu ve havalisinde maliye ve rüsumat müfettişlikleriyle ifa-yı hizmet etmiş olduğundan teveccüh-i âmmeye mazhar olmuştur. Teveccühat-ı devletlerinin bakası istirhâmıyla arz-ı ta'zîmât ve ihtirâmât eyler ve devam-ı ömr ve âfiyetleri duasıyla hatm-i ma'rûzât eylerim efendim.

Kastamonu Mebusu
Ali Rıza

58

BİR AMERİKAN GAZETESİNDE LÂTİFE HANIM'A ATFEN YAYINLANAN MEKTUP HAKKINDA MİMAR MUKBİL KEMAL'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA ŞİKÂYETİ

(24 Şubat 1926)

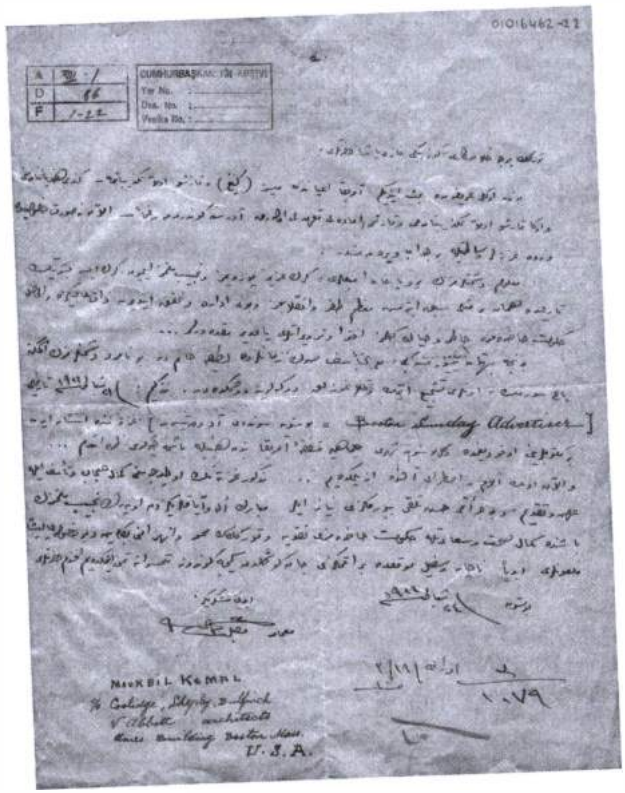

(CBA, 01016462-22)

Mukbil Kemal Taş (1891-1960'lar veya 70'ler), İstanbul'daki Sanayi-i Nefîse Mektebi'nden 1911'de mimar olarak mezun oldu, 1917'ye kadar Vakıflar'da çalıştı ve daha sonra serbest mimarlık yapmaya başladı. Celâl Sahir'in yayınladığı ve yazarları arasında Şerefeddin Yaltkaya, Zeki Velidî Togan ve Yusuf Akçura gibi devrin önde gelen fikir adamlarının bulunduğu *Bilgi Mecmuası*'nda çıkan *"Memâlik-i Osmaniye'de Âsâr-ı Atîka ve Nefîse-i İslâmiye Hırsızlığı"* başlıklı makalesi hayli ses getirdi.[22] 1924'te Ankara'da, Anafartalar Caddesi'nde Cumhuriyet'in ilk senelerinde yapılan okulların tip projeleri olarak nitelenen *"Lâtife Mustafa Kemal"* ve *"Gazi Mustafa Kemal"* nümune mekteplerini inşa ettikten sonra Birleşik Amerika'ya gitti ve orada yerleşti. 1926'da yine Ankara'da, Ulus Meydanı'na dikilecek Zafer Âbidesi için açılan müsabakaya Amerika'dan katıldı, yarışmanın iptal edilmesine rağmen yapımı Heinrich Krippel'in önerisi ile tamamlanan heykel Mukbil Kemal'in hazırladığı maketten esinlenerek inşa edildi.[23]

Uzun yıllar Boston, New York ve Kaliforniya'da mimarlık yapan, Birleşik Amerika'nın çeşitli şehirlerindeki projelerde yeralan, San Fransisco'ya *"her dine mahsus ibadet yerleri olan beynelmilel mekân"* projesini çizen Mukbil Kemal, Türkiye'ye 46 yıl aradan sonra ilk defa 13 Haziran 1966'da geldi. Ankara'da inşa edilecek *"Atatürk Kimsesiz Çocuklar Yurdu"* için o senelerde büyük bir servet olan 2 milyon lira bağışladı[24] ve bir müddet sonra Amerika'ya döndü.

Demokrat Parti'nin kurucularından olan ve 1950

22 *"Bilgi Mecmuası"*, Yıl: 1, Sayı: 1, Şubat 1329 (1913). Makale hakkında yapılan bir değerlendirme: Nikola Verderame, *"Mimar Mukbil Kemal's Call for the Protection of Islamic Art"*, 15th International Congress of Turkish Art (bildirileri), Ankara 2018, sah: 667-751.

23 Mukbil Kemal hakkında yapılan tek biyografik çalışma, Prof. Dr. Ali Cengizkan'a aittir:
"Söz ve Tarih VII: Mukbil Kemal Taş (1891-?): Bir Geçiş Dönemi Mimarı", *Arredamento Mimarlık*, Kasım 2003 no: 100+60; sah: 112-119. Temininde güçlük çektiğim makalesini göndererek istifademi sağlayan Prof. Dr. Cengizkan'a teşekkür ederim. New York Times Gazetesi, Mukbil Kemal'in 1924'te Amerika'da eskiz örnekleri aradığını ve bazı heykeltraşlarla görüştüğünü yazar (*"Mustapha Kemal To Have A Statue"*, *New York Times*, 28 Eylül 1924).
Prof. Dr. Cengizkan, kuratörlüğünü Müge Cengizkan ile yaptığı ve Ankara'da CerModern'de 2019 Kasım'ında açılan *"Bir Şehir Kurmak: Ankara. 1923-1933"* sergisinin kataloğunda da (VEKAM, Ankara 2019) Mukbil Kemal'in Ankara'nın Yenişehir semti için tasarladığı *"Memurin Evleri"*nin plânını veriyor ve bu konut ile ikizinden 22 adet uygulandığını yazıyor.

24 *"Waldorf Astoria Oteli'nin Projesini Çizen Türk Geldi"*, *Milliyet*, 14 Haziran 1966.

ile 1960 arasında Meclis Başkanlığı yapan Refik Koraltan ile akrabalığı bulunan Mukbil Kemal'in,[25] adına okul inşa ettiği Mustafa Kemal Paşa ile Amerika'dan ilk karşılıklı yazışması, aşağıdaki "53" numaralı belgeye göre 1926 başlarındadır. Temasın konusu Türkiye karşıtlığıyla bilinen ve Türkiye ile Birleşik Amerika arasında Lozan'da 6 Ağustos 1923'te imzalanan andlaşmanın Amerikan Senatosu'nda reddi için çalışan *"Amerika âyânından Mister King"*e, yani Utah'ın Demokrat Senatörü William Henry King'e (1863-1949) Mukbil Kemal'in gönderdiği ama cevap alamadığı tekzip metnidir.

Mukbil Kemal'in aynı mektubunda sözünü ettiği ve Boston Sunday Advertiser Gazetesi'nde 21 Şubat 1926'da manşetten yayınlanan mektup, Lâtife Hanım'a ait olduğu iddia edilen, Mustafa Kemal Paşa'yı Napoleon Bonaparte ile karşılaştıran, Paşa'ya ağır eleştirilerle ve hakaretlerle dolu bir metindir. Mektup, William Randolph Hearst'e ait Boston Sunday Advertiser'da yayınlanmasından bir hafta sonra yine Hearst'ün sahibi olduğu Los Angeles Examiner Gazetesi'nde de başlıklarda ve mizanpajda küçük farklarla aynı şekilde manşetten yayınlanmıştır.

Mustafa Kemal ile temasını sonraki senelerde de devam ettiren Mukbil Kemal, Paşa'ya önemli hadiselerde tebrik mektupları göndermiş ve Paşa'yı Amerika'da elde ettiği meslekî başarılarından haberdar etmiştir.[26]

Türk'ün yüce halâskârı, gözbebeği Gazi Paşa Hazretleri;

Bundan evvelki arizamda bahsettiğim Amerika âyânından Mister King'e karşı olan tekzibatıma -kendi hezeyannâmesini ve ona karşı olan tekzipnâmemi ve kartımı iadeli taahhütlü olarak adresine göndermeme rağmen- el'an ne suret-i hususiyede ve ne de gazeteler vasıtasıyla bir cevap vermemiştir.

Malûm düşmanlarımızın propaganda menbaları, gerek aziz yurdumuz ve necîb milletimiz için, gerek ise beşeriyetin tarihinde hemen bir misli sebk etmemiş muazzam zafer ve inkılâbımız ve bunu idare ve tahakkuk ettiren zat-ı âlînize, velhâsıl hükümet-i

25 Mukbil Kemal ile Refik Koraltan'ın akraba olduğunu ve Mukbil Kemal'in ailede *"Mukbil Dayı"* diye bilindiğini Mehmet Ali Bayar'dan öğrendim; kendisine teşekkür ederim.

26 CBA, 01016651-84, 01016651-85, 01016651-86, 01016651-87, 01016662-64 ve 01016832-125.

hâzıramıza hatır ve hayale gelmez iftira ve tezviratları yaptırmaktadırlar...

Bunca bühtan yetmiyormuş gibi maalesef son zamanlarda Lâtife Hanım da bu namerd düşmanlarımızın ekmeğine yağ sürmek, onları teşcî etmek ve kılavuzluk derekelerine düşmektedir. Nitekim, 21 Şubat 1926 tarihli Boston Sunday Advertiser gazetesinde intişar eden bir mektuplarını okuduğumda değil Boston şehri, Cemâhir-i Müttefike-i Amerika bütün hey'etiyle başıma çöktü zannettim... Ve el'an onun âlâm ve ıztırabı altında ezilmekteyim... Mezkûr gazetenin o parçasını kemâl-i heyecan ve teessüf ile arz ve takdîm ve bu cür'etimi hüsn-i telâkki buyurmanızı niyaz eyler, mübarek el ve ayaklarınızdan öperek necîb milletimizin başında kemâl-i sıhhat ve saadetle hükümet-i hâzıramızı takviye ve Türklüğün mahv ve inhizâmını bekleyen ve bu hususa çalışan mel'unları ebediyyen nâçâr ve sefîl mevkîde bırakmanızı can u gönülden gece gündüz mütehassirâne temenni etmekteyim efendim hazretleri.

Boston, fi 24 Şubat sene 1926

Ebedi müteşekkîriniz
Mimar
Mukbil Kemal

Moukbil Kemal,
c/o Coolidge, Shepley, Bulfinch and Abbott Architects,
Ames Bulding,
Boston, Mass.
U.S.A.

59

MİMAR MUKBİL KEMAL'İN, BİR AMERİKAN GAZETESİNDE ÇIKAN VE LÂTİFE HANIM'A AİT OLDUĞU İDDİA EDİLEN MEKTUP KONUSUNDA BOSTON'DA YAPTIĞI SORUŞTURMANIN NETİCESİNİ ANLATTIĞI MEKTUBU

(23 Nisan 1926)

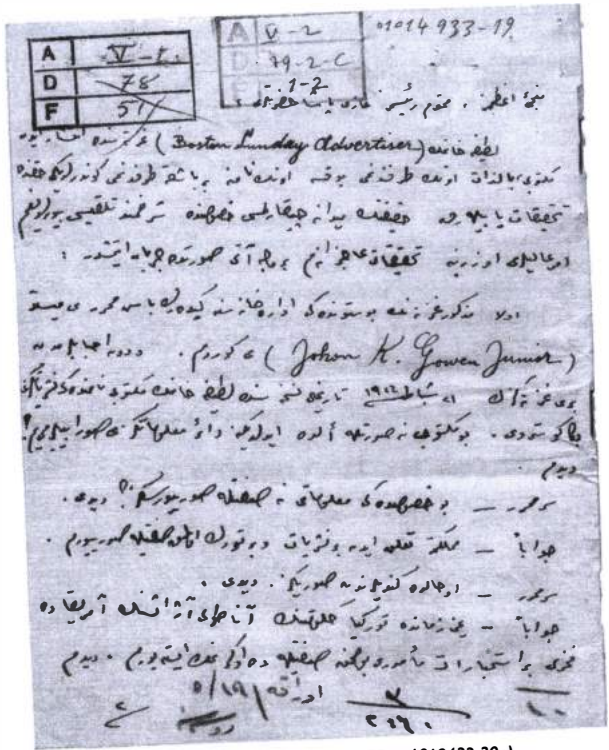

(CBA, 1019433-19, 1019433-19-9, 1019433-20ve 1019433-20a)

Mektuptan, Mustafa Kemal Paşa'nın Mukbil Kemal'i Boston Sunday Advertiser Gazetesi'nde 21 Şubat 1926'da manşetten ve Lâtife Hanım'a ait olduğu iddiasıyla yayınlanan mektubun kaynağını öğrenip hakikaten Lâtife Hanım tarafından yazılıp yazılmadığını ortaya çıkartmakla görevlendirdiği ve araştırmalarında kolaylık sağlaması maksadıyla Mukbil Kemal'in Anadolu Ajansı'nın fahrî muhabiri yapıldığı anlaşılıyor.

Mukbil Kemal, Boston'da yaptığı araştırmada mektubun orijinaline ulaşamaması bir yana hakikaten Lâtife Hanım tarafından yazıldığı hususunda da kat'î bilgi elde edememiş ama metnin gazetelere *"The World Wide News Service"* isimli haber ajansının Amerika'da J. J. Bosdan adını alan ve aslen Adanalı bir Rum olan sahibi tarafından servis edildiğini ortaya çıkarmıştır.[27]

Aynı ajans, o tarihten bir sene önce yine Lâtife Hanım'ın ağzından tamamen hayalî bir röportajı servis etmiş ve *"Evlerinde İzmir'in kurtuluşu münasebetiyle verecekleri bir kutlama partisinin yarım saat öncesinde mutfağa gelen Paşa'nın kendisine evlenme teklifi yaptığı ve kutlama partisinin düğün halini aldığı"* gibisinden tuhaflıklarla dolu olan röportaj 1924 Ocak'ında *New York Tribune* ile *Current Opinion*'da yayınlanmıştı.[28]

Mimar Mukbil Kemal'in *Boston Sunday Advertiser*'de çıkan haber ile ilgili mektubunun sonundaki *"Advertiser Gazetesi'nin başyazarından aldığım mektubun aslını ilişikte takdîm ediyorum"* ifadesinde bahsi geçen mektup Lâtife Hanım'ın elyazısı ile olan orijinal metin değil, ajans sahibi Rum'un gazetelere gönderdiği haber metnidir.

Müncî-i âzamımız, muhterem reisimiz Gazi Paşa Hazretleri,

Lâtife Hanım'ın *"Boston Sunday Advertiser"* gazetesinde intişar eden mektubu bizzat onun tarafından mı yoksa onun nâmına bir başka[sı] tarafından mı gönderildiği hakkında tahkikat yapılarak

27 Hakkında Amerikan gazetelerinde çıkan haberlerden bazı karanlık bağlantıları olduğu anlaşılan J. (James) J. Bosdan 1920 Mayıs'ında Amerikan Adalet Bakanlığı'na ait bazı belgeleri çalmakla suçlanarak tutuklanmış, savunmasında bir Alman casusluk şebekesinin yakalanmasına yardım ettiğini söylemiş ve 5 bin dolar kefaletle serbest bırakılmıştı (*"Held Goverment Papers"*, *New York Times*, 19 Mayıs 1920).

28 *Current Opinion*'da çıkan *"Mme. Kemal Tells of her Romantic Marriage to the Turkish President"* başlıklı yazının kupürü: CBA, 01016508-131.

hakikatin meydana çıkarılması hususunda şerefmend-i telâkkisi buyurulduğum emr-i âlîleri üzerine tahkikat-ı âcizanem bervech-i âtî surette cereyan etmiştir.

Evvelâ, mezkûr gazetenin Boston'daki idarehanesine giderek başmuharriri Mösyö Johan K. Gowen Junier'ı gördüm ve *"Dün ahbaplarımdan biri gazetenizin 21 Şubat 1926 tarihli nüshasında Lâtife Hanım'ın mektubu nâmındaki neşriyatınızı bana gösterdi. Bu mektup ne suretle elde edildiğine dair malûmatınızı sorabilir miyim?"* dedim.

Sermuharrir: *"Bu hususdaki malûmatı ne sıfatla soruyorsunuz?"* dedi.

Cevâben: *"Memleketime taallûk eden bir neşriyat ve bir Türk olmak sıfatıyla soruyorum"*.

Sermuharrir: *"O halde kendilerinden sorunuz"* dedi.

Cevaben: *"Aynı zamanda Türkiye Hükümeti'nin Anadolu Ajansı'nın Amerika'da fahrî bir istihbarat memuru bulunmak sıfatıyla da öğrenmek istiyorum"* dedim ve bu hususdaki ajans müdürünün mektubunu ve kartını çıkardım verdim.

Sermuharrir bu sefer nezaketle -ayağa kalkarak- yer gösterdi ve *"Konuşalım"* dedi. *"Biz daima bu şekildeki havadisleri hariçten bu işlerle meşgul müesseselerden satın alırız. Nitekim; bu havadisi de mektubu koyduğumuz sahifenin altında işaret ettiğimiz gibi sahib-i nâşir "The World Wide News Service"tir. Bunun ne suretle elde edildiği bahsine gelince; bu doğrudan doğruya o şirketin daire-i mahremiyetinde bir meseledir. Şüphesiz bu sır da kimseye verilmez. Biz ancak bunun suret-i kat'iyyede Lâtife Hanım'ın mektubu olduğuna kanîiz ve bunda şüphemiz yoktur. Maamafih sahib-i nâşir mektubun üzerinde yazıldığı üzere Lâtife Hanım bu mektubu neşredilmek üzere İstanbul'un mühim bir gazetesinin sabık sahib-i imtiyaz ve sermuharririne göndermiş olduğunu bildiriyor"*.

Cevaben: *"Lâtife Hanım'ın mektubunu bana gösterir misiniz?"* dedim.

Sermuharrir: *"Biraz evvel söylediğim gibi mektubun aslı sâhib-i nâşirdedir. Yalnız, ben İngilizce tercümesini gördüm. Siz bu mektubun Lâtife Hanım'ın olmadığına kanîsiniz ve Lâtife Hanım böyle bir mektup yazmadı mı demek istiyorsunuz?"*.

Cevâben: *"Mektubun tarz-ı tahrîrinin pek âdîcesine olmasını bir taraf, muhteviyâtı hakikatle en ufak bir alâkası yoktur. Çünki bir kerre Lâtife Hanım, Mustafa Kemal Paşa'nın yirmi ikinci zevcesi değil, ilk zevcesidir. İkincisi, tarih-i tatlik Türkiye'de iki sene için ilân edilen Takrir-i Sükûn Kanunu'nun hükümran*

bulunduğu bir zamanda olduğu ve elyevm mezkûr kanunun tatbik edilmekte olduğundan böyle bir mektubun neşri için sabık bir gazeteciye gönderilmesinde maksat ve mantık göremiyorum" dedim.

Sermuharrir bunun üzerine uzunca düşündü ve cevâben: *"Biz mektubun suret-i kat'iyyede Lâtife Hanım'ın olduğuna kanî olmakla beraber, hakikatin tezâhürüne yardıma her suretle âmâdeyiz. Tedkikatta bulunayım, öğrendiğimi size yazarım"* dedi.

Filhakika ertesi sabah Boston'un Summer Sokağı'nda 147 numarasında Mister J. J. Bosdan'dan mesele hakkında bir şey öğrenebilmem ihtimâlinden bâhis bir mektubunu aldım.

Bu J. J. Bosdan ismini okur okumaz daha adamı görmeden haini isminden tanıdım. Zira, bu nâmdaki bir adamı silsilece Türk düşmanı olduğunu kendi ifâdelerinden evvelce vâkıf olmuştum. Şöyle ki:

Boston'a ilk geldiğimde kendisini bir Amerikalı vasıtasıyla bir ziyafette tanıdım. Bilâhare bu adam tarafından yine o Amerikalı ile beraber Boston'un kibar bir mahallesinde oldukça muhteşem evine yemeğe davet edilmiştim. Bu suretle kendisinin mazisi hakkında bervech-i âtî malûmatı öğrenmiştim:

Merkum, Adanalı bir Rum olup bundan yirmi sene evvel Adana'dan Amerika'ya gelmiş, burada muhtelif ticarî işlerle meşgul olmuş, bir Amerikalı kadın ile evlenmiş. İzmir'in istirdâdından evvel -sofrada bulunan genç ve Türkçesi dürüst, İngilizcesi mükemmel, zâhiren bir rahibe tipinde bir kadınla bir ihtiyar kadını -kardeşinin zevcesi ile validesini- buraya aldırtmış olduğunu lâf arasında söylemişti. Bunun üzerine kardeşinin zevcesine -yemekten sonra- zevci nerede bulunduğu sormuştum.

Harb-i Umumî zamanında Adana Divan-ı Harp kararıyla Adana'da idam ettiklerini söylemişti. Esbâbını sorduğumda: Kendisinin sâlik olduğu tarikat-ı ruhbaniyenin muhaliflerinin iftiralarına uğramış ve kendisine İngiliz casusu demişler ve bu töhmetle idam etmişler.

Kadının gayet mükemmel İngilizcesi şüphesiz nazar-ı dikkatimi celbettiğinden İngilizce'yi nerede öğrendiğini sordum. Cevaben Adana'da misyoner mektebinden mezun olduğunu, hattâ Türkiye'de İngiliz mekteplerinde muallimeliklerde bulunduğunu söyledi.

Zevcinin idamından sonra nerede oturduğunu sorduğumda divan-ı harp kararıyla Haleb'e tehcir edildiğini, mütarekeye kadar orada kaldığını, mütarekeden sonra İzmir'e geldiğini, İzmir'in istirdadına kadar İzmir'de kaldıklarını, ordumuz İzmir'e

girmeden birkaç gün evvel Amerika'ya müteveccihen hareket ettiklerini anlattı.

Mister J. J. Bosdan isim ve lâkabını ne suretle aldığını bizzat kendisine sorduğumda bunun Bostancıoğlu'dan münharif olduğunu söylemişti. Validesinin ismi de Anastasia Bostanjoğlu olduğunu yine konuşmamız esnasında bilvesile öğrenmiştim.

Mektupta yazılan binanın içerisine girdiğimde *"Mister Bosdan nâmındaki adamı görmek istiyorum"* dedim. Asansörcü kadın bu adamın The World Vide News Service İdarehanesi'nde bulunduğunu söyledi ve yukarı kata çıkarak kapıyı gösterdi. Hakikaten kapıların üzerinde mezkûr nâm yazılı idi. İçeriye girdim. Bostancıoğlu'nu gördüm. Bendenizi bir odaya aldı ve dedi ki:

- *"Beni bu gün Advertiser sermuharririnden öğrendin değil mi?"*.

Cevaben: *"Evet, mezkûr mektup hakkında malûmat alabilmek için size müracaatımı söylediler"* dedim.

Bostancıoğlu, karşımda evvelce gördüğüm sakin, Türk muhibbi işadamı, filozof vaziyetinden büsbütün başka bir mahiyette çehre-i mel'ûnânesini setreden maskenin düşmesinden, ketm-i hüviyet edememesinden mütevellit hiddet ve telâş, rezil herifin çehresindeki fitrî mel'ûn çizgileri pek bariz gösteriyordu.

Bendeniz: *"Lâtife Hanım'ın mektubunu ne suretle elde ettiğinizi söyler misiniz?"* dedim. Bu sefer hiddeti azamî dereceyi buldu. Daha garip bir vaziyet ve korkunç çehre alarak *"Nasıl? İsmi söyleyeyim de onu da mı asasınız? Sen beni bu kadar çocuk mu zannediyorsun? Bunu sen değil Allah gelse öğrenemez anladın mı?... Hem de sana söyleyeyim ki böyle işlerle uğraşır isen neticesi öbür dünyaya vakitsiz gitmeye sebep olur. Burada seni ne arayan ve ne de soran olmayacağını unutma"* dedi.

Cevaben: *"Bostancıoğlu, bu mesele o kadar i'zâm ettiğiniz mahiyetten pek uzaktır. Sırf benim hususî, daha doğrusu geçen gece ahbaplarımın evinde bir kadının taaddüd-i zevcât bahsinde açtığı mânâsız bir münakaşada Türkler'in harem hakkında bildiklerinin doğruluğunu tevsik için bu gazeteyi getirdi. Ben de bundan dolayı bu işi öğrenmek ve hakikati meydana koymak vaziyetine düştüm. Yoksa, mesele nihayetü'n-nihaye bir dedikodu mahiyetini geçemez. Böyle bir şey için Türkiye'de ne kimseyi asarlar ve ne de bu hususa kıymet verirler. Bunun en kat'î delili de her ne sâik ile olur ise olsun Lâtife Hanım'ın vukubulacak herhangi beyanatının veya mektubunun veyahud menfî çalışmasının en ufak bir kıymet veya endişesi melhuz olsa idi kendisini dışarıya gitmesine müsaade etmezlerdi. Eminim, bu*

mektubu koyan gazeteyi ya kendisi veya pederleri görse muhakkak meseleyi bilâ tahkik tekzip etmek suretiyle ehemmiyet bile vermeyeceklerdir" dedim.

Bostancıoğlu, bu sefer biraz sakin bir vaziyetle, *"Babası ihtimal Kemal Paşa'dan korkarak tekzip edebilir. Fakat, Lâtife Hanım böyle bir mektubu ben yazmadım diyemez. Eğer diyecek olur ise herhangi bir tazminatı suret-i kat'iyyede kabul edeceğim gibi tekzipnamesini de dünyanın her tarafında ve her lisandaki gazetelerle ilân ettirmeyi de taahhüd ederim. Fakat yine söyleyeyim ki; Lâtife Hanım bunu imzasıyla tekzip edemez, hattâ kadıncağız Amerika'ya gelip daha neler söyleyecekti... Mektup kendisinindir. Ancak gazeteci lisanına sokulmak için ya bir iki satır fazla veya noksan yazılmıştır. Mektubu yüz kırk (140) gazeteye sattım. Artık bu mesele için bana bir şey sorma"* dedi.

Bendeniz de bunun üzerine idarehaneyi terk ile dışarıya çıktım.

Advertiser Gazetesi'nin sermuharririnden aldığım mektubun aslını leffen takdîm ederek, sıhhat ve saadet ile uzun müddet necîb milletimizin şeref ve refâhiyetine mâtûf bilcümle umûrunda hüsn-i muvaffakiyetinizi temenni eder ve derin muhabbet ve hürmetlerimi mütehassirâne mübarek el ve ayaklarınızdan öperek arza müsaade buyurulmasını niyaz eylerim efendim hazretleri.

Boston, 23 Nisan 1926.

Ebedi minnettarınız
Mimar
Mukbil Kemal

60

LÂTİFE HANIM'IN, H. C. ARMSTRONG'UN "BOZKURT" İSİMLİ KİTABI HAKKINDA CHP GENEL SEKRETERİ RECEP PEKER'E YAZDIĞI MEKTUP

(18 Aralık 1932)

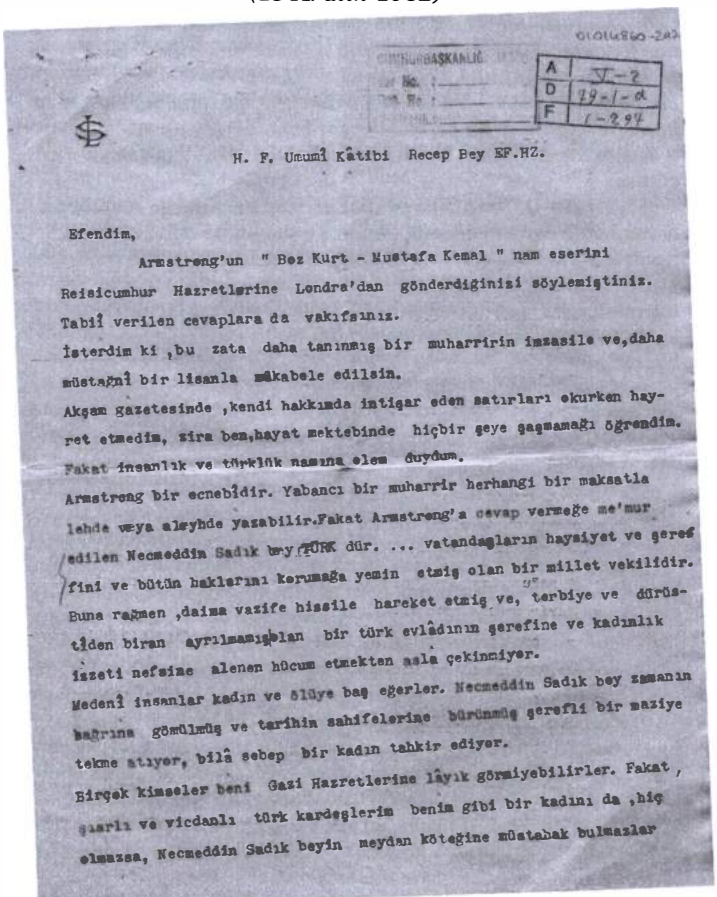

H. F. Umumî Kâtibi Recep Bey EF.HZ.

Efendim,

Armstrong'un " Boz Kurt - Mustafa Kemal " nam eserini Reisicumhur Hazretlerine Londra'dan gönderdiğinizi söylemiştiniz. Tabiî verilen cevaplara da vakıfsınız.

İsterdim ki ,bu zata daha tanınmış bir muharririn imzasile ve,daha müstağnî bir lisanla mukabele edilsin.

Akşam gazetesinde ,kendi hakkımda intişar eden satırları okurken hayret etmedim, zira ben,hayat mektebinde hiçbir şeye şaşmamağı öğrendim. Fakat insanlık ve türklük namına elem duydum.

Armstrong bir ecnebîdir. Yabancı bir muharrir herhangi bir maksatla lehde veya aleyhde yazabilir.Fakat Armstrong'a cevap vermeğe me'mur edilen Necmeddin Sadık bey TÜRK dür. ... vatandaşların haysiyet ve şeref fini ve bütün haklarını korumağa yemin etmiş olan bir millet vekilidir. Buna rağmen ,daima vazife hissile hareket etmiş ve, terbiye ve dürüstîden biran ayrılmamışolan bir türk evlâdının şerefine ve kadınlık izzeti nefsine alenen hücum etmekten asla çekinmiyor.

Medenî insanlar kadın ve ölüye baş eğerler. Necmeddin Sadık bey zamanın kağrına gömülmüş ve tarihin sahifelerine bürünmüş şerefli bir maziye tekme atıyor, bilâ sebep bir kadın tahkir ediyor.

Birçok kimseler beni Gazi Hazretlerine lâyık görmiyebilirler. Fakat , şuurlu ve vicdanlı türk kardeşlerim benim gibi bir kadını da ,hiç olmazsa, Necmeddin Sadık beyin meydan köteğine müstahak bulmazlar

(CBA, 01014860-296)

Birinci Dünya Harbi'nde Türkler'e esir düştüğü, Mütareke'den sonra serbest kaldığı ve görevli olarak İstanbul'da bulunduğu iddia edilen İngiliz Yüzbaşı Harold Courtenay Armstrong'un imzası ile yazılan ve ilk baskısı 1932 Ekim'inde Londra'da yapılan *"Grey Wolf. Mustafa Kemal. An Intimate Story of a Dictator"* isimli kitap, Mustafa Kemal hakkında ortaya hakaretâmiz iddialar attığı gerekçesi ile hükümet tarafından derhal yasaklanmıştı.

Armstrong'un kitabının tam metni, Türkiye'de hâlen yayınlanmamıştır...

Ankara, kitabın neşrinden sonra Armstrong'un iddialarının birçoğunu yalanladı ve bu işle görevlendirilen milletvekili, gazeteci, sonraki senelerin Dışişleri Bakanı, Akşam Gazetesi'nin imtiyaz sahibi ve başyazarı Necmeddin Sadık (Sadak), gazetesinde 8-19 Aralık 1932 arasında *"Bozkurt: Mustafa Kemal. Yüzbaşı Armstrong'a Cevap"* başlığı altında kaleme aldığı 12 gün devam eden bir dizi yayınladı. Dizinin son günü, *"Ahlâksızlık bile heryerde sökmez. Çarptığın kaya çok serttir yüzbaşı efendi, başka kapıya..."* cümleleri ile bitiyordu.

O günlerde, Necmeddin Sadık'ın yazılarının bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından kaleme alındığı yahut yazılardaki ana fikri Paşa'nın verdiği de iddia edildi...

Lâtife Hanım, "LS" yani "Lâtife Sadık" antetli bir kâğıda yazıp CHP Genel Sekreteri Recep Peker'e gönderdiği bu mektubunda Necmeddin Sadık'ın Armstrong'a cevabî yazılarında kendisine hakaret edildiğini söylüyor, Sadık'ın doğruları *"insanlık ve erlik mefhumlarına yakışmayacak şekilde tahrif ettiğini"* yazıyor ve Sadık hakkında gayet ağır ifadeler kullanıyor.

Recep Peker, Lâtife Hanım'ın mektubunu 24 Aralık 1932'de *"Reisicumhur Hazretleri'ne arzedilmesi"* için Çankaya'ya göndermiştir.

Halk Fırkası Umumî Katibi
Recep Beyef. Hz.

Efendim,

Armstrong'un "Bozkurt-Mustafa Kemal" nâm eserini Reisicumhur Hazretleri'ne Londra'dan gönderdiğinizi söylemiştiniz. Tabiî verilen cevaplara da vâkıfsınız.

İsterdim ki, bu zâta daha tanınmış bir muharririn imzasiyle ve daha müstagnî bir lisanla mukabele edilsin.

Akşam Gazetesi'nde, kendi hakkımda intişar eden satırları okurken hayret etmedim, zira ben, hayat mektebinde hiçbir şeye şaşmamayı öğrendim. Fakat insanlık ve Türklük nâmına elem duydum.

Armstrong bir ecnebîdir. Yabancı bir muharrir herhangi bir maksatla lehde veya aleyhte yazabilir. Fakat, Armstrong'a cevap vermeye memur edilen Necmeddin Sadık Bey, TÜRK'tür... Vatandaşların haysiyet ve şerefini ve bütün haklarını korumaya yemin etmiş olan bir milletvekilidir. Buna rağmen, daima vazife hissiyle hareket etmiş ve terbiye ve dürüstîden bir an ayrılmamış olan bir Türk evlâdının şerefine ve kadınlık izzetinefsine alenen hücum etmekten asla çekinmiyor.

Medenî insanlar kadın ve ölüye başeğerler. Necmeddin Sadık Bey zamanın bağrına gömülmüş ve tarihin sahifelerine bürünmüş şerefli bir maziye tekme atıyor, bilâsebep bir kadın[ı] tahkîr ediyor.

Birçok kimseler beni Gazi Hazretleri'ne lâyık görmeyebilirler. Fakat şiarlı ve vicdanlı Türk kardeşlerim benim gibi bir kadını da, hiç olmazsa, Necmeddin Sadık Bey'in meydan köteğine müstahak bulmazlar sanırım.

Ben, bugüne kadar hâlimden şikâyet ederek kimseden merhamet ve mürüvvet dilenmedim. Kendilerine hürmet ettiğim beni seven dostlarımdan başka, kimseden şefkat ve himaye görmedim. Hiçbir zaman allâmelik taslamadım. Her bildiğimi yalnız benliğimi tezyin ve takviye gayesiyle öğrendim. Öğünmek için değil.

Bugüne kadar iki temiz elime, açık alınlı ve şuurlu başıma güvenerek hayatın her dalgasına, acı tatlı her safhasına, bir kaya parçası gibi mukavemet ettim, vatan ve milletimin şerefini daima başımda gezdirerek yaşadım.

Gazi Hazretleri'ne çok sonra yaklaşan Necmeddin Sadık Bey, müşterek hayatımıza ait safahâta temas ederken hakikati, İNSANLIK VE ERLİK mefhumlarına yakışmayacak bir şekilde tahrif ediyor.

Eğer, Gazi Hazretleri'ni herhangi bir Armstrong'a karşı müdafaa maksadı ile beni memleketimin her köşesinde tahkirâmiz bir lisanla teşhir etmek lâzım geliyorsa, buna da susayım. Fakat ben, Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin yüksek şahsiyetlerini bu gibi küçüklüklerin fevkinde görmekte musir olan bir Türk'üm.

Bugüne kadar alâkadarların saygı ile korudukları bir hususiyete bir Türk mebusunun yalan gömleği giydirerek onu yerlere sermesi memleket ve devir nâmına ayıptır.

Eğer Necmeddin Sadık Bey, Gazi Hazretleri'nin şerefini bihakkın sevseydi, ONA şuuriyle ve vicdaniyle merbut samimî bir arkadaş olsaydı, ONUN izini taşıyan her hatırayı kıymetli bir yadigâr gibi korumayı da bir vazife bilirdi.

Ben, Lâtife Uşşakî iken, hiçbir vatandaş bana bu şekilde hitap etmemiştir. Necmeddin Sadık Bey'in tahkîri bana değil, benim, vatanını seven bir Türk kadını sıfatiyle hürmette kusur etmediğim çok ...şerefli bir tarih parçasına aittir. Yazan utansın.

Ben, sade elem duyuyorum, dilhûnum.

Kendimi Necmeddin Sadık Bey'e alenen cevap verecek kadar küçülmekten müstagnî görürüm.

Bilvesile derin hürmetlerimin kabulünü rica ederim efendim.

İstanbul, 18. 12. 932

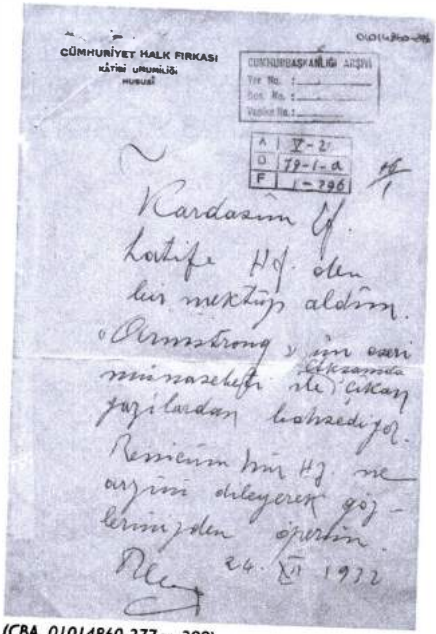
CÜMHURİYET HALK FIRKASI
KÂTİBİ UMUMİLİĞİ
HUSUSİ

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ

Kardaşım Hş.
Latife Hş. den
bir mektup aldım.
"Armstrong" in eseri münasebetiyle ilk çıkan
yazılardan bahsediyor.
Resmiyim bir Hş. ne
cevap yazılacak gö-
lerinizden öğrenin.
24. XII 1932

CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in, Lâtife Hanım'ın mektubunu 24 Aralık 1932'de Çankaya Köşkü'ne gönderirken yazdığı not.

(CBA, 01014860-277 ve 298)

LÂTİFE HANIM'A BİR BAŞKA İSİMLE PASAPORT VERİLMESİ VE YURTDIŞI SEYAHATLERİ HAKKINDA BELGELER

61

LÂTİFE HANIM'A "FATMA SADIK" ADIYLA PASAPORT VERİLMESİ HAKKINDA BAKANLAR KURULU KARARI

(24 Ekim 1926)

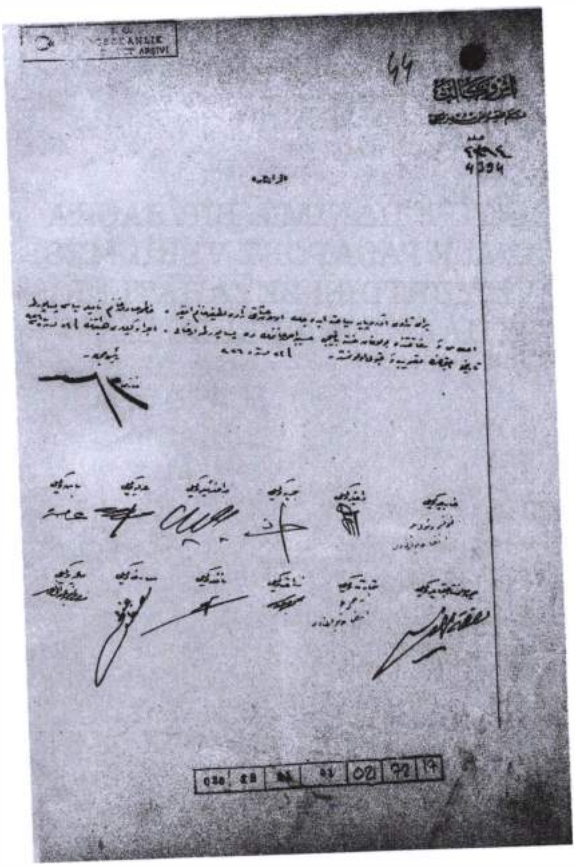

(BCA, 30-18-1-1-21-72-17)

Lâtife Hanım, boşanmasından ondört ay sonra, 1926 Ekim'inde, Avrupa'ya gidebilmek için pasaport talep etti.

Pasaportlar o tarihte İstanbul'da Polis Müdürlüğü 4. Şubesi tarafından verilirdi fakat Lâtife Hanım artık sıradan bir vatandaş değildi; İstanbul Emniyeti talebi yerine getirmeyi yetkisinin üzerinde gördü, vaziyetten Ankara haberdar edildi, konu Bakanlar Kurulu'nda görüşüldü ve 24 Ekim 1926'da bir Hükümet Kararnamesi ile Lâtife Hanım'a *siyasî,* yani diplomatik pasaport verilmesi izni çıktı.

Kararnamenin altında Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal ile Başvekil İsmet Paşa'nın ve diğer hükümet üyelerinin imzaları vardı...

Ama, Lâtife Hanım'ın kendi ismi ile seyahat etmesi istenmemiş; yolculuğunu bir başka isimle yapması uygun görülmüştü. Lâtife Hanım'ın pasaporttaki ismi *Fatma Sadık* yapıldı ve beraberinde götüreceği hastabakıcısı Hasibe Ahmed Hanım da aynı pasaporta kaydedildi.

Pasaporttaki ilk isim olan *Fatma,* Lâtife Hanım'ın göbek adı *Fatımatü'z-zehra*'dan alınmıştı; *Sadık* da dedesinin, yani babası Uşşakizade Muammer Bey'in babasının ismiydi.

Kararnamede, seyahat maksadının *tedavi* olduğu yazılıydı. Lâtife Hanım'ın Avrupa'dan yakınlarına gönderdiği mektuplar da tedavi için seyahat ettiğini gösteriyor.

BAŞVEKÂLET
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
Aded:
4394

Kararname

Berây-i tedavi Avrupa'ya seyahat edecek olan Uşşakîzade Lâtife Hanımefendi'ye Fatma Sadık Hanım namiyle siyasî pasaport itası ve refakatinde bulunan hastabakıcı Hasibe Ahmed Hanım'ın da pasaporta idhali, İcra Vekilleri Hey'eti'nin 24 Teşrinsani 926 tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur. 24 Teşrinsani 926.

Reisicumhur
Gazi M. Kemal

(Başvekil İsmet Paşa ile
hükümet üyelerinin imzaları)

62

İÇİŞLERİ BAKANI CEMİL BEY'İN, LÂTİFE HANIM'IN AVRUPA'DAN DÖNDÜĞÜNÜ CUMHURBAŞKANLIĞI'NA HABER VEREN TELGRAFI

(28 Haziran 1927)

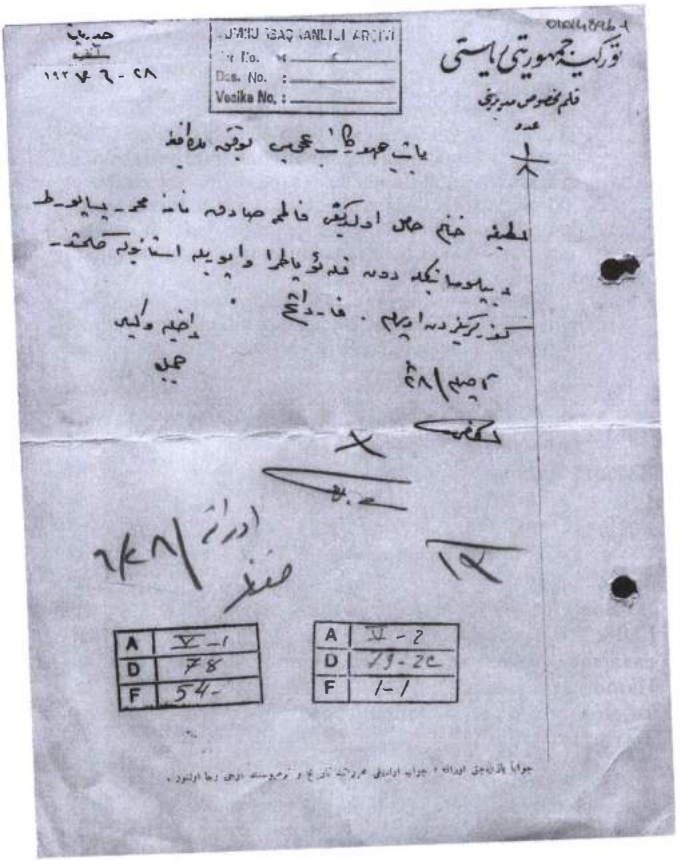

(CBA, 01014896-1)

Haydarpaşa, 28. 6. 1927

Riyaset-i Cumhur Kâtib-i Umumîsi
Tevfik Beyefendi'ye

Lâtife Hanım, hâmil olduğu Fatma Sadık nâmına muharrer pasaport diplomatikle dün Kleopatra vapuru ile İstanbul'a gelmiştir. Gözlerinizden öperim kardeşim.

Dahiliye Vekili
Cemil

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN MANEVÎ KIZLARINDAN NEBİLE HANIM'IN PAŞA'YA YAZDIĞI İKİ MEKTUP

63

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN MANEVÎ KIZI NEBİLE HANIM'IN "LÂTİFE HANIM BURADA AMA GÖRÜŞMÜYORUZ, ZİYARETİNE DE GİTMİYORUZ" DEDİĞİ MEKTUBU

(25 Şubat 1929)

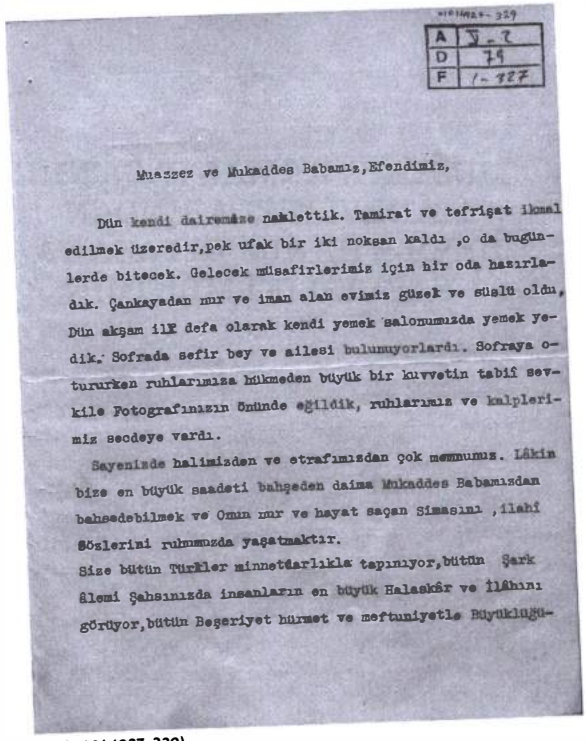

Muazzez ve Mukaddes Babamız, Efendimiz,

Dün kendi dairemize naklettik. Tamirat ve tefrişat ikmal edilmek üzeredir, pek ufak bir iki noksan kaldı ,o da bugünlerde bitecek. Gelecek müsafirlerimiz için bir oda hazırladık. Çankayadan nur ve iman alan evimiz güzel ve süslü oldu, Dün akşam ilk defa olarak kendi yemek salonumuzda yemek yedik. Sofrada sefir bey ve ailesi bulunuyorlardı. Sofraya otururken ruhlarımıza hükmeden büyük bir kuvvetin tabiî sevkile Fotografınızın önünde eğildik, ruhlarımız ve kalpleriniz secdeye vardı.

Sayenizde halimizden ve etrafımızdan çok memnunuz. Lâkin bize en büyük saadeti bahşeden daima Mukaddes Babamızdan bahsedebilmek ve Onun nur ve hayat saçan Simasını ,ilahi Sözlerini ruhumuzda yaşatmaktır.

Size bütün Türkler minnettarlıkla tapınıyor, bütün Şark âlemi Şahsınızda insanların en büyük Halaskâr ve İlâhını görüyor, bütün Beşeriyet hürmet ve meftuniyetle Büyüklüğü-

(CBA, 1014927-329)

Mustafa Kemal Paşa'nın manevî kızlarının arasına en son katılan Nebile Hanım, 1929'da Tahsin Bey adında bir hariciyeci ile evlendirildi ve Ankara Palas'ta yapılan düğünlerinde Mustafa Kemal ile dansederken çekilen meşhur fotoğraf, İngiliz *"The Illustrated London News"* dergisinin 23 Şubat 1929'daki sayısında kapak resmi olarak kullanıldı.

Kısa bir müddet sonra boşanıp Mustafa Kemal'in yanına dönen Nebile Hanım, bu defa İzmit'teki SEKA Fabrikası'nın mühendislerinden Sabahattin İrdelp ile evlendirildi ama ondan da ayrıldı. Atatürk'ün ölümünden sonra tüberküloza ve menenjite yakalandı, Taksim'deki Fransız Hastahanesi'nde tedavi gördü,[29] mirasını Darüşşafaka'ya bıraktı, 1943'te vefat etti, Feriköy Mezarlığı'na defnedildi ve kabrini 1947'de Türk Okutma Kurumu yaptırdı.[30]

Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çevresindekilerin Paşa'ya gönül verdiğini ama karşılığını alamadığını anlattıkları Nebile Hanım'ın bu alâkasını rahmetli Safiye Ayla'dan dinlemiştim. Safiye Ayla, Nebile'nin aşkının Atatürk'ü hayli rahatsız ettiğini ve Paşa'nın *"O benim kızım ama başka hayallere dalıyor. Böyle birşey nasıl mümkün olabilir?"* dediğini anlatmıştı.

Nebile Hanım ilk mektubunda Viyana'da bulunan Lâtife Hanım ile sefaretin alâkadar olduğunu söyleyip *"Efendimiz'in emir ve arzularına muhalif olacağı fikriyle Hanımefendi'yi ziyaretten ve kendilerine arz-ı samimiyetten çekindik"* diyor.

Muazzez ve mukaddes babamız, efendimiz,

Dün kendi dairemize naklettik. Tamirat ve tefrişat ikmal edilmek üzeredir, pek ufak bir iki noksan kaldı, o da bugünlerde bitecek. Gelecek misafirlerimiz için bir oda hazırladık. Çankaya'dan nur ve iman alan evimiz güzel ve süslü oldu. Dün akşam ilk defa olarak kendi yemek salonumuzda yemek yedik. Sofrada sefir bey ve ailesi bulunuyorlardı. Sofraya otururken ruhlarımıza hükmeden büyük bir kuvvetin tabiî sevkiyle fotoğrafınızın önünde eğildik, ruhlarımız ve kalplerimiz secdeye vardı.

Sayenizde hâlimizden ve etrafımızdan çok memnunuz. Lâkin

29 *"Yalnız benim duam ona yetişir"*, Cumhuriyet, 29 Eylül 1941.
30 *"Nebile İrdelp'in kabri ziyaret edildi"*, Cumhuriyet, 31 Mart 1947.

bize en büyük saadeti bahşeden daima Mukaddes Babamızdan bahsedebilmek ve O'nun nur ve hayat saçan simasını, ilahî sözlerini ruhumuzda yaşatmaktır.

Size bütün Türkler minnettarlıkla tapınıyor, bütün Şark âlemi şahsınızda insanların en büyük halaskâr ve ilâhını görüyor, bütün beşeriyet hürmet ve meftuniyetle büyüklüğünüzün ve eserinizin önünde eğiliyor.

Lakin biz, kendi sevgi, şükran ve perestiş duygularımızın herkesinkinden daha derin ve daha samimî olduğunu zannetmekle mesuduz. Çünki, bizim yalnız hayat ve saadetimiz sayenizde kaim olmakla kalmıyor, bütün manevî mevcudiyetimiz ve ruhumuz kendi mahlûkunuz, kendi eserinizdir.

Yerleşmek gailesinden ve soğukların şiddetinden henüz bir papasın idaresinde bulunan[31] Avusturya Devleti'nin sosyalist payitahtını tanıyamadık. Yalnız sefir beyle bir-iki defa tiyatroya gittik. Maarif Nazırı'nın verdiği bir baloda bulunduk, nazır ve ecnebî diplomatların bazılarıyla tanıştık. Reisicumhur'a takdîm edildik, o anda Efendimiz gözümüzün önüne geldi, herhangi bir mukayesenin imkânsızlığına zaten kanî bulunuyorduk, lâkin zât-ı devletinizi düşünmekle Avusturya Reisicumhuru'nun şahsî ve içtimaî meziyetleri itibariyle bugünkü kralların hepsinden kat kat yüksek bulunan bu devlet reisinin karşısında tuhaf bir teessür duyduk. Güneşi yakînînden temaşa etmeye alışmış gözler en kuvvetli lâmbaların bile ziyasını iyi farkedemiyor. Miklas cenapları[32] Efendimiz'den tâzimle bahsetti.

İki haftadan beri Lâtife Hanımefendi Viyana'da bulunuyor. Sefir Beyefendi'nin hanımı ve bura konsolosunun zevcesi olan İbrahim Tali Beyefendi'nin kerîmesi hanımla iyi görüşüyorlarmış. Hemen hergün mukabil ziyaretlerde bulundular. Biz, Efendimiz'in emir ve arzularına muhalif olacağı fikriyle Hanımefendi'yi ziyaretten ve kendilerine arz-ı samimiyetten ictinap ettik. Hayatta en büyük gayemiz emr-i devletiniz dairesinde hareket etmek ve teveccühlerinize lâyık olmaktır. Âfiyet-i devletinize dualar ederek ellerinizden ve ayaklarınızdan öperiz, bizim tapındığımız babamız, efendimiz.

Viyana, 25 Şubat, 1929.

Nebile
ve
Tahsin Rüşdü

31 Avusturya'da 1926 ile 1929 arasında başbakanlık yapan ve aslen Katolik rahibi olan Ignaz Seipel'i kastediyor.

32 1928 ile 1938 arasında Avustura Cumhurbaşkanı olan Wilhelm Miklas.

64

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN MANEVÎ KIZI NEBİLE HANIM İLE KOCASI TAHSİN BEY'E, LÂTİFE HANIM HAKKINDA KULLANDIKLARI İFADELER KONUSUNDA ÇANKAYA'DAN GÖNDERİLEN UYARI MEKTUBU

(10 Mart 1929)

Altında imza bulunmayan bu mektup, Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla Çankaya'nın Özel Kalemi'nden yazılmıştır.

10 Mart 1929

Nebile Hanımefendi'ye ve
Tahsin Beyefendi'ye

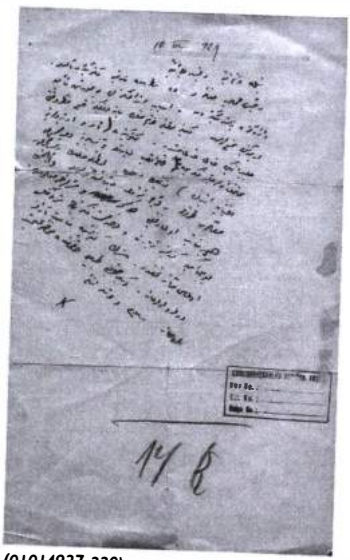

(01014927-220)

Reisicumhur Hazretleri 25 Şubat 929 tarihli mektubunuzu aldı. Dairenize yerleştiğinizden ve esbâb-ı istirahatinizin bu surette temin edildiğinden memnun oldu. Yalnız, Lâtife Hanım hakkında yazdığınız kısım nazar-ı dikkati celbetmekten hâlî kalmamıştır. Mektubunuzda *"Emir ve arzularına muhalif olacağı fikriyle Hanımefendi'yi ziyaretten ve kendilerine arz-ı muhabbetten ictinâb ettik"* ne demektir? Lâtife Hanım'ın Reisicumhur Hazretleri tarafından birkaç sene evvel boşanmış olduğu ve aralarında hiçbir münasebet olmadığı herkesçe ve sizlerce malûmdur. Böyle iken kendisini ziyarette ve arz-ı muhabbet fikrinin size gelmiş olması biraz tuhaftır. Sizin kendisiyle münasebet aramanız doğru olamaz. Diğer cihetçe, tabiî, husumet de mevzubahis olamaz. Selam ve hürmetler efendim.

65

NEBİLE HANIM'IN MUSTAFA KEMAL PAŞA'DAN ÖZÜR DİLEYİP DERTLERİNİ ANLATTIĞI MEKTUBU

(14 Mart 1929)

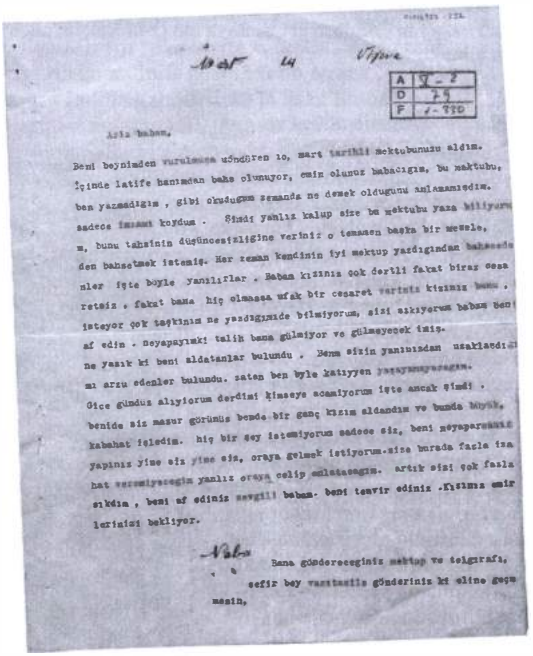

Aziz babam,

Beni beynimden vurulmaya uğradığım 10, mart tarihli mektubunuzu aldım. İçinde latife hanımdan bahs olunuyor, emin olunuz babacığım, bu mektubu, ben yazmadığım , gibi okuduğum zamanda ne demek olduğunu anlamamıştım. sadece imzaları koydum . Şimdi yanlız kalıp size bu mektubu yaza biliyorum, bunu tahminin düşüncesizliğine veriniz o temamen başka bir mesele, den bahsetmek istemiş. Her zaman kendinin iyi mektup yazdığından bahsedenler işte böyle yanlışlar . Babam kızınız çok dertli fakat biraz cesaretsiz . fakat bana hiç olmazsa ufak bir cesaret veriniz kızınız benim . isteyor çok teşekkürler ne yazdığımızda bilmiyorum, sizi sıkıyorum babam beni af edin . Soyapayımki talih bana gülmiyor ve gülmeyecek imiş.

ne yazık ki beni aldatanlar bulundu . Benim sizin yanınızdan uzaklaştırmı arzu edenler bulundu. zaten ben öyle kaziyyeyi yapmayacağım. Gice gündüz alıyorum derdimi kimseye acamıyorum işte ancak şimdi . benide siz mazur görünüz bende bir genç kızım aldandım ve bunda büyük kabahat işledim. hiç bir şey istemiyorum sadece siz, beni koyaparsanız yapınız yine siz yine siz, oraya gelmek istiyorum.size burada fazla ıztırap vermiyeceğim yanlız oraya gelip emlaceğim. artık sizi çok fazla sıkdım , beni af ediniz sevgili babam. beni tenvir ediniz .kızınız emirlerinizi bekliyor.

Nebile

Bana göndereceğiniz mektup ve telgrafı, sefir bey vasıtasile gönderiniz ki elime geçsinin,

(CBA, 01014927-332)

Bu mektup, Nebile Hanım'ın kocası Tahsin Bey ile beraber Mustafa Kemal Paşa'ya 25 Şubat 1929'da gönderdikleri mektuba Paşa'nın Özel Kalem vasıtası ile 10 Mart 1929'da yolladığı uyarı mektubundan sonra yazılmıştır.

Mektup, Nebile Hanım'ın içerisinde bulunduğu ruhî ve hissî vaziyeti açık şekilde göstermektedir.

Mart 14 (1929), Viyana

Aziz babam,

Beni beynimden vurulmuşa döndüren 10 Mart tarihli mektubunuzu aldım. İçinde Lâtife Hanım'dan bahsolunuyor, emin olunuz babacığım bu mektubu ben yazmadığım gibi okuduğum zaman da ne demek olduğunu anlamamıştım. Sadece imzamı koydum. Şimdi yalnız kalıp size bu mektubu yazabiliyorum, bunu Tahsin'in düşüncesizliğine veriniz. O tamamen başka bir meseleden bahsetmek istemiş. Her zaman kendinin iyi mektup yazdığından bahsedenler işte böyle yanılırlar. Babam, kızınız çok dertli fakat biraz cesaretsiz, fakat bana hiç olmazsa ufak bir cesaret veriniz. Kızınız bunu istiyor. Çok taşkınım, ne yazdığımı da bilmiyorum, sizi sıkıyorum babam beni affedin. Ne yapayım ki talih bana gülmüyor ve gülmeyecek imiş. Ne yazık ki beni aldatanlar bulundu. Benim sizin yanınızdan uzaklaştığımı arzu edenler bulundu, zaten ben böyle kat'iyyen yaşayamayacağım. Gece gündüz ağlıyorum, derdimi kimseye açamıyorum, işte ancak şimdi. Beni de siz mazur görünüz, ben de bir genç kızım, aldandım ve bunda büyük kabahat işledim. Hiçbir şey istemiyorum, sadece siz beni ne yaparsanız yapınız, yine siz, yine siz. Oraya gelmek istiyorum. Size burada fazla izahat veremiyeceğim, yalnız oraya gelip anlatacağım. Artık sizi çok fazla sıktım, beni affediniz sevgili babam, beni tenvir ediniz. Kızınız emirlerinizi bekliyor.

Nebile

Bana göndereceğiniz mektup ve telgrafı Sefir Bey vasıtasiyle gönderiniz ki eline geçmesin.

LÂTİFE HANIM'IN AVRUPA'DA ÇEKTİĞİ DÖVİZ SIKINTISI HAKKINDA BELGELER

24 Ekim 1926'da çıkartılan Hükümet Kararnamesi ile Fatma Sadık adına verilen pasaportla tedavi için Avrupa'ya giden Lâtife Hanım sekiz ay kalıp memlekete dönmüş ve sonraki senelerde de aynı isimle Avrupa'ya seyahatler yapmıştı.

Lâtife Hanım uzun müddettir çektiği bir rahatsızlığın tedavisi için 1937'de İsviçre'de, Lozan'daki Cecil Kliniği'ne[33] yattı. Atatürk'ün hastalığının ağırlaştığı günlerde, vefatı sırasında ve sonraki aylarda da Avrupa'da idi. Babası Muammer Bey hastahanenin masraflarını Türkiye'den İsviçre'ye yaptığı döviz transferleriyle ödüyordu ama 1939 sonbaharında dünya harbi patladı, Türkiye döviz konusunda sıkı tedbirler almaya mecbur kaldı ve Muammer Bey kızı için gereken masraflarını gönderemez oldu.

Muammer Bey'in İsviçre'de sıkıntıda kalan kızına döviz gönderebilmek için Cumhurbaşkanlığı'na yazdığı mektuplarındaki en çarpıcı ifade *"Siyasetzede olmak ne müşkil imiş"* sözüdür ve Lâtife Hanım'ın annesi Adeviye Hanım da Mevhibe İnönü'ye gönderdiği mektupta *"siyasetzede"* sözünü kullanmaktadır.

33 1931'de açılan Clinique Cecil 1972'de Americal Medical International grubunun mülkiyetine geçti ve 1990'da İsviçre'nin hastahane zincirlerinden Hirslanden tarafından satın alındı. Klinik, bugün de faaliyettedir.

66

LÂTİFE HANIM'IN İSVİÇRE'DEN BABASINA GÖNDERDİĞİ VE ÂCİLEN DÖVİZ İSTEDİĞİ TELGRAFI

(17 Aralık 1939)

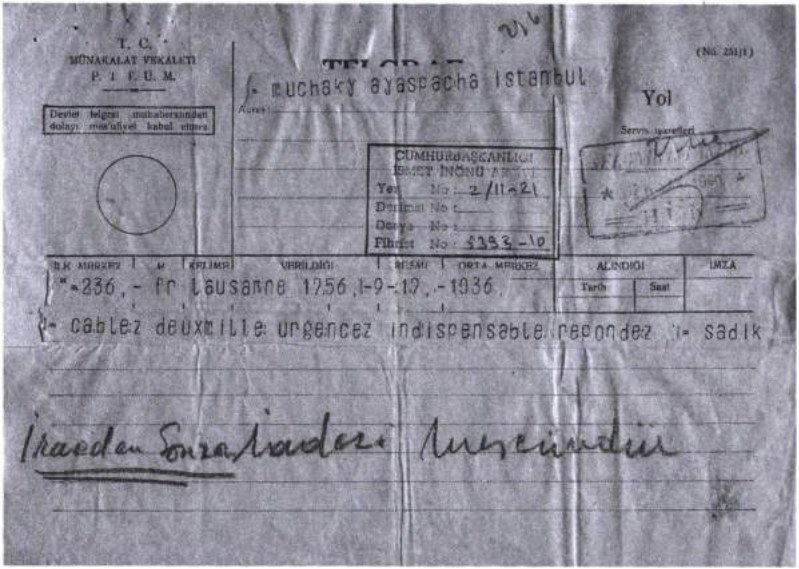
T. C.
MÜNAKALAT VEKALETİ
P. T. T. U. M.
Devlet telgrafı muhaberesinden dolayı mes'uliyet kabul olunur.
TELGRAF
(No. 231/1)
Yol
Servis işaretleri
Adres: muchaky ayaspacha istanbul
CÜMHURBAŞKANLIĞI
İSMET İNÖNÜ
Yer No: 2/11-21
Dosya No:
Dosya No:
Fihrist No: 5393-10
B.K. MERKEZİ | M. | KELİMESİ | VERİLDİĞİ | GİDECEĞİ | ORTA MERKEZ | ALINDIĞI | İMZA
Tarih | Saat
"=236,- fr Lausanne 1756,1-9-17,-1936
=- cablez deuxmille urgencez indispensable repondez =- Sadik
İkaeden Sonra Hadsiz Lüzumdur

(CBA, İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/11-21, Fihrist No: 5393-10)

Yurtdışına *Fatma Sadık* adına çıkartılmış pasaportla giden Lâtife Hanım, babası Uşşakizade Muammer Bey'e Fransızca olarak çektiği telgrafı Sadık adıyla göndermiştir. Muammer Bey'in kendi talep mektubuyla beraber Cumhurbaşkanı'na gösterilmesi için üzerine *"İrâeden sonra iadesi mercûdur"*, yani *"Gösterildikten sonra iadesi rica olunur"* diye yazarak Çankaya'ya gönderdiği telgraf Muammer Bey'e iade edilmemiş ve Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde kalmıştır.

M. Uşaki
Ayaspaşa
İstanbul

Acilen iki bin gönderin. Elzemdir. Sadık

67

MUAMMER BEY'İN, CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ'NÜN GENEL SEKRETERİ KEMAL GEDELEÇ'E MEKTUBU

(11 Ocak 1940)

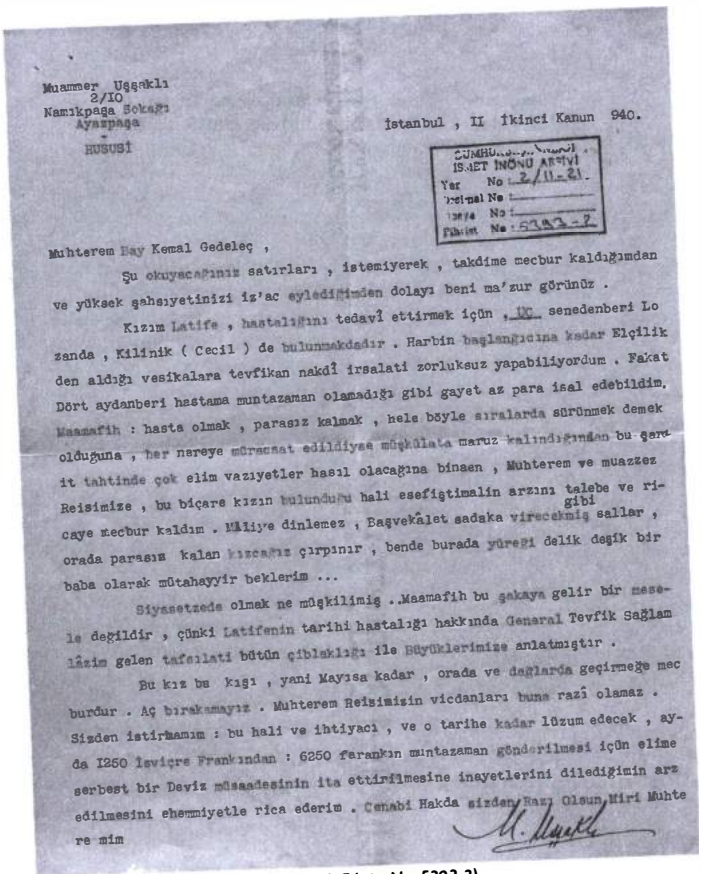

Muammer Uşaklı
2/IO
Namıkpaşa Sokağı
Ayazpaşa
HUSUSİ

İstanbul , II İkinci Kanun 940.

CUMHURİYET
İSMET İNÖNÜ ARŞİVİ
Yer No: 2/11-21
Defter No:
Sıra No:
Fihrist No: 5393-2

Muhterem Bay Kemal Gedeleç ,

Şu okuyacağınız satırları , istemiyerek , takdime mecbur kaldığımdan ve yüksek şahsiyetinizi iz'ac eylediğimden dolayı beni ma'zur görünüz .

Kızım Latife , hastalığını tedavî ettirmek için , IO senedenberi Lozanda , Kilinik (Cecil) de bulunmaktadır . Harbin başlangıcına kadar Elçilikden aldığı vesikalara tevfikan nakdî irsalatı zorluksuz yapabiliyordum . Fakat Dört aydanberi hastama muntazaman olamadığı gibi gayet az para isal edebildim. Maamafih : hasta olmak , parasız kalmak , hele böyle sıralarda sürünmek demek olduğuna , her nereye müracaat edildiyse müşkülata maruz kalındığından bu şerait tahtinde çok elim vaziyetler hasıl olacağına binaen , Muhterem ve muazzez Reisimize , bu biçare kızın bulunduğu hali esefiştimalin arzını talebe ve ricaye mecbur kaldım . Mâliye dinlemez , Başvekâlet sadaka vireceknış gibi sallar , orada parasız kalan kızcağız çırpınır , bende burada yüreği delik deşik bir baba olarak mütahayyir beklerim ...

Siyasetzede olmak ne müşkilimiş . Maamafih bu şakaya gelir bir mesele değildir , Çünki Latifenin tarihi hastalığı hakkında Cenaral Tevfik Sağlam lâzim gelen tafsilatı bütün çiblaklığı ile Büyüklerimize anlatmıştır .

Bu kız bu kışı , yani Mayısa kadar , orada ve dağlarda geçirmeğe mecburdur . Aç bırakamayız . Muhterem Reisimizin vicdanları buna razî olamaz . Sizden istirhamım : bu hali ve ihtiyacı , ve o tarihe kadar lüzum edecek , ayda I250 İsviçre Frankından : 6250 faranın muntazaman gönderilmesi için elime serbest bir Deviz müsaadesinin ita ettirilmesine inayetlerini dilediğimin arz edilmesini ehemmiyetle rica ederim . Cenabi Hakda sizden Razı Olsun. Hiri Muhterem im

M. Uşaklı

(CBA, İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/11-21, Fihrist No: 5393-2)

Muammer Uşşaklı
2/10, Namıkpaşa Sokağı
Ayazpaşa

HUSUSÎ

İstanbul, 11 İkinci Kânun 940

Muhterem Bay Kemal Gedeleç,

Şu okuyacağınız satırları istemeyerek takdîme mecbur kaldığımdan ve yüksek şahsiyetinizi iz'ac eylediğimden dolayı beni mazur görünüz.

Kızım Lâtife, hastalığını tedavi ettirmek için üç seneden beri Lozan'da, Klinik "Cecil"de bulunmakdadır. Harbin başlangıcına kadar elçilikden aldığı vesikalara tevfikan nakdî irsalâtı zorluksuz yapabiliyordum. Fakat dört aydanberi hastama muntazaman olamadığı gibi gayet az para is'âl edebildim. Maamafih hasta olmak, parasız kalmak, hele böyle sıralarda sürünmek demek olduğuna, her nereye müracaat edildiyse müşkilâta maruz kalındığından bu şerâit tahtında çok elîm vazıyetler hâsıl olacağına binaen, muhterem ve muazzez Reisimiz'e, bu biçare kızın bulunduğu hâl-i esef-istimâlin arzını talebe ve ricaya mecbur kaldım. Maliye dinlemez, Başvekâlet sadaka verecekmiş gibi sallar, orada parasız kalan kızcağız çırpınır, ben de burada yüreği delik deşik bir baba olarak mütahayyir beklerim.

Siyasetzede olmak ne müşkil imiş. Maamafih bu şakaya gelir bir mesele değildir, çünki Lâtife'nin tarih-i hastalığı hakkında General Tevfik Sağlam lâzım gelen tafsilâtı bütün çıplaklığı ile büyüklerimize anlatmıştır.

Bu kız bu kışı, yani Mayıs'a kadar orada ve dağlarda geçirmeye mecburdur. Aç bırakamayız. Muhterem Reisimiz'in vicdanları buna razı olamaz. Sizden istirhamım: Bu hâli ve ihtiyacı ve o tarihe kadar lüzum edecek, ayda 1.250 İsviçre Frangı'ndan 6.250 frangın muntazaman gönderilmesi için elime serbest bir döviz müsaadesinin itâ ettirilmesine inâyetlerini dilediğimin arzedilmesini ehemmiyetle rica ederim. Cenab-ı Hak da sizden razı olsun mîr-i muhteremim.

Muammer Uşşaklı

68

LÂTİFE HANIM'IN ANNESİ ADEVİYE HANIM'IN, CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ'NÜN EŞİ MEVHİBE HANIM'A YAZDIĞI MEKTUP

(16 Ocak 1940)

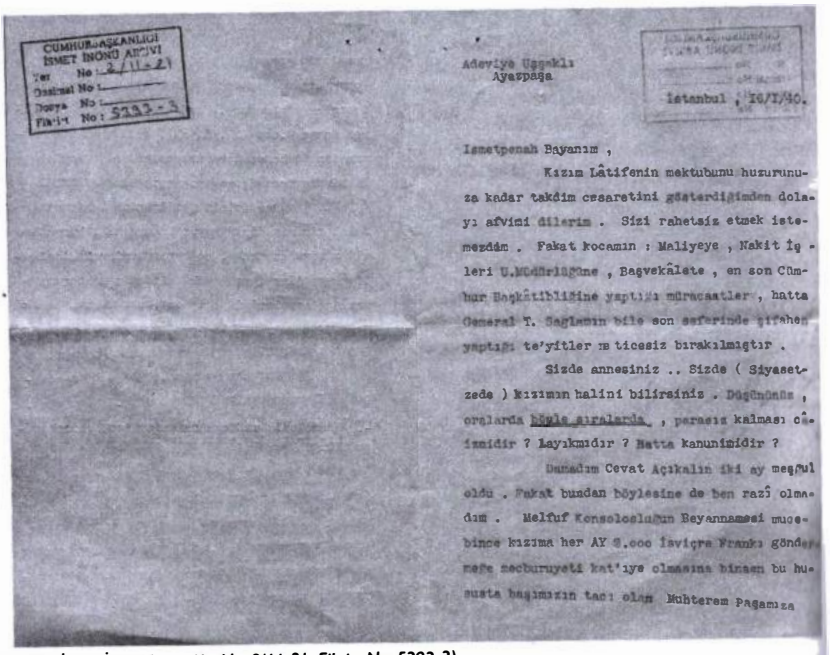
CUMHURBAŞKANLIĞI
İSMET İNÖNÜ ARŞİVİ
Yer No : 2/11-21
Orjinal No :
Dosya No :
Fihrist No : 5393-3

Adeviye Uşaklı
Ayazpaşa

İstanbul , 16/I/940.

İsmetpenah Bayanım ,

Kızım Lâtifenin mektubunu huzurunuza kadar takdim cesaretini gösterdiğimden dolayı affımı dilerim . Sizi rahatsız etmek istemezdim . Fakat kocamın : Maliyeye , Nakit İşleri U.Müdürlüğüne , Başvekâlete , en son Cümhur Başkânlığınına yaptığı müracaatler , hatta General T. Sağlamın bile son seferinde şifahen yaptığı te'yitler ne ticesiz bırakılmıştır .

Sizde annesiniz .. Sizde (Siyasetzede) kızının halini bilirsiniz . Düşününüz , orçlarda böyle sıralarda , parasız kalması câizmidir ? Layıkmıdır ? Hatta kanunimidir ?

Damadım Cevat Açıkalın iki ay meşgul oldu . Fakat bundan böylesine de ben razî olmadım . Melfuf Konsolosluğun Beyannamesi mucebince kızıma her AY 8.000 İsviçre Frankı göndermeğe mecburiyeti kat'iye olmasına binaen bu hususta başımızın tacı olan Muhterem Paşamıza

(CBA, İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/11-21, Fihrist No: 5393-3)

Adeviye Uşşaklı
Ayazpaşa

İstanbul, 16. 1. 40

İsmetpenâh bayanım,

Kızım Lâtife'nin mektubunu huzurunuza kadar takdîm cesaretini gösterdiğimden dolayı affımı dilerim. Sizi rahatsız etmek istemezdim. Fakat, kocamın Maliye'ye, Nakit İşleri Umum Müdürlüğü'ne, Başvekâlet'e, en son Cumhur Başkâtipliği'ne yaptığı müracaatlar, hatta General T. Sağlam'ın bile son seferinde şifahen yaptığı te'yitler neticesiz bırakılmıştır.

Siz de annesiniz... Siz de "siyasetzede" kızımın hâlini bilirsiniz. Düşününüz, oralarda böyle sıralarda parasız kalması câiz midir? Lâyık mıdır? Hattâ kanunî midir?

Damadım Cevat Açıkalın[34] iki ay meşgul oldu. Fakat bundan böylesine de ben razı olmadım. Melfuf konsolosluğun beyannamesi mucebince kızıma her ay 2.000 İsviçre Frangı göndermeye mecburiyet-i kat'iye olmasına binaen bu hususta başımızın tâcı olan muhterem Paşamız'a meselenin arzını temenni ederim.

Kızım orada Ağustos'a kadar kalmaya sıhhat noktasından mecburdur. Kendisine her ay gönderilmek üzere 2.000 İsviçre Franklık, yani bu İkinci Kânun'dan itibaren tâ Ağustos'a kadar 7 aylık ve 14 bin İsviçre Frangı'nın nâtık bir "serbest döviz" müsaadesinin verilmesine, kıymettar delâletinizin dirîğ buyurulmamasını, hürmetle ellerinizi sıkarak ve hayır dualarımı is'âl eyleyerek diler ve büyük vâlideniz muhterem bayana da tâzimlerimi sunarım.

Adeviye Uşşaklı

Konsolosluğun beyannamesini icap edecekse bizler takdîm ettirelim.

34 Lâtife Hanım'ın kızkardeşi Rukiye Hanım ile evli olan, Lozan Konferansı'nda kâtip olarak bulunan, Hatay Fevkalâde Murahhaslığı, sonraki senelerde büyükelçilikler, Dışişleri Genel Sekreterliği ve kontenjan senatörlüğü yapan, Haricîye'nin önemli isimlerinden Büyükelçi Cevat Açıkalın (1902-1970).

69

MUAMMER BEY'İN, KEMAL GEDELEÇ'E BİR BAŞKA MEKTUBU

(18 Ocak 1940)

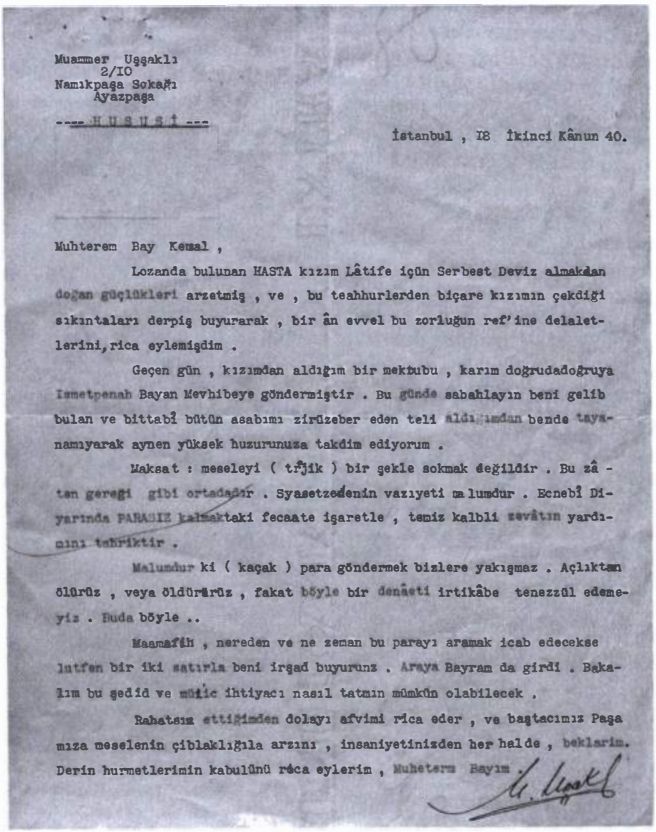

Muammer Uşşaklı
2/IO
Namıkpaşa Sokağı
Ayazpaşa

---HUSUSİ---

İstanbul , 18 İkinci Kânun 40.

Muhterem Bay Kemal ,

Lozanda bulunan HASTA kızım Lâtife için Serbest Deviz almakdan doğan güçlükleri arzetmiş , ve , bu teahhurlerden biçare kızımın çekdiği sıkıntaları derpiş buyurarak , bir ân evvel bu zorluğun ref'ine delaletlerini, rica eylemişdim .

Geçen gün , kızımdan aldığım bir mektubu , karım doğrudadoğruya İsmetpenah Bayan Mevhibeye göndermiştir . Bu günde sabahlayın beni gelib bulan ve bittabî bütün asabımı zirüzeber eden teli aldığımdan beride tayanamıyarak aynen yüksek huzurunuza takdim ediyorum .

Maksat : meseleyi (tr̂jik) bir şekle sokmak değildir . Bu zâten gereği gibi ortadadır . Syasetzedenin vaziyeti malumdur . Ecnebî Diyarında PARASIZ kalmaktaki fecaate işaretle , temiz kalbli zevâtın yardımını tahrîktir .

Malumdur ki (kaçak) para göndermek bizlere yakışmaz . Açlıktan ölürüz , veya öldürürüz , fakat böyle bir denâeti irtikâbe tenezzül edemeyiz . Buda böyle ..

Maamafih , nereden ve ne zaman bu parayı aramak icab edecekse lutfen bir iki satırla beni irşad buyurunz . Araya Bayram da girdi . Bakalım bu şedid ve mühiç ihtiyacı nasıl tatmin mümkün olabilecek .

Rahatsız ettiğimden dolayı afvimi rica eder , ve başlacımız Paşamıza meselenin çiblaklığıla arzını , insaniyetinizden her halde , beklerim. Derin hurmetlerimin kabulünü rica eylerim , Muhterem Bayım .

M. Uşşaklı

(CBA, İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/11-21, 5393 fihrist numaralı dosyada)

Muammer Uşşaklı
2/10, Namıkpaşa Sokağı
Ayazpaşa

HUSUSÎ

İstanbul, 18 İkinci Kânun 40

Muhterem Bay Kemal,

Lozan'da bulunan HASTA kızım Lâtife için serbest döviz almaktan doğan güçlükleri arzetmiş ve bu teahhürlerden bîçare kızımın çektiği sıkıntıları derpiş buyurarak biran evvel bu zorluğun ref'ine delâletlerini rica eylemiştim.

Geçen gün kızımdan aldığım bir mektubu, karım doğrudan doğruya İsmetpenâh Bayan Mevhibe'ye göndermiştir. Bugün de sabahleyin beni gelip bulan ve bittabiî bütün âsâbımı zîrüzeber eden teli aldığımdan ben de dayanamayarak aynen yüksek huzurunuza takdîm ediyorum.

Maksat, meseleyi trajik bir şekle sokmak değildir. Bu zaten gereği gibi ortadadır. Siyasetzedenin vaziyeti malûmdur. Ecnebi diyarında PARASIZ kalmaktaki fecaate işaretle, temiz kalbli zevâtın yardımını tahriktir.

Malûmdur ki, "kaçak" para göndermek bizlere yakışmaz. Açlıktan ölürüz veya öldürürüz, fakat böyle bir denâeti irtikâbe tenezzül edemeyiz. Bu da böyle...

Maamafih, nereden ve ne zaman bu parayı aramak icab edecekse lütfen bir iki satırla beni irşad buyurunuz. Araya bayram da girdi, bakalım bu şedîd ve müz'ic ihtiyacı nasıl tatmin mümkün olabilecek.

Rahatsız ettiğimden dolayı affımı rica eder ve baştacımız Paşamız'a meselenin çıplaklığıyla arzını insaniyetinizden her halde beklerim. Derin hürmetlerimin kabulünü rica eylerim, muhterem bayım.

M. Uşşaklı

70

CUMHURBAŞKANLIĞI GENEL SEKRETERİ'NİN, LÂTİFE HANIM'IN ÇEKTİĞİ DÖVİZ SIKINTISINDAN BAŞBAKANLIK'I HABERDAR EDEN YAZISI

(19 Ocak 1940)

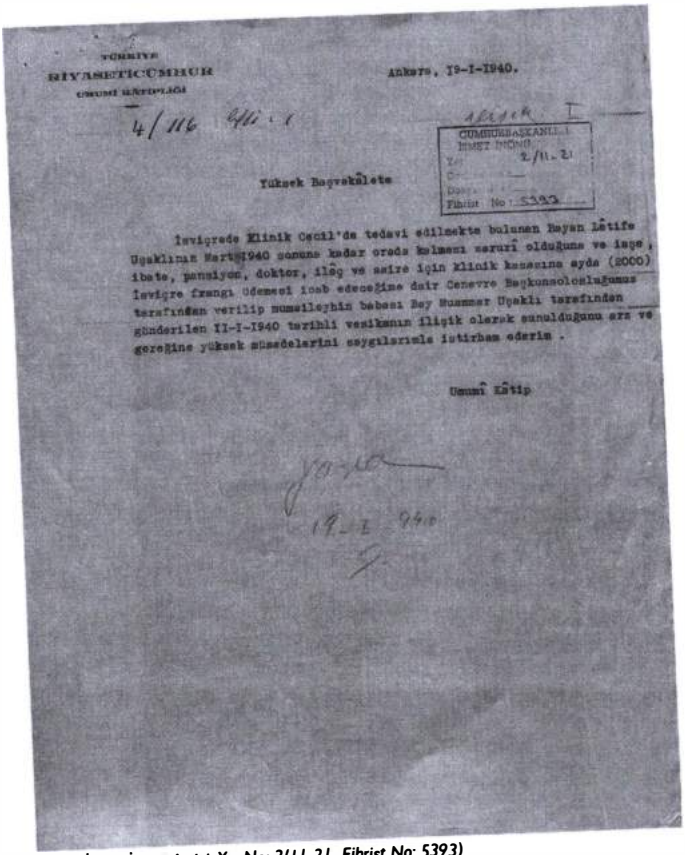

CUMHURİYET
RİYASETİCÜMHUR
UMUMİ KATİPLİĞİ

Ankara, 19-I-1940.

4/116 Gizli

CUMHURBAŞKANLIĞI
İSMET İNÖNÜ
Yer: 2/11-21
Defter:
Fihrist No: 5393

Yüksek Başvekâlete

İsviçrede Klinik Cecil'de tedavi edilmekte bulunan Bayan Lâtife Uşaklıgil Mart 1940 sonuna kadar orada kalması zarurî olduğuna ve ihtiyaç, ibate, pansiyon, doktor, ilâç ve saire için Klinik kasasına ayda (2000) İsviçre frangı ödemesi icab edeceğine dair Cenevre Başkonsolosluğumuz tarafından verilip mumaileyhin babası Bey Hüsnüzade Uşaklı tarafından gönderilen 11-I-1940 tarihli vesikanın ilişik olarak sunulduğunu arz ve gereğine yüksek müsaadelerini saygılarımla istirham ederim.

Umumî Kâtip

19-I-940

(CBA, İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/11-21, Fihrist No: 5393)

Türkiye
Riyaseticumhur
Umumî Kâtipliği
4/116

Ankara, 19. 1. 1940

Yüksek Başvekâlete

İsviçre'de Klinik Cecil'de tedavi edilmekte bulunan Bayan Lâtife Uşaklı'nın Mart 1940 sonuna kadar orada kalması zarurî olduğuna ve iaşe, ibate, pansiyon, doktor, ilâç vesaire için klinik kasasına ayda 2.000 İsviçre Frangı ödemesi icab edeceğine dair Cenevre Başkonsolosluğumuz tarafından verilip mumâileyhin babası Bay Muammer Uşaklı tarafından gönderilen 11. 1. 1940 tarihli vesikanın ilişik olarak sunulduğunu arz ve gereğine yüksek müsaadelerini saygılarımla istirham ederim.

Umumî Kâtip

71

CUMHURBAŞKANLIĞI GENEL SEKRETERİ'NİN, LÂTİFE HANIM'A DÖVİZ GÖNDERİLMESİ KONUSUNDA MUAMMER BEY'E YAZDIĞI MEKTUP

(19 Ocak 1940)

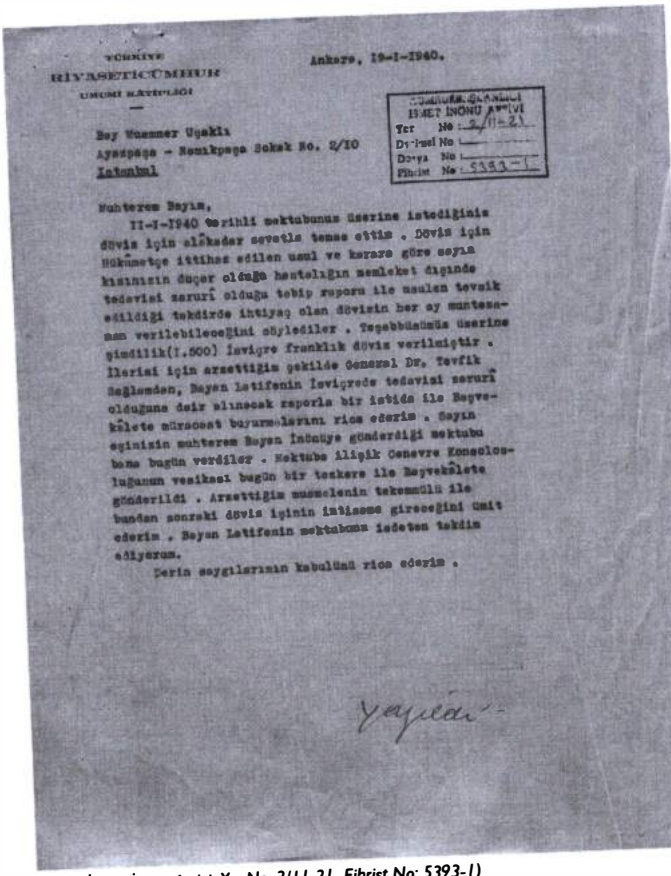

TÜRKİYE
RİYASETİCÜMHUR
UMUMİ KATİPLİĞİ

Ankara, 19-I-1940.

İSMET İNÖNÜ ARŞİVİ
Yer No: 2/11-21
Dosya No:
Fihrist No: 5393-1

Bey Muammer Uşaklı
Ayazpaşa - Semikpaşa Sokak No. 2/10
İstanbul

Muhterem Beyim,

11-1-1940 tarihli mektubunuz üzerine istediğiniz döviz için alâkadar sevatla temas ettim. Döviz için Hükümetçe ittihaz edilen usul ve kararaa göre sayın kızınızın düçar olduğu hastalığın memleket dışında tedavisi zarurî olduğu tebiy raporu ile mesalen tevsik edildiği takdirde ihtiyaç olan dövizin her ay muntazaman verilebileceğini söylediler. Teşebbüsümüz üzerine şimdilik(1.500) İsviçre frankık döviz verilmiştir. İlerisi için arzettiğim şekilde Cemeral Dr. Tevfik Sağlamdan, Bayan Latifenin İsviçrede tedavisi zarurî olduğuna dair alınacak raporla bir istida ile Başvekâlete müracaat buyurmalarını rica ederim. Sayın eşinizin muhterem Bayan İnönüye gönderdiği mektubu bana bugün verdiler. Mektubu aliçik Cenevre Konsolosluğunun vesikası bugün bir tezkere ile Başvekâlete gönderildi. Arzettiğim muamelenin tekemmülü ile bundan sonraki döviz işinin intizama girmeceğini ümit ederim. Bayan Latifenin mektubunu iadeten takdim ediyorum.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim.

Yaşar

(CBA, İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/11-21, Fihrist No: 5393-1)

Türkiye
Riyaseticumhur
Umumî Kâtipliği
4/116

Ankara, 19. 1. 1940

Bay Muammer Uşaklı
Ayazpaşa - Namıkpaşa Sokak No. 2/10
Istanbul

Muhterem Bayım,

11. 1. 1940 tarihli mektubunuz üzerine istediğiniz döviz için alâkadar zevatla temas ettim. Döviz için hükümetçe ittihaz edilen usul ve karara göre sayın kızınızın düçar olduğu hastalığın memleket dışında tedavisi zarurî olduğu tabip raporu ile usulen tevsik edildiği takdirde, ihtiyaç olan dövizin her ay muntazaman verilebileceğini söylediler. Teşebbüsümüz üzerine şimdilik 1.500 İsviçre Franklık döviz verilmiştir. İlerisi için arzettiğim şekilde General Dr. Tevfik Sağlam'dan Bayan Lâtife'nin İsviçre'de tedavisi zarurî olduğuna dair alınacak raporla bir istida ile Başvekâlet'e müracaat buyurmalarını rica ederim. Sayın eşinizin muhterem Bayan İnönü'ye gönderdiği mektubu bana bugün verdiler. Mektuba ilişik Cenevre Konsolosluğu'nun vesikası bugün bir tezkere ile Başvekâlet'e gönderildi. Arzettiğim muamelenin tekemmülü ile bundan sonraki döviz işinin intizama gireceğini ümit ederim. Bayan Lâtife'nin mektubunu iadeten takdîm ediyorum.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim.

72

MUAMMER BEY'İN, CUMHURBAŞKANLIĞI GENEL SEKRETERİ KEMAL GEDELEÇ'E LÂTİFE HANIM'A HÂLÂ DÖVİZ GÖNDEREMEDİĞİNİ ANLATAN ŞİKÂYET MEKTUBU

(23 Ocak 1940)

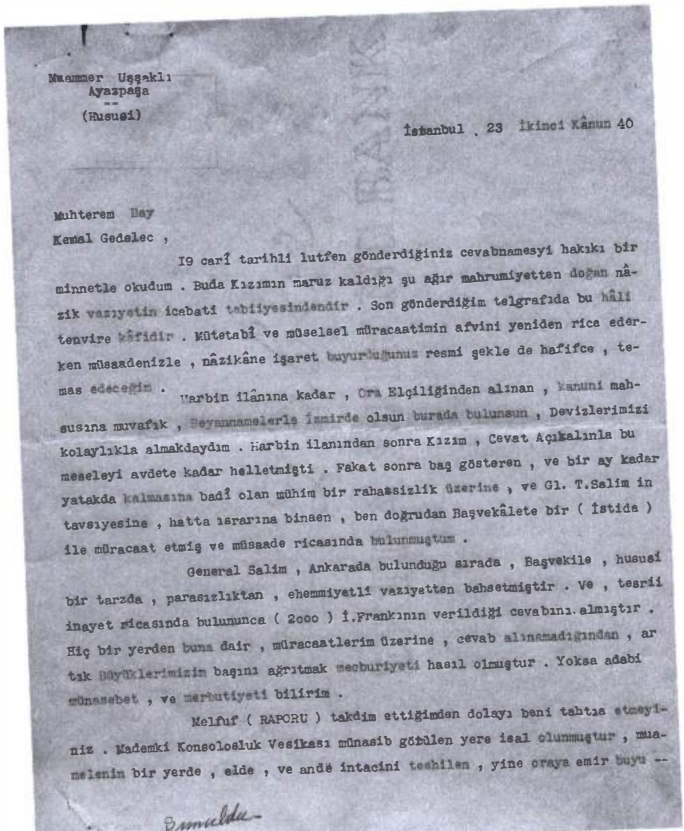

Muammer Uşaklı
Ayazpaşa
--
(Hususi)

İstanbul . 23 İkinci Kânun 40

Muhterem Bay
Kemal Gedelec ,

I9 cari tarihli lutfen gönderdiğiniz cevabnamesyi hakıkı bir minnetle okudum . Buda Kazımın maruz kaldığı şu ağır mahrumiyetten doğan nâzik vaziyetin icabati tabiiyesindendir . Son gönderdiğim telgrafıda bu hâli tenvire kâfidir . Kütetabî ve müselsel müracaatimin afvini yeniden rica ederken müsaadenizle , nâzikâne işaret buyurduğunuz resmi şekle de hafifce , temas edeceğim .

Harbin ilânına kadar , Ora Elçiliğinden alınan , kanuni mahsusına muvafık , beyannamelerle İzmirde olsun burada bulunsun , Devizlerimizi kolaylıkla almakdaydım . Harbin ilanından sonra Kazım , Cevat Açıkalınla bu meseleyi avdete kadar halletmişti . Fakat sonra baş gösteren , ve bir ay kadar yatakda kalmasına badî olan mühim bir rahasizlik üzerine , ve Gl. T.Salim in tavsiyesine , hatta ısrarına binaen , ben doğrudan Başvekâlete bir (İstida) ile müracaat etmiş ve müsaade ricasında bulunmuştum .

General Salim , Ankarada bulunduğu sırada , Başvekile , hususi bir tarzda , parasızlıktan , ehemmiyetli vaziyetten bahsetmiştir . Ve , tesrii inayet ricasında bulununca (2000) İ.Frankının verildiği cevabını almıştır . Hiç bir yerden buna dair , müracaatlerim üzerine , cevab alınamadığından , artık Büyüklerimizin başını ağrıtmak mecburiyeti hasıl olmuştur . Yoksa adabi münasebet , ve mevkutiyeti bilirim .

Melfuf (RAPORU) takdim ettiğimden dolayı beni tahtıa etmeyiniz . Mademki Konsolosluk Vesikası münasib görülen yere isal olunmuştur , muamelenin bir yerde , elde , ve andê intacini teshilen , yine oraya emir buyu --

Bumelda-

(CBA, İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/11-21, 5393 fihrist numaralı dosyada)

Muammer Uşşaklı
Ayazpaşa
(Hususi)

İstanbul, 23 İkinci Kânun 40

Muhterem Bay Kemal Gedeleç,

19 carî tarihli lütfen gönderdiğiniz cevapnameyi hakikî bir minnetle okudum. Bu da kızımın mâruz kaldığı şu ağır mahrumiyetten doğan nâzik vaziyetin icâbât-ı tabiîyesindendir. Son gönderdiğim telgrafı da bu hâli tenvîre kâfidir. Mütetabî ve müselsel müracaatımın affını yeniden rica ederken müsaadenizle, nazikâne işaret buyurduğunuz resmî şekle de hafifçe temas edeceğim.

Harbin ilânına kadar, ora elçiliğinden alınan kanun-ı mahsûsuna muvafık beyannamelerle İzmir'de olsun, burada bulunsun, dövizlerimizi kolaylıkla almaktaydım. Harbin ilânından sonra kızım, Cevat Açıkalın'la bu meseleyi avdete kadar halletmişti. Fakat sonra başgösteren ve bir ay kadar yatakta kalmasına bâdî olan mühim bir rahatsızlık üzerine ve General T. Sağlam'ın[35] tavsiyesine, hattâ ısrarına binaen, ben doğrudan Başvekâlet'e bir istida ile müracaat etmiş ve müsaade ricasında bulunmuştum.

General Sağlam, Ankara'da bulunduğu sırada Başvekil'e hususî bir tarzda parasızlıktan, ehemmiyetli vaziyetten bahsetmiştir. Ve teşrî-i inayet ricasında bulununca 2.000 İsviçre Frangı'nın verildiği cevabını almıştır. Hiçbir yerden buna dair müracaatlarım üzerine cevap alınamadığından artık büyüklerimizin başını ağrıtmak mecburiyeti hâsıl olmuştur, Yoksa adâb-ı münasebet ve merbutiyeti bilirim.

Melfuf raporu takdîm ettiğimden dolayı beni tahtıa etmeyiniz. Madem ki konsolosluk vesikası münasip görülen yere is'âl olunmuştur, muamelenin bir yerde, elde ve anda intâcını teshîlen yine oraya emir buyurulursa, paranın şu günlerde kızıma gönderilmesi mümkün olur.

Bu vesika her ay 2.000 İsviçre Frangı'na ihtiyaçtan ve General'in raporunda da 1.500 Franga lüzumundan bahis vardır. Görülüyor ki ilaç, radyografi, doktor ücretleri vesâir kadın ihtiyaçları için bieyyihal 2.000 Franklık serbest döviz elde etmek

35 Türkiye'de modern tıp eğitiminin ve veremle mücadelenin öncülerinden olan, İstanbul Üniversitesi'nin rektörlüğünü de yapan Ord. Prof. Dr. General Tevfik Sağlam (1882-1963).

mecburiyetindeyim.

Bendeniz, vaktinde, kanuna tevfikan müracaatlarımı yaptım. Ve hiçbir zaman istisnaî olarak muamele talebinde bulunmadım. Bulunmam da...

Fırsattan bilistifade, istıtraden arzedeyim ki, yüksek şahsiyetinize dolayısiyle vukubulan müracaatlarımın hepsi hakka makrûn olmak suretiyle tecellî etmiştir. Meselâ Emlâk ve Eytam Bankası temdidi ve vergi ihtilâflarından doğan terkinler... ve iadeler kâmilen himmetinizle halledilmiştir.

Fazla işgal etmemek üzere hemen derin ve lâyezâl saygılarımı takdîm eder, bayramı tes'îd eylerim muhterem bayım.

Muammer Uşşaklı

73

CUMHURBAŞKANLIĞI GENEL SEKRETERİ'NİN, LÂTİFE HANIM'A VERİLEN SAĞLIK RAPORUNU VE MUAMMER BEY'İN DİLEKÇESİNİ BAŞBAKANLIK'A HAVALE YAZISI

(24 Ocak 1940)

Türkiye
Riyaseticumhur
Umumî Kâtipliği
4/125

Ankara, 24. 1. 1940

Yüksek Başvekâlete

19. 1. 1940 tarihli ve 4/1166 sayılı tezkereye ektir:

Bay Muammer Uşşaklı'nın İsviçre'de Cecil Kliniği'nde tedavi edilmekte bulunan kızı Bayan Lâtife'nin önümüzdeki yaza kadar orada kalmak zaruretinde ve ayda 2.000 İsviçre Frangı harcamak mecburiyetinde bulunduğuna dair tabib-i müdâvîsi Dr. General Tevfik Sağlam tarafından verilmiş olan raporla mumaileyh Bay Muammer Uşşaklı'nın istidası ilişik olarak sunulmuştur. Gereğinin emir buyrulmasını derin saygılarımla arzederim.

Umumî Kâtip

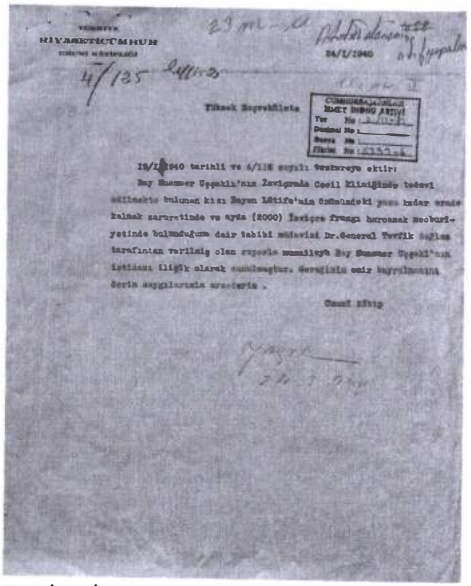

(CBA, İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/11-21, Fihrist No: 5393-6)

KONU HAKKINDA BİRKAÇ YAZI

1

ATATÜRK'ÜN ÖZEL KALEM MÜDÜRÜ VE ÇANKAYA'NIN GENEL SEKRETERİ HASAN RIZA SOYAK'IN, ATATÜRK İLE LÂTİFE HANIM'IN EVLİLİĞİ HAKKINDA YAZDIKLARI

(*"Atatürk'ten Hatıralar"*, Yapı ve Kredi Bankası AŞ Yayınları, İstanbul 1973, sah: 8-11).

Mustafa Kemal Paşa'nın 23 Ocak 1927 ile 14 Kasım 1934 arasında Özel Kalem Müdürü, 14 Kasım 1934'ten 10 Kasım 1938'e kadar da Çankaya'nın *Kâtib-i Umumîsi*, yani Genel Sekreteri olan Hasan Rıza Soyak'ın (1888-1970) Paşa'nın evlenmesi ve boşanması hakkında hatıralarında yeralan aşağıdaki metin, bu evlilik konusunda yazılanlar arasında en doğru ve elimizdeki belgelerle de tamamiyle örtüşen tek kaynaktır.

"...Atatürk, annesinin mezarını ilk ziyaret ettiği günden 12 gün sonra, 29 Ocak 1923 Pazartesi günü Lâtife Hanım'la evlenmişti. Evlendiği zaman 42 yaşındaydı.

Lâtife Hanım, İzmirli Uşakîzade rahmetli Muammer Bey'in kerimesidir. Uzun müddet Avrupa'da bulunmuş, çok iyi tahsil görmüş, Fransızca ve İngilizce dilleri ile de mükemmel konuşan ve yazan, her bakımdan hürmete lâyık yüksek kültürlü bir hanımefendidir.

Muzaffer Başkomutan, ordusunun başında İzmir'e girdiği zaman bu güzide ve yurtsever Türk kızı Başkomutanlık Karargâhı'na koşarak O'na:

- *"Paşam; bir nezrim var, İzmir'e girince sizi evimizde misafir edeceğiz, lütfen kabulünüzü rica ederim"* demiş, Paşa da bu nazikâne daveti kabul etmişti.

İşte bu suretle tanışmışlar ve sonunda hayatlarını birleştirmeye karar vermişlerdi.

O gün Muammer Bey'in evinde yapılan nikâh töreni gayet sade olmuştu; o zamanki usule göre nikâhı her yerde mahallin kadısı veya onun izniyle mahalle imamları kıyardı. Törende nikâhlanacaklar bulunmazdı; onların yerine seçtikleri vekiller ile şahitler bulunurdu. Atatürk ve Lâtife Hanım vekil tayinine lüzum görmemişler, bir yenilik olmak üzere törende bizzat hazır bulunmayı tercih etmişlerdi.

Atatürk'ün şahitleri rahmetli Müşir Fevzi Paşa (Mareşal Fevzi Çakmak) ile rahmetli Kâzım Karabekir Paşa; Lâtife Hanım'ın şahitleri de İzmir Valisi rahmetli Mustafa Abdülhalik Bey (sonradan Maliye ve Millî Müdafaa Vekillikleri ve B. M. Meclisi Reisliğini yapan Renda) ile rahmetli Başyaver Salih Bozok idi.

Saat 17.00'de Atatürk, Lâtife Hanım ve şahitler ile İzmir kadısı ve davetliler bir masa etrafına oturdular. Atatürk, kadıya:

- *"Efendi hazretleri; biz Lâtife Hanım ile evlenmeye karar verdik, lütfen lâzım gelen muameleyi yapar mısınız?"* demiş, bunun üzerine kadı efendi, Lâtife Hanım'a dönüp sormuştu:

- *"On dirhem gümüş mihri müeccel ve aranızda kararlaştırılan mihri muaccel ile burada hazır bulunan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'yle evlenmeyi kabul ediyor musunuz?"*

Lâtife Hanım, *"Kabul ettim"* cevabını verdi. Kadı efendi bundan sonra Atatürk'e de aynı suali sordu ve *"Evet, kabul ettim"* cevabını alınca nikâhı kıydı ve tören sona erdi.

Bu suretle kurulan hayat arkadaşlığı, ne yazık ki ancak iki buçuk sene kadar, yani pek kısa bir müddet sürmüş, 5 Ağustos 1925 günü ayrılmakla neticelenmiştir.

Herkesi çok üzen bu hazin olayda tek başına müessir olmuş, belli başlı bir sebep aramamalıdır. Benim pek yakından görüşlerime göre ayrılma hadisesi iki tarafın yaşama itiyatları ve müşterek hayat hakkındaki telâkkileri arasında mevcut esaslı farkların tabiî bir neticesinden ibarettir.

Atatürk, beraber yaşadıkları müddetçe refikasına daima muhabbet ve hürmet göstermiştir; kendisini hiçbir suretle rencide etmemek için büyük gayretler de sarfettiği muhakkaktır. Fakat, bilindiği gibi O, şahsî hayatında ne durumda ve nasıl olursa olsun, bir kayıt altına girecek adam değildi; yaradılışı buna mani idi, bu itibarla evlendikten sonra da, alıştığı tarzda yaşamaya devam etmişti.

Lâtife Hanım ise çoğu zaman zevcinin *"fevkalâde"*liğini unutuyor, O'na karşı herhangi bir koca muamelesi yapmaya, hareketlerine biraz da yersiz ve yakışıksız şekillerde müdahale etmeye yelteniyordu; Atatürk'ün bu hallerden pek muztarip olduğu

görülüyordu.

İşte bu durum aralarında sık sık münakaşalara sebep olmakta idi. Nihayet bir gece münakaşaların en şiddetlisi olmuş, Atatürk Köşkü terkederek istasyondaki Hususî Kalem binasına inmişti.

Hâlinden ve sözlerinden ayrılmaya, her iki tarafı çok üzen bu hayata artık son vermeye katî karar verdiği anlaşılıyor fakat bunu derhal açıklamayı muvafık bulmuyordu.

Hususî Kalem'deki yazı odasında Lâtife Hanım'a bir mektup yazdı; öğrendiğime göre, bunda her iki tarafın asabî olduğundan bahsederek sükûnete gelebilmek için bir müddet ayrı yaşamalarının münasip olacağını bildiriyor ve o gece İstanbul'dan Ankara'ya gelmek üzere yolda bulunan annesi ile beraber İzmir'e gidip bir müddet istirahat etmesini tavsiye ediyordu.

Sonradan, İzmir'e gönderilmek üzere bir de talâkname hazırlamıştı.

Mektubun ertesi sabah Hanımefendi'ye verilmesini ve seyahatinde kendisine yaver yüzbaşı Muzaffer (Kılıç) Bey'in refakat etmesini emretti. Ankara'da kalacak olan arkadaşlara bu hususta daha bazı talimat da verdikten sonra hazırlanmış olan iki vagonluk küçük bir hususî trene binerek Sivas istikametinde yola çıktı. Refakatlerinde yakın arkadaşı Nuri (Conker), Recep Zühtü (Soyak) ve Başyaver binbaşı Rusuhî Beylerle ben bulunuyordum.

Sivas hattı o zaman henüz tamamlanıp işletmeye açılmıştı. Tren emirleriyle Asi-Yozgat istasyonunda durdu; istasyondaki telgraf hattı üzerinden hususî kalem ile telefon irtibatı temin edildi. Ankara'daki arkadaşlar orada olup bitenden vakit vakit malûmat veriyorlardı.

Bir gün sonra Hanımefendi'nin İzmir'e hareket ettiğini bildirmeleri üzerine Atatürk derhal avdet emrini verdi ve Ankara'ya dönüldü.

Talâk hakkındaki vesikayı, İzmir'e Hanımefendi'nin yakınlarından Kastamonu Mebusu deniz albaylığından emekli rahmetli Ali Rıza Bey vasıtasiyle göndermiş, aynı zamanda boşanmanın vuku bulduğunu Başvekilliğe yazdığı bir tezkere ile Hükümet'e bildirmişti.

Bu hususta Hükümet şu resmî tebliği neşretmişti:

"Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Başvekâlete yazdıkları 11 Ağustos 1925 tarihli tezkerelerinde Uşakîzade Lâtife Hanımefendi Hazretleri ile rabıta-i izdivaciyelerine hitam vererek birbirlerinden ayrılmaya karar verdiklerini ve 5 Ağustos 1925 tarihinde talâk vukubulmuş olduğunu tebliğ buyurmuştur. Keyfiyet malûm olmak üzere Vekiller Heyeti kararı ile resmen tebliğ olunur".

2

HALİD ZİYA UŞAKLIGİL'İN, OĞLU VEDAD BEY'İN ÇANKAYA KÖŞKÜ'NDEKİ MİSAFİRLİĞİ HAKKINDA YAZDIKLARI

(*Son Posta,* 12 ve 13 Ekim 1940)

Türk romancılığının önde gelen isimlerinden Halid Ziya Uşaklıgil'in oğlu ve Lâtife Hanım'ın kuzeni olan Uşşakizade Vedad Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Lâtife Hanım'ı boşaması sırasında kuzeninin misafiri olarak Çankaya'da, Köşk'ün ilerisindeki bir başka binada kalıyordu ve Lâtife Hanım'ın Çankaya'dan ayrılmasından sonra da bir müddet kalmaya devam etmişti.

Vedad Bey, 1937'de Tiran'da intihar etti...

Halid Ziya Bey, oğlunun vefatından üç sene sonra, *Son Posta* Gazetesi'nde 17 Ağustos ile 30 Kasım 1940 günleri arasında Vedad Bey'in hayatı hakkında *"Bir Acı Hikâye: Halil Vedad"* başlıklı bir dizi yayınladı ve diziyi genişletilmiş şekilde iki sene sonra *"Bir Acı Hikâye"* adı ile kitap olarak çıkarttı.

Burada, Vedad Bey'in Çankaya ile bağlantısını Halid Ziya Bey'in ilk yayınından, yani *Son Posta*'da yayınladığı diziden naklediyorum. Halid Ziya Bey, Lâtife Hanım'ın Ankara'dan ayrılmasının ardından oğluna Çankaya'da kalmaya devam etmesi tavsiyesinde bulunduğunu ve *"Sen orada Lâtife'nin misafiri olmaktan ziyade Reisicumhur'un misafirisin, ...o ne emrederse onu yaparsın"* dediğini yazıyor.

"Muammer ile ben iki kardeş çocuklarıyız; o benden epeyce küçük olduğı için bana daima *'amca'* demiştir. Çocukluğunda ben de ona pek ziyade bağlı idim ve kendisine karşı daima bir amca sıfatiyle şefkat gösterdim. İkimizin arasındaki bu sıkı ve samimi münasebet çocuklarımıza da intikal etmişti; o benimkileri, ben onunkileri pek ziyade sever ve âdeta her ikimiz de muhabbet ve şefkat hislerini iki taraf çocuklarına mütekabilen ve mütesaviyen tevzi ederdik. Her zaman böyle oldu ve böylece devam edip gitti.

Muammer'in çocukları arasında bizimle en ziyade münasebette bulunan, Lâtife idi. Onun bizde, Yeşilköy'de muhtelif vesilelerle kiraren ikameti vukua gelmişti, hattâ bunlardan biri bir sene kadar devam etti ve bu müddet zarfında ben onun Türkçesiyle, Fransızcasiyle umumî malûmatiyle meşgul oldum. Bu tekayyüdümden pek ziyade istifade ettiğinden daima minnetle, şükranla bahseder.

Vedad'a karşı da, kendisinden beş yaş küçük olduğu için pek ziyade şefkatle mütehassis bir abla olmuştu. Vedad'ın ona karşı saygıdan zerrece inhiraf etmiyen vaz' u tavrı öyle idi ki, Lâtife her zaman bu uzun müddet içinde aralarında en ufak bir ihtilâf (anlaşmazlık) zuhur etmemiş olmasından, Vedad'ın güzel huyuna bir bürhan (delil) olarak bahsederdi.

Vaktâ ki herkesçe malûm olan vukuat neticesinde Mustafa Kemal ile Lâtife arasında izdivaç vukua geldi, bana Ankara'ya kadar gitmek ve memleketin müncîsine arz-ı ta'zimat ile beraber Lâtife'yi Cumhurreisi'nin refikası sıfatiyle tebrik etmek vazifesi terettüp etti.

Ankara ile İstanbul arasında seyahatin o zamana ait müşkilâtına rağmen bu vazifeyi büyük bir sevinçle yaptım ve ihtiyar olunan zahmetin mükâfatını üç günlük müsaferet esnasında Mustafa Kemal'den gördüğüm hadden aşırı iltifatlar ve Lâtife'nin bana gösterdiği i'zaz ve ikram zemininde müfrit tekayyütlerle bulmuş oldum.

Bu müsaferet esnasında tabiatiyle ahvalden, hâdisattan uzun bahisler olduğu gibi her iki aile efradı hakkında da hususi mahiyette hasbihaller vukua gelmişti.

İstanbul'a avdetimden az bir zaman sonra Hamdullah Suphi'den bir teklif vukua geldi. Vedad, Ekrem Besim ve Muhiddin Sadık'la beraber bir trio (üçlü) teşkil etmişler ve bir kaç kerre concertler (konserler) vermişlerdi. O zaman Türk Yurdu Reisi olan Hamdullah Suphi bu trio hey'etini Ankara'ya davet etti. Türk Yurdu, Rumlardan kalma eski bir binada ve pek iptidai bir şekilde idi, hattâ bir piyanosu bile yoktu. Çocuklar Ankara'ya gidince Vedad pek tabii olarak Çankaya Köşkü'nde ablasına misafir oldı. Concert (konser) için de Lâtife kendi piyanosunu bir otomobile yükleterek pek bozuk yollardan Türk Yurdu'na kadar göndermek suretiyle büyük bir lûtufta bulundu ve bu suretle müsâmere muvaffakiyetle verilmiş oldu.

Birkaç gün sonra avdetinde (dönüşünde) bu tafsilâtı ben Vedad'tan aldım. Çocuk gerek Reisicumhurdan, gerek ablasından gördüğü iltifat âsârından pek mütehassis idi. Hikâyesi arasında

bir nokta pek ziyade dikkatimi celbetmiş oldu:

Bir gece İsmet Paşa'nın ve Tevfik Rüşdü'nün de dahil bulunduğu bir toplantıda Mustafa Kemal, Vedad'a piyano çaldırmış ve birçok gazete getirterek bunlardan Fransızca, Almanca ve İngilizce bir takım makalelerden şifahî tercümeler yaptırtarak çocuğu, mutadı olduğı vechiyle bir küçük imtihandan geçirerek: *"Vedad, bankada ne yapacaksın? Sen hariciye memuru olmalısın..."* demiş ve Tevfik Rüşdü'ye dönerek *"Değil mi?"* diye sormuş. O da mutadı olduğu üzere *"Emredersiniz paşam..."* cevabiyle mukabele etmiş. Bu, orada kalmış, fakat Vedad'ın zihnine de bir tohum atılmış bulunmuş...

Ben bu hikâyeyi netice vermeyecek bir tasavvur makamında tebessümle dinleyerek geçiştirmiştim. Bu tohumun neşvünema bulmasına diğer bir âmil zuhur etti.

Bülend bankanın Galata merkezinde, Vedad son aylarda İstanbul şubesinde çalışırlardı. Bu şubenin müdürü Rechlin, şahsen ve hâlen pek zarif, her mânâsiyle münevver, sanatkâr, musikişinas bir zât idi ve Vedad'a pek ziyade mültefit ve mütekayyitti. Bir kaç kerreler ona *"Vedad, siz bankacılığa nasıl oldu da heves ettiniz, sizin sülûk edecek mesleğiniz hariciye olmalıdır"* tarzında mütalâalarda bulunmuş olduğunu, Vedad dudaklarının alt tarafında kendi fikrini ketmetmeye çalışan bir yarı tebessümle bana nakletmişti.

Ankara'ya işlerimden dolayı bir seyahat daha yapmak lâzım geldi ve ikinci defa olarak Çankaya'da misafir edildim. Mustafa Kemal'in kibarâne edâsiyle ibzal eylediği ikram âsârını ve mücalesesinde, muhazarasında alınan lezâizi unutmak mümkin değildir.

Bir gece İsmet ve Fevzi Paşalarla Tevfik Rüşdü de hazırdı. Yemekten evvel içiliyordu, benim içki ile me'luf olmadığıma vâkıf olan -Fevzi Paşa da öyle idi- Mustafa Kemal yalnız yarım kadeh rakı vermiş fazlası için ısrar etmemişti. Şuradan buradan bahsolunurken -beni de bahse karıştırıyordu- bir aralık *"Vedad hâlâ bankada mı?"* diye sordu ve *"Evet"* cevabını alınca o zaman ikinci yaverliğinde bulunan Mahmud'a dönerek *"Hemen bir telgrafla Vedad'ı buraya celbedin. Onu hariciyeye alalım"* dedi; bana bir baş eğmesile teşekkürden başka yapılacak bir iş kalmamıştı; fakat müteakiben Mahmud'dan sonra Lâtife yerinden fırladı ve dışarıya çıktı. Buna ne başkaları, ne ben dikkat etmedik. Biraz sonra avdetinde bir göz işaretiyle beni yanına, toplantıdan uzak bir köşeye çekti. *"Mahmud'a söyledim, telgrafı çektirmedim. Onun -kocasından bahsederek- işret ederken*

böyle birden hatırına gelen fikirleri olur, ertesi gün bunu tahattur etmez..." dedi. Ne için mâni olmuştu? Bunu tesbib etmedi. Ah! Ne olurdu, hep böyle manialar çıkmış olsaydı ve o da şimdi belki, hariciye kadar parlak bir meslekte değil, her halde hayatta olsaydı.

Ben İstanbul'a avdetimde nasılsa boş bulunarak bu küçük vak'ayı hikâye etmekle ihtiyat haricinde bir iş yapmış oldum. Vedad dinledıkten sonra:

- *"Lâtife buna bir sebeb göstermedi mi?"* diye sordu. Ben ne o zaman, ne daha sonra Lâtife'den sebeb sormamıştım. Hükmettim ki o Vedad'ın meslek değiştirmesini ve ana-baba gözünden uzak yaşamasını münasip görmüyor. Vukuat, neden sonra ona hak verdi.

- *"Hayır!"* cevabını alınca:

- *"Eğer bunu münasip bulamıyorsa kardeşlerinin birini Paris'e, ikincisini Roma'ya şimdilik sefarete merbut sıfat ile göndertmemeli idi..."* dedi ve sustu.

Buna karşı kendi kendime onlar için de bir hatâ yapıldığına vakıf olarak *"Vedad hakkında da ayni hatanın tekerrürüne mâni olmak istemiştir"* diye düşündüm, fakat artık Vedad'la mübahaseyi daha ileri götürmedim.

Ne kadar zaman bu mes'ele için susmakta devam etti, tehattur etmiyorum; fakat birgün kararını almış ve ondan nükûl etmemeğe azmetmiş bir adam ciddiyetiyle bana *"Babacığım, müsaade ediniz, ben hariciyeye gireceğim!.."* dedi.

Tohumların zihninde pek derin kökler saldığını hissederek bu fikrinden caydırmaya teşebbüsün müfid olamıyacağına kanaatle beraber, mes'eleyi muhakeme etmekten geri durmadım. Bankayı terketmesine hiç mütemayil değildim, o da fikrinden dönmeye mütemayil görünmedi. Nihayet bir orta hal sureti bulduk. Ankara'ya gidecek, o zaman bu gün câri olan intisap şartları mevcut olmadığından sadece Reisicumhur'un bir arzusuna tebean hariciyeye girecekti, fakat bankadan istifa etmeyecekti. Gayri muayyen bir müddet için mezuniyet alacaktı. O ciheti de ben temin edecektim. *"Yalnız"* dedim, *"Unutma ki, orada mevkiin pek nazik olacak"*.

Buna dair uzun tafsilât verdim. Lâtife'yi pek zeki, pek halûk, fıtrî evsafı mütenevvî malûmat ile müzeyyen, aile için iftihara şâyan bir müstesna kız olarak tanımakta hep müttefik idik; fakat yine ittifak olunan bir hakikat vardı ki, onda bahara mahsus gelip geçici kasırgalar kabilinden feveranlar olurdu. Hattâ bir kere kendisini ikaz ve irşad etmeye bile lüzum gördüm. Netice

itibariyle zemini pek sakat tahmin etmiştim. Mustafa Kemal'in mizacı muktezası durmak, beklemek, sabır ile, sükûn ile merhun zamanı kollamak ve birden kat'î bir karar ile meseleyi tesviye etmek olduğuna da hüküm vermiştim. Ya böyle bir vak'a Vedad'ın orada bulunmasına müsadif olursa...

Bunlardan uzun uzun bahsettik, Vedad sükût ile dinledi ve son söze mukabil "O zaman" dedi, *"Madem ki -kendisine mahsus tebessümlerden biriyle- bankadan istifa etmeyeceğim, yine hariciyeden bankanın İstanbul şubesine gelirim..."*.

Vedad Ankara'ya gitti, Hariciye'ye girdi, ben Mustafa Kemal'e bir teşekkür telgrafı çektim. Buna hemen telgrafla cevap verdi. Bu cevabı -pek kıymetdar bir vesika makamında- aynen naklediyorum:

Ankara 3595
17 Ağustos 342

İstanbul'da, Ayastafanos'ta Uşşakîzade
Halid Ziya Beyefendi'ye

Vedad Bey'in yeni dahil olduğu hayat-ı resmiyede memlekete müfid hizmetler göstermesini temenni vesilesiyle hürmetlerimi takdim ederim.

Gazi Mustafa Kemal

Artık müsterih olmak lâzımdı, bu lüzumu kendi kendime tekrar ederken yine kalbimin tâ derinliklerini kemiren bir korkuyu iskat etmek mümkün olmuyordu.

Bu korku birden aleniyet kesbetti. Birgün, Vedad'tan bir mektup geldi. Bunda, babasının kehanetinin tahakkuk ettiğinden başlayarak Lâtife'nin validesi, hemşiresi ve küçük Münci ile birlikte İzmir'e hareket ettiğinden ve bunu talâkın takip edeceğine mukakkak nazariile bakmak icap eylediğinden bahsediyor ve imkân dairesinde tafsilât vererek benden talimat istiyordu.

Lâtife, hareketinden evvel Vedad'a -o, asıl köşkün müştemilâtından bir dairede bir misafirdi- telefon ederek:

- *"Biz gidiyoruz, sen burada benden dolayı ve benim misafirim sıfatiyle bulunuyorsun, artık burada kalamazsm, ya şehirde bir yer bulur, yahut İstanbul'a dönersin"*; demişti. Hiç beklenmeyen bir vak'a karşısında bulunan ve bittabii pek ziyade sarsılan çocuk bu haberi ve bu ihtarı nasıl telâkki etmek lâzım geleceğinde tehayyür ederek, nihayet sersemliğinin arasında bir ilham ile cevaben: *"Babamdan talimat almadıkça bir karar veremeyeceğim"* demiş.

İşte, benden bu talimatı bekliyordu.

İzdivacın öyle bir akibete müncer olacağı pek beklenecek bir şey olmakla beraber, her beklenen fena vak'aların hudûsu ânında tevlid etiği şaşkınlık içinde, elime geçen bir hesap defterinin boş yapraklarından koparark Vedad'ı teskin ve ihtiyar olunacak hatt-ı hareket hakkında tevcih etmek üzere kurşun kalem ile bir cevap yazdım. Neler dedim, teferruatiyle bugün tahattur etmiyorum. Herşeyden evvel Lâtife hesabına teessüflerden sonra asıl cevap verilecek nokta hakkında da *"Sen orada Lâtife'nin misafiri olmaktan ziyade Reisicumhur'un misafirisin ve onun mahmîsisin, o ne emrederse onu yaparsın"* dedim.

O zaman Ankara ile muvasala ve muhabere henüz tamamiyle intizam kesbetmemişti. Gece toplantısında, Vedad piyanoda aldığı bir emir üzerine Cavalleria Rusticana'yı çalarken İstanbul'dan gelen mektuplar dağıtılıyormuş, bu meyanda benim o perişan kâğıtlara ve kurşun kalemle yazılmış mektubumu da Vedad'a vermişler. O, piyanoyu bırakarak mektubu okumuş, o sırada da öteden Mustafa Kemal *"Vedad"* demiş; *"Mektup babandan mı? Ne diyor? Ver bakayim..."*. Ve değil Reisicumhur'a, herhangi bir kimseye gösterilecek bir şekil ve ifadeden mahrum olan bu kâğıtları pek büyük bir dikkatle okuyarak: "Bunlar bende kalsın!" demiş. Hakikaten o kâğıtlar kendisinde kalmıştı.

Vedad'a verdiğim talimattan pek mütehassis olan Mustafa Kemal, talâkın, bana karşı gösterdiği teveccüh âsârını ihlâl edecek mahiyette olamayacağına karar vererek o tarihten sonra ne zaman bir tesadüf beni görmesine hizmet etse iltifat eder ve Vedad hakkında da himaye âsârını ibzal eylerdi".

3

LÂTİFE HANIM HAKKINDA, ONUN BİLGİSİ DAHİLİNDE YAPILAN TEK YAYIN: METİN TOKER'İN YAZISI

(*Akis,* 20 Ekim 1962)

Bu yazı, İsmet İnönü'nün damadı gazeteci Metin Toker tarafından sahibi olduğu *Akis* Dergisi'nde imzasız olarak yayınlanmıştır.

Sahi, şimdi neredeler???
Eski konağın zarif sâkini Lâtife Hanım

İstanbul'da, Park Otelin altına isabet eden bir yokuşta, Namık Paşa Yokuşu'nda bir konak var. Ahşap, geniş, yüksek, bahçe içinde bîr eski zaman konağı. Binanın yeşil bahçesine bir demir kapıdan giriliyor. Sağ tarafına konak isabet ediyor. O tarz binalarda olduğu gibi iki tarafı trabzanlı küçük bir mermer merdiven giriş kapısına götürüyor. Bu eski zaman konağında kaderin kendisine genç yaşında bir *"harikulâde macera"* yaşatmış olduğu kadın bir-iki emektar adamıyla tek başına oturuyor: Lâtife Uşaklı.

Lâtife Uşaklı, Atatürk'ün eşi, unutulmaz "Lâtife Hanım"dır.

Bugünkü nesiller *"Lâtife Hanım"*ın ismini bilirler. Adını duymuşlardır, okumuşlardır. Cumhuriyet'in ilânından bir yıl önce, genç kızlığının bütün pembe renkleriyle dolu olarak bir esatir kahramanıyla, bir sevimli prensle, ama onun insan tarafını severek evlenmiştir. Cumhuriyet'in o *"Kahramanlık Devri"*nde Çankaya'nın ilk *"First Lady"*si olmuş, devletin kuruluşunda eşinin yanında bulunmuştur. Sonra aile yürümemiştir. Mustafa Kemal Paşa ve Uşşakizade Lâtife Hanım ayrılmışlardır. Genç kadın, babasının Ayazpaşa'daki konağına gelmiş, o konağın üst katındaki odasına yerleşmiştir.

Lâtife Uşaklı anasını, sonra da babasını -o çok tazedir- kaybetmiştir. Şimdi, bütün bir ömrünü geçirdiği konağı bir apartman katına geçmek üzere terketmeye hazırlanmaktadır. Modern hayatın zaruretleri ve 20. asrın ikinci yarısının şartları İstanbul'un hâlâ içinde ikamet edilmekte olan son konaklarından

birini daha boşaltacaktır.

Latife Uşaklı, İzmir'in en varlıklı ve ileri fikirli ailelerinden birinin kızıdır. Dışarda, bilhassa İngiltere'de okumuş, orada kalmıştır. Döndüğünde, gördüğü Batı ile içine girdiği Osmanlı toplumu arasındaki farkı daha iyi hissetti. Uşşakizade Halid Ziya Bey -meşhur romancı- mabeyinciliği dolayısıyla onu saray çevreleriyle tanıştırdı. Bir gün eve bir sultan geldi. Genç bir kadın... Penceresini aralayıp yüzünü Batıya çevirmiş kıza sultanın eteğini öpmesini söylediler. Genç kız *"Neden?"* diye sordu. Dünya evdekilerin başına yıkılıyordu. Sultan anlayışlı davrandı. Sonra, ahbap oldular.

Derin kültürü -beş yabancı dil bilmektedir: Fransızca, Almanca, İngilizce, İtalyanca, Rumca- İstanbul'daki konağa döndüğünde *"Lâtife Hanım"*ın hayatını doldurdu. Okudu, yazdı. Bir yabancı ajansla anlaştı, ona tercümeler yaptı. Fransızca'dan İngilizce'ye, Almanca'dan Fransızca'ya, İtalyanca'dan Almanca'ya makaleler çevirdi. Çok seyahat etti. Dünyada ahbapları vardı, onlar tarafından ağırlandı, onları ağırladı. Hep kendi seviyesindeki çevreler içinde kaldı. Fikir hayatı, kültür hayatı, sanat hayatı daima ön planı muhafaza etti. Ama bu hemen ve kolay olmadı.

Bir tek gün, yaşadığı o harikulâde macerayı ortaya sürdüğünü hiç kimse ne gördü, ne duydu.

Bir gün, Almanyadaydı. Yarası pek tazeydi. Misafir olduğu eve Emil Ludwig geldi. Genç kadın bu şöhretli biyografi yazarıyla konuşmaktan ürktü. Herkesin elini uzatıp kendi malı olan, kendi hayatı olan, kendi benliği olan mahfazayı açmak isteyeceğinden çekiniyordu. Emil Ludwig bu!. Atatürk'ü deşmek istemez olur muydu?

Meşhur yazar güldü. *"Muharrirlerin bir kalemi, ama bir de kalbi vardır"* dedi. Bir genç kadının bedbahtlığından faydalanmayı düşünmeyeceğini söyledi. Ama ona, hatıraların ne demek olduğunu, bunların kıymetini ve mânâsını anlattı. Allah'ın verdiği bu taşların yontularak kullanılmasını tavsiye etti. *"Gözlerinizi ağlamak için değil, görmek için kullanınız"* dedi.

Bu sözler genç kadına yeni ufuklar açtı. Ondan sonradır ki daha çok okumaya, hatıralarının altındakini daha objektif olarak görmeye başladı. Yaşadığı o ikibuçuk yılı usta biyograftan öğrendiği şekilde bir teşrih masasının üzerine yatırdı.

Bu mânâdır ki, eski konağın küçücük, ufak tefek pırıl pırıl gözlü, sade elbiseleri içinde ve beyaz saçlarıyla canlı, hareketli, aydın sâkinini sadece Türk kadınları için değil, kendinden bahsettirmenin marifet sayıldığı bir dünya kadınlığı için

mutlaka bilinmesi gereken örnek haline getirmektedir. "Lâtife Hanım"ın kaderinin bindebir parlaklığına sahip olmayanların resimleri ve hayatlarının en mahrem tafsilâtı ile renkli magazin mecmualarının ve dedikodu sayfalarının sütunlarında her sabah burun buruna gelenler bunun lüzumunu daha iyi anlarlar.

Eski konağın sakini her aydın gibi memleketin meseleleriyle ilgileniyor. Sabahları Cumhuriyet Gazetesi'ni dikkatle okuyor. Ev işleriyle yakından meşgul oluyor. Artık unutulan tipten bir Türk ev hanımefendisi. İş yapmanın, toz almaktan ortalık düzeltmeye, ele yapışmayacağını bilenlerden. Son zamanlarda ayağını incitmesine kadar muntazaman çıkmakta, yürümekteydi. Konuştuğu, görüştüğü kimseler hep sevdiği, hoşlandığı ahbapları, dostları. Umumî yerleri fazla sevmiyor, fazla hoşlanmıyor. Bir Emil Ludvig'e karşı çekingenliği hatırlanırsa, *"Hatıra... Hatıra..."* diye kapısını aşındırma sevdasındakilere, hele bunlar gazeteciler ise, davranışı kolaylıkla tahmin edilebilir. Bunun zamanının gelmediğine inanıyor. Zamanı geldiğinde de, kendi ışığıyla ancak bir kısa devrenin karanlıktan çıkıp loş hale gelebileceğine, rolünün bundan öteye gitmeyeceğine, büyük eserin böyle küçük parçaların birleşmesiyle ortaya çıkacağına kanî... Boş kaldığında kitaplarının arasına çekiliyor.

....Ve, İstanbul'un en güzel manzaralı eski konağında günler geçiriyor.

İNDEKS

A

Abdülhalik Renda 239
Adana 99, 195
Adapazarı 61
Adeviye Hanım (Lâtife Hanım'ın annesi) 18, 19, 20, 21, 22, 24, 40, 42, 125, 129, 155, 219, 225, 269
Adnan Adıvar 40, 105, 106, 107, 111
Afet Hanım 72, 97
Ahmed Mahir Efendi 187
Ahmet İsvan 278
Akhisar 177
Akis (dergi) 30, 247
Ali Güler 72, 95
Ali Hikmet Ayerdem 36
Ali İlmî Bilgili 99
Ali Metin (Ali Çavuş) 12, 63, 103
Ali Rıza Bey (Kastamonu Mebusu) 25, 32, 42, 153, 185, 187, 240
Almanya 35, 107
Amasra 187
Amerika 31, 32, 185, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 270, 273
Amerikan Senatosu 190
Anadolu Ajansı 25, 33, 159, 193, 194
Anastasia Bostanjoğlu 196
Antik A.Ş. 118
Asım Gündüz (General) 17
Âsi-Yozgat 19, 20, 21, 23, 125, 129
Avusturya 35, 212
Ayazpaşa 30, 223, 225, 227, 231, 233, 247
Ayşe (hizmetçi kız) 23, 149

B

Bağdat Oteli 15
Baha Bey (Adapazarı Askerlik Şubesi Reisi) 61
Balıkesir 36, 89, 177
Bartın 187
Bilgi (dergi) 189
Binnaz (hizmetçi kız) 23, 149
Boston 32, 42, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 197, 273
Boston Sunday Advertiser (gazete) 32, 190, 193
Bursa 13, 39, 47, 49, 51, 53, 55, 57, 89, 177
Bülend Uşaklıgil 9
Büyükada 185, 186

C

Cecil Kliniği 219, 223, 229, 235
Celâl Sahir Erozan 189
Cemil Bozok 13, 42, 48, 206
Cenevre 229, 231
CerModern 189
Cevat Açıkalın 225, 233
Cevdet Soydanses 36
Cide 187
Cumhuriyet Gazetesi 249
Current Opinion (dergi) 193

Ç

Çankaya 11, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 40, 41, 42, 61, 62, 103, 121, 123, 125, 135, 143, 145, 148, 149, 151, 155, 161, 163, 171, 199, 201, 211, 213, 221, 238, 241, 242, 243, 247, 265, 266, 267, 269, 270
Çankırı 177

D

Darüşşafaka 211
Demokrat Parti 189
Dersaadet 97, 107
Devrekânî 177

E

Ebubekirzade Mehmed Abdülbaki Fani Efendi 99
Ekrem Besim 242

Elmadağ 19, 125
Emine Uşaklıgil 9
Enver Bey (Fikriye Hanım'ın kardeşi) 40, 114, 115
Ereğli 187
Eriş Ülger 16
Erzurum 16, 17
Eskişehir 81

F

Fahrettin Altay 15, 16, 268
Fahri Korutürk 278
Fahri Paşa 278
Feriköy Mezarlığı 211
Fethi Okyar 25, 29, 30, 164
Fevzi Çakmak 16, 77, 239, 243
Fikriye Hanım 8, 40, 101, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115

G

Galata 243
Galibe Okyar 25, 29, 30, 164, 165, 167
Garp Cephesi 39, 49, 55, 65
Gelibolu 40, 103, 104, 113
Gemlik 177
Göztepe 12, 40, 61, 69, 73, 87, 93, 143

H

Habertürk Gazetesi 118
Habsburg Hanedanı 35
Hafız Sami 36
Hakimiyet-i Milliye Gazetesi 40, 93
Halid Ziya Uşaklıgil 9, 21, 22, 29, 31, 89, 241, 245, 248, 274
Halide Edip Adıvar 31, 89
Hamdullah Suphi Tanrıöver 242
Armstrong (Harold Courtenay, "Bozkurt" isimli kitabın yazarı) 42, 199, 200
Hasan Rıza Soyak 14, 18, 19, 171, 238
Hasibe Ahmed Hanım 33, 205
Hayati Bey (Mustafa Kemal Paşa'nın Özel Kalem Müdürü) 48, 103, 113, 133
Heinrich Krippel 189
Held Goverment Papers 193
Hirslanden 219
Hollanda 25
Hüseyin (Çankaya Köşkü'nün aşçısı) 22, 135

İ

Ignaz Seipel 212
İhsan Paşa (İzmir Valisi) 22, 139
İhsan Sabri Balkaya 25, 30
İnebolu 177, 187
İngiltere 248
İsmail Bey (Lâtife Hanım'ın kardeşi) 20, 125, 269
İsmet İnönü 16, 17, 20, 21, 22, 23, 27, 30, 33, 40, 41, 42, 125, 126, 127, 129, 131, 133, 135, 136, 137, 157, 205, 220, 222, 224, 226, 228, 230, 232, 235, 243, 247, 267
İsviçre 28, 42, 219, 220, 223, 229, 231, 235
İsviçre Medenî Kanunu 35
İş Bankası 27
İzmit 40, 89, 109, 177, 211
İzzeddin Paşa 81

J

J. J. Bosdan 193, 195, 196
Johan K. Gowen 194
Josephine (İmparatoriçe) 31, 32, 185

K

Kadri Bey (57. Fırka Kumandanı) 22, 139
Kaliforniya 189
Karşıyaka 14, 36, 61, 62, 72, 73, 81, 85, 178
Kastamonu 25, 32, 42, 153, 177, 185, 187, 240
Kayseri 17
Kâzım Bey (Konya Belediye Reisi) 23, 147
Kâzım Dirik 104
Kâzım Karabekir 239, 268
Kemal Gedeleç 9, 42, 43, 222, 223, 226, 232, 233
Kılıç Ali 14, 15, 17, 23
Konya 15, 23, 41, 147, 148, 177

L

Londra 27, 199, 274
Los Angeles Examiner (gazete) 32, 190
Lozan 145, 190, 219, 223, 225, 227

M

Macid Bey 40, 103, 104, 105, 113
Mahmud Esad Bozkurt 24, 34, 153
Mahmud Soydan 93, 243
Makbule Hanım (Lâtife Hanım'ın babaannesi) 19
Makbule Hanım (Mustafa Kemal Paşa'nın kızkardeşi Makbule Atadan) 41, 61, 172, 173
Manisa 177
Mecelle 34
Medenî Kanun 17, 34
Mehmet Ali Bayar 190
Memduh Hayrettin Bey 103
Mesud Fânî Bilgili 99
Metin Toker 30, 247
Mevhibe İnönü 42, 219, 224, 227
Meyzi Baran 9
Muammer Bey (Lâtife Hanım'ın babası) 9, 21, 24, 26, 27, 28, 32, 34, 39, 40, 41, 42, 43, 47, 70, 71, 73, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 93, 125, 143, 144, 145, 155, 160, 161, 169, 185, 186, 187, 205, 219, 221, 222, 223, 226, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 238, 239, 241, 242, 269
Mudanya 177
Muhammed Safi 10
Muhiddin Sadık (Sadak) 242
Mukbil Kemal Taş 32, 33, 42, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 197, 273
Murad Bey (İzmir Vali Vekili) 27
Muzaffer Kılıç 19, 21, 23, 55, 133, 135, 143, 240, 265
Münci (Lâtife Hanım'ın kardeşi) 20, 99, 135, 245
Münih 40, 103, 111

N

Naciye Hanım 111
Napoleon Bonaparte 31, 32, 185, 186, 190
Nebile Hanım (Mustafa Kemal Paşa'nın manevi kızı Nebile İrdelp) 42, 209, 210, 211, 212, 213, 215
Necmeddin Sadık (Sadak) 199, 200, 201
New York 31, 185, 189, 270
New York Times (gazete) 31, 32, 185, 189, 193
New York Tribune (gazete) 193
Nikola Verderame 189
Nuri Conker 240

O

Osman Paşa Camii 81
Osmanlı Bankası 21, 27

P

Paris 111, 166, 244
People (gazete) 186
Perihan (hizmetçi kız) 23, 147
Petit Parisien (gazete) 186

R

Ragıp Bey (Zübeyde Hanım'ın ikinci kocası) 72, 95, 97, 103
Recep Peker 16, 17, 42, 198, 199, 201
Recep Tayyip Erdoğan 10
Recep Zühdü Soyak 93, 240
Refik Koraltan 190
Reuter Ajansı 31
Rıfat Börekçi 24, 153
Rıza Bey (satınalma memuru) 170, 171
Roma 41, 145, 244
Rukiye Hanım (Lâtife Hanım'ın kızkardeşi) 19, 73, 125
Rukiye Hanım (Mustafa Kemal Paşa'nın manevi kızı Rukiye Erkin) 23, 24, 148, 149, 225
Rukiye Hanım (Mustafa Kemal Paşa'nın üvey kızkardeşi) 40, 72, 95, 96, 97
Rüsuhi Bey 164, 240

S

Sabahattin İrdelp 211
Safiye Ayla 211
Salih Bozok 12, 13, 16, 17, 23, 39, 40, 47, 48, 49, 53, 55, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 85, 88, 89, 239
San Fransisco 189
Sanayi-i Nefise Mektebi 189
Sarıkamış 16, 17
Selânik 72, 95, 97
Sivas 19, 240

Son Posta (gazete) 241
Suad Bey 145
Sultan Reşad 25, 153

Ş

Şaban (Çankaya Köşkü'nün personeli) 22, 131, 135
Şerefeddin Yaltkaya 189
Şeyh Fânî 99
Şeyh Sunusi 165, 261
Şükrü Âlî Bey 49, 53, 55, 57, 65
Şükrü Kaya 35

T

Tahsin Rüşdü Bey 42, 211, 212, 215
Taşköprü 177
Tayyare Cemiyeti 21, 131
Tevfik Bıyıkoğlu 16, 18, 20, 21, 22, 23, 27, 123, 125, 127, 129, 133, 135, 207
Tevfik Rüşdü Aras 243
Tevfik Sağlam 223, 231, 233, 235
The Illustrated London News (dergi) 211
The World Wide News Service (ajans) 193, 194
Tiran 241
Topkapı 2
Triyeste 145, 161
Türk Okutma Kurumu 211

U

Ulus Meydanı 189
Uşşakizadeler 9, 12, 61, 72, 79, 81, 97
Utah 190

V

Vecihe Hanım (Lâtife Hanım'ın kızkardeşi) 145, 269
Vedad Uşaklıgil 9, 21, 22, 29, 133, 135, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 274
Viyana 211, 212, 215

W

WaldorfAstoria Oteli 189
Wilhelm Miklas 212
William Henry King 190
William Randolph Hearst 32, 190

Y

Yaşar (Çankaya Köşkü'nün personeli) 22, 131, 135
Yat Klübü 185, 186
Yenişehir 189
Yeşilköy 242
YusufAkçura 189

Z

Zağnos Paşa Camii 36
Zehra (Mustafa Kemal Paşa'nın manevi kızı Zehra Aylin) 23, 24, 148, 149
Zeki Velidî Togan 189
Zeynel Lüle 12, 63, 103
Zonguldak 187
Zübeyde Hanım 9, 12, 13, 39, 61, 62, 63, 70, 72, 81, 83, 95, 97, 103, 173, 264

ALBÜM

Zübeyde Hanım, İzmir'de son günlerinde. Arkadaki delikanlı, Mustafa Kemal Paşa'nın manevî oğlu Abdürrahim'dir (Tunçak).

Mustafa Kemal Paşa ile eşi Lâtife Hanım'ın evlenmelerinin ardından 20 Şubat 1923'te İzmir'den Ankara'ya gelişleri. Lâtife Hanım'ın sağ arkasında Yaver Muzaffer Bey (Kılıç), Mustafa Kemal Paşa'nın sağında da Muhafız Kıt'ası Kumandanı İsmail Hakkı Bey (Tekçe) var.

Çankaya Köşkü'nün ilk hâli. Sağ geride yaverlerin kullandığı ve şimdi mevcut olmayan ufak bina var.

Mustafa Kemal Paşa ve Lâtife Hanım, Çankaya'da.

Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ve Lâtife Hanım.

Paşa ve hanımı, yaz aylarında Çankaya'nın bahçesine kurulan çadırın önünde.

Mustafa Kemal Paşa, Çiftlik İstasyonu yakınlarında yapılan tatbikatta Süvari Kolordusu Kumandanı Fahrettin Paşa'dan (Altay) izahat alıyor. Paşa'nın arkasında Kâzım Karabekir ve Lâtife Hanım var.

Mustafa Kemal Paşa, Lâtife Hanım ve Libyalı mücahid Şeyh Sunusi, 1923 Mart'ında, Tarsus'un Yenice istasyonunda.

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'daki Orman Çiftliği'ni kurduğu sırada kullanılan çadırın önünde. Solunda çiftlik Müdürü Tahsin, sağında kayınbiraderlerinden İsmail veya Ömer Beyler.

Uşşakizade ailesi, damatları ile beraber Çankaya'da. (Soldan) Rukiye Hanım, Mustafa Kemal Paşa, Vecihe Hanım, Adeviye Hanım, Muammer Bey ve Lâtife Hanım.

Mustafa Kemal Paşa'nın Çankaya Köşkü'nde hâlen muhafaza edilen ve boşanma sırasında tartışma konusu olan "Syracuse" marka Amerikan malı kasası. New York'ta 1900'lerin ilk senelerinde imal edilen kasanın benzerleri bugün Amerika'da antika mezatlarında satılıyor ve salonlarda genellikle bar olarak kullanılıyor.

THE NEW YORK TIMES, F

Mustapha Kemal Pasha, President of Turkey, and His Wife, Latife Hanoum, Whom He Has Divorced by Decree.

KEMAL DIVORCES 'MASTERFUL WIFE'

Continued from Page 1, Column 4.

sentiment. Even before her departure for schooling in Europe she had received from him many letters of friendship, especially as they might affect women, and on the first greeting of Mustapha Kemal Pasha at her factory house the two of them sat alone—the Turkish idol talking of his hopes for his native land, and the girl drinking in his story and occasionally interjecting her own ideas.

"Those conversations," she disclosed later, "continued for four days and on the fifth evening I was surprised when our great General told me in a very matter-of-fact way that, having a Western education, he thought I would make a fitting partner for him, and before I realized what I was doing I had accepted the offer in a real unsentimental, matter-of-fact spirit.

"His engagement now with the approval of her father and, according to report, he arranged a marriage dowry of 1,000,000 Turkish lire, a sum, at the then current exchange, representing about $952,000. The engagement, upsetting all of the well established Turkish customs, was followed by a marriage just a week later.

A party celebrating the accession of Smyrna was in progress at the home of Mazarrone-Chalil Bey. About fifty guests were there. According to Latife Hanoum's account of it, she was in the kitchen supervising the feast. Mustapha Kemal Pasha asked to see her. He suggested that they utilize the occasion to be married. "Why not?" she replied. "The Governor, consulted. The Judge was willing and one of the guests, an official corresponding to the English registrar, performed the ceremony. Latife Hanoum said that she believed she was the first Turkish bride to be married by the presence of her husband, for the

d'divor... d'avec Latifeh Han...m

CONSTANTINOPLE, 13 août. — Le divorce a été prononcé, le 5 août der...

LATIFEH HANOUM

nier, entre Mustapha Kemal et sa femme Latifeh Hanoun.

Depuis plusieurs mois déjà l'harmonie n'avait cessé d'exister entre les deux époux. Latifeh Hanoum, avec son éducation européenne, souffrait des manières assez frustes de Kemal. Dans l'entourage du dictateur, on reprochait à sa femme ses sympathies étrangères. Le souci de ménager sa popularité a sans doute été parmi les motifs qui ont dicté à Mustapha Kemal sa décision de rendre sa liberté à sa femme.

C'est à l'automne de 1922 que Mustapha Kemal, entrant en triomphe à Smyrne, à la tête de ses troupes victorieuses, y rencontra la jeune Latifeh Hanoum, la fille d'un riche marchand smyrniote, chez lequel le dictateur avait pris ses quartiers. Elle venait d'avoir vingt ans. Sa beauté et son esprit firent tout de suite impression sur Kemal qui demanda sa main. Le mariage fut célébré au mois de janvier 1923.

Elevée par une gouvernante anglaise, ayant passé plusieurs années en France et en Angleterre, Latifeh Hanoum était plus européenne que turque. Mais elle s'était sentie submergée envahie par la vague de nationalisme qui passait sur la Turquie et, aux côtés de Kemal, elle avait mené, par la parole, la campagne pour la régénération de la Turquie. Elle était tout en faveur des idées modernes. Elle voulait la femme libre. Ces idées d'indépendance ont-elles été la cause de son infortune ? Il est encore dangereux de penser trop haut sous le signe du Croissant. — (*Journal.*)

© Underwood & Underwood

FIERY AND SECOND LADIES OF TURKEY
Latifa Hanum, President Kemal's wife, standing and Galiba Hanum, second Turkish unhorsed, seated, the wife of Fethi Bey, ex-premier, and present president of the Turkish National Assembly.

and in it Mme. Kemal, who was educated in Europe and appears to have imbibed western—even American—ideas of enterprise and "go-getting," naively confesses that she never dreamt of gaining a husband so quickly in return for the hospitality shown to the Kemalists. In fact:

"The other girls who had accompanied me to meet the conquering heroes had a vague fear of being scolded for having rushed out without their veils. On the contrary, both Mustapha Pasha and his staff officers were very much pleased with us. There was more than one romantic marriage soon after the arrival of the Nationalist army. Emboldened by the reception we received from Kemal Pasha, I offered him our house for his headquarters. My offer was received with appreciation, and I accompanied the whole general staff to our house, where my father met them in assessment.

"That evening we were alone, and we talked a great deal—not sentimental talk, but about the future of our country. These conversations continued for four days, and on the fifth evening [illegible] surprised when our great general told me in a very matter-of-fact way that, having a western education, he thought I would make a fitting partner for him, and before I realized what I was doing I had accepted the offer in a real unsentimental, matter-of-fact spirit. But there was nothing said about when the marriage was to take place. I didn't expect it for years.

"One day my father gave a reception to forty or fifty friends in celebration of Smyrna's recapture by our armies. I had no intimation that my future husband would take advantage of this occasion and turn it into a wedding party. The visitors had all come, and I was administering the preparation of food in the kitchen when Kemal Pasha came to the door and motioned me to come to him. With a smile on his lips he asked me if I would object to utilizing this occasion for the wedding. I asked him if he had spoken to my father. He said, "We will." Then he sent for my father, who, after being told of the plans, said smilingly that if it was agreeable to me Pasha would be agreeable to him. You can imagine my excitement and embarrassment. I rushed into the kitchen and told the servants.

"I had only half an hour in which to prepare for the wedding ceremony. I was perhaps the first Turkish girl who was wedded to her future husband in his presence. One of the visitors was a registrar, and he performed the ceremony. It was a true western wedding, and I now realize why my husband wished to have it done that way. He himself wanted to set the example to the rest of our countrymen. It is true that since our immigration many of my young countrymen have married in western fashion. Of course, it will take years to break down the prejudices of centuries, but we are progressing rapidly, and before many years the hand of the past will cease to rule us any longer.

"It was nothing new for the women of Turkey to discard the heavy veil, especially in Smyrna, Constantinople and in cities of European Turkey. My husband is fully determined that Turkish women must never again hide their faces, and the women of Turkey are with him. Some of the men may object, but the women showing their faces, but it matters little what these men like or dislike. We have imposed the cause of freedom, and no nation can claim freedom while enslaving its women."

Mustafa Kemal Paşa'nın evlenmesine ve boşanmasına geniş yer veren Batı basınında çıkan haberlerden bazıları.

Turkish Women Who Defy the Prophet's Law Find Ancient East Is Still East for Their Sex

Not Even Boldest Has Won Complete Emancipation From Old Conditions

TURKISH FEMINISM FAILS

Some Veils Are Lifted—Divorced Wife of Cabinet Minister Sacrifices Children

The following story by Miss Sheridan, resulting this country upon the heels of the announcement that Mustapha Kemal Pasha, President of the Turkish Republic, has married his wife, with illustrations for American readers the position of women in Turkey. The wife of Kemal Pasha, Latifa giaroum, was probably the intellectual and most progressive of the only three better introduced among Turkish women to-day. Mme. Latifa is a product of English education, having gone to Tudor Hall School, Gloucester. It is probably Western influences which have brought about the reform of the Turkish President and his wife.

BY CLARE SHERIDAN

CONSTANTINOPLE, Aug. 5—It is difficult to realize that Turkey is in the throes of the stage of evolution that has been reached by the Turkish woman. A superficial knowledge would lead one to suppose that she is emancipated, that she has thrown off the veil, that she has the knowledge to judge between men and that she has the right to vote. She has none of these things.

The majority is not of this class. She is still the slave of custom and tradition, of mediæval fanaticism, ignorance, chicane, &c., and there are the yashmak.

The first category, however, are rapidly increasing in number, and the latter are rapidly disappearing, and even this slowly tendency is accelerated. There are three main factors at source of the movements—United States and Bolshevism. The first is the result of the enthusiastic welcome, in fact, which there is a lighter nature. There are a few who are on their own, and restaurants with their friends, their youth, and these latter are supposed to have emancipated the Turkish.

The only lingering vestige of tradition is the yashmak, which is worn by many women, even the most advanced, in their best covering.

Turkish Aids Women To Get Around Law

Apparently the President can't be expected to change the women's dress, but have their introduced before wore. Having discarded the veil, they wear a dress of soft material wrapped round them. This is definitely regarded as a concession to the veil. The dress, when these fashions are of gold or silver tissue or of soft colored materials and beautiful. The result is far more distinguished than the Occidental dress of the same period.

In the daytime it is proper that these fashions should be short or going, but some fashionables sports wear skirts with patterns and designs to their partners.

The highest form of "jazzing," however, is the "Tango Yashmak," there is an embarrassingness about, world among the wear. For it, a piece of white net is draped from the forehead, or sometimes from the nose, but the effect is the same. It is proper to be one of the "blacks" as one calls the men who, discarding this subject

Latifa Hanoum, Divorced Wife of President Mustapha Kemal Pasha
Photo by Underwood & Underwood.

women's emancipation, said to me: "If I saw a Turkish woman of my acquaintance talking with a Christian in the street I should drag the other home by the hair of her head." This is a little introduction on the part of age-long servitude to every step in the movement's spirited road to freedom does not in the least affect those who are best acquainted with the Turkish woman, who, even yesterday, depended on individual character and personality.

Wear to Look at Then to Talk To

It pleases her to have to talk to another woman—she is hardly ever allowed to talk to a man. She is much less to understand and I watch her travelling on the boat between the Dolmabatche Stations and I watch her in the ballroom and in the restaurant. Her interest in life is in the conquest of men. I can safely say that nine out of every ten of these women (I am referring to the dressed class) have the look of a lost soul. Their interest in life is their appearance. They are not conscious and appear never to talk to a man to be a woman's friend, and to be a friend of a woman is the same as to be a companion will attend.

I have never seen a Turkish girl look at a man directly in the eyes. Their eyes are always cast down, even when engaged in any conversation. This last appeared to be written. They have such lovely eyes and such unapologetic personality. It is only the crime of the Turkish woman to look at a man. The evolution has been slowly taking place for fifty years. It was achieved in an extremely simple.

It began that when foreign governments sent their diplomatic men to Constantinople, they brought their wives with them. These ladies were already in the women of the family, who until then had never known any men but their fathers, brothers and husbands.

Then, when the Young Turks came into the Constitution, was formed upon the Parisian.

Fifth, when the World War gave women the opportunity of becoming self-supporting and taking up many of unused men.

Sixth, when the last revolution brought in the Angora Government, which is a sudden electric rush these women are on the road whereby acquire all of world equality that they have encouraged by the President. Mustapha Kemal has said he has no wife, who not a means of freedom as her rights are not granted everywhere in modern life.

The Turkish Peasant Woman Her Wife Seeks Her Sacred Helpmeet

The Turkish peasant woman, however, is reserved for the widest freedom of all women in the Near and Western world. "So does," Mr. Kemal sensationally "All that need set her free is the consciousness that she has been given it."

Turkey has not this freedom in abundance a different picture—but one probably likely to last, for up to date women in the rural districts are more efficient.

The husband of a well known Turkish lady who is a friend of mine went to the east last year and took his wife with him. She is the first and so the only woman who arrived. The arrival of the husband was announced by telegram to the chief of the department. The father of the girl, hearing this, went to the husband and told him that he was willing to withdraw his objection by if there was one man among them who could satisfy to keep her place.

The girl could apparently pass, for the husband was told that he could not be able to speak Turkish. Turkish person French, few speak English, then the search was continued to find a man who could speak both languages. There are also Turks who are giving private lessons in languages to the women, and there are also Turkish women who are giving lessons in their own language.

Free-Time Rule For Turkish Women

In most countries among people in the habit has an efficient to every to pass the prolonged attendance, or monthly. In Turkey the women who have time harder before she is worthy to be admired and a student of it.

There are women who watch the cost sides of the Ferry Boats—the Company and women who work in the management some as fines. Even the Ferry engineers are the English better than the men. I saw them

Kemal Pasha and His Wife

Diğer bazı kupürler.

Mustapha Kemal

The Kemal House at Angora

Kemal Bey and Her Puppies

MUKBİL KEMAL TAŞ — Yurda dönüş...

Waldorf Astoria otelinin projesini çizen Türk geldi

■ 42 yıl sonra yurda dönen 75 yaşındaki mimar, yurt yapımı için 2 milyon bağışladı...

BUNDAN 42 yıl önce Amerika'ya giden Mukbil Kemal Taş adındaki Türk mimarı dün elinde üç küçük bavul olduğu halde, Akdeniz Vapuru ile yurda dönmüştür.

Ankara'da yaptıracak «Atatürk Kimsesiz Çocuklar Yurdu» için 2 milyon lira ve 8 sandık dolusu kitap bağışlayan Kemal Taş, yurda gelirken üçüncü mevki biletle seyahat etmiştir. Yetiştirme yurdunun projelerini kendi eliyle çizen 75 yaşındaki mimar, basın mensuplarına, «Ben âdi, yavaşlı bir adamım. Ne olur, fotoğrafımı

Devamı Sa. 7. Sü. 2 de

WALDORF ASTORIA

Bostonda, Birincide gazetelerinden basmayını demiş ve hayat hikâyesini şöyle anlatmıştır:

PROJELER

«1924 yılında, Ankara Ülkü meydanına dikilecek Atatürk heykeli için açılan müsabakaya iştirak etmek üzere Amerika'ya gitmiştim. Aldığım emrle üç ay kalacaktım. Fakat aradan üç yıl kadar geçti. O, hayâlim bahçıyorum, tam 42 yıl yurdumdan uzak kalmışım.

Hayatımı büyük mesleğimiyetler ve güçlükler içinde geçti. Çok çalıştım. Çok yorgunluklar ettim. Nihayet Amerika'da yaşama hakkı aldım. Amerika'lı meslektaşlarla işbirliği yaparak büyük okul, hastahane ve çeşitli binaların projelerini çizdim. Binaların arasında meşhur Rockefeller Center ile Waldorf Astoria Oteli de bulunuyor.»

Türkiye'de bir yıl kalma izni bulunan Mukbil Kemal Taş, Yetiştirme Yurdu'nun hizmeti bitirdikten sonra tekrar Amerika'ya gideceğini ehlerine eklemiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın, 1926'da Boston'da ve Los Angeles'ta çıkan gazetelerde Lâtife Hanım'a ait olduğu iddiasıyla yayınlanan mektubun gerçek olup olmadığını ortaya çıkartmakla görevlendirdiği ve o senelerde Amerika'da yaşayan Türk mimar Mukbil Kemal, 42 yıl aradan sonra 13 Haziran 1966'da Türkiye'ye gelmişti. Milliyet Gazetesi, Mukbil Kemal'in gelişini ertesi gün birinci sayfasından böyle duyurmuştu.

Halid Ziya Bey'in büyük oğlu Vedad Bey, Londra'da, Hyde Park'ta.

Vedad Bey, Londra'da.

Vedad Bey'in kardeşi Büyükelçi Bülend Uşaklıgil, Amerikan Başkanı Dwight Eisenhower ile.

Lâtife Hanım'ın boşanmasından sonra uzun seneler yaşadığı Gümüşsuyu'ndaki konağı.

Lâtife Hanım'ın vefatından sonra satılan konak, yeni sahibi tarafından 1989'da yıktırılırken. Konağın yerinde şimdi bir apartman var.

Lâtife Hanım son senelerinde.

Hüzünlü bir ömrün sonu: 12 Temmuz 1975'te vefat eden Lâtife Hanım'ın cenazesi ertesi gün Teşvikiye Camii'nden kaldırıldı ve Edirnekapı'daki aile mezarlığına defnedildi. Camide, musalladaki tabutun başında askerler saygı nöbeti tuttular.

Lâtife Hanım'ın camiden sonra eller üzerinde taşınan cenazesi ve zamanın Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ile İstanbul Belediye Başkanı Ahmet İsvan'ın gönderdikleri çelenkler.

Murat Bardakçı

"Sizi serbest bırakmayı muvafık bularak tatlîk ettim!"

Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın boşanmalarının belgeli öyküsü

Lâtife Hanım
(1898-1975)

"Tatlîk etmek", "boşamak"; "tatlîk ettim" de *"boşadım"* demektir...

Türkiye'de Medenî Kanunun bulunmadığı devirlerde yürürlükte olan fıkıh temelli uygulamaya göre, koca, karısını bir *talâkname*, yani *boş kâğıdı* yazarak boşayabilir ve evlilik birkaç kelimeden ibaret bu boş kâğıdı ile son bulurdu...

Kitabın ismi, İslâm fıkhının kocaya tanıdığı boşama hakkını kullanan Mustafa Kemal Paşa'nın eşi Lâtife Hanım'a 5 Ağustos 1925'te gönderdiği talâknamedeki kendi ifadeleridir ve 2 sene 6 ay 8 gün, yani sadece 920 gün devam edebilen evlilikleri, bu talâkname ile son bulmuştur...

Evliliklerinin seyri ve boşanmalarının sebebi hakkında doksan küsur seneden buyana çok şey yazılıp söylendi, çeşit çeşit tahminlerde bulunuldu, ortaya türlü türlü iddialar atıldı ama bunların hemen tamamı kulaktan kulağa fısıldanan ve doğru olup olmadıklarının belirlenmesine imkân bulunmayan söylentilerden, hattâ tarafların hem özel hayatlarına, hem de kişiliklerine tecavüz mahiyetindeki dedikodulardan ibaret kaldı.

Bu kitap, Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın boşanmaları hakkında başta Cumhurbaşkanlığı Arşivi olmak üzere diğer resmî arşivlerde bulunan yayınlanmamış belgelere dayanılarak yapılmış ilk yayındır ve Paşa'nın hayatının şimdiye kadar meçhul kalmış bir dönemi bu yayınla aydınlığa kavuşmaktadır.

9 786254 052309

28 TL